

KODEKS POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

Komentarz

Tom I

Artykuły 1–366

redakcja naukowa Tadeusz Wiśniewski

Henryk Dolecki, Irena Gromska-Szuster, Andrzej Jakubecki
Jan Klimkowicz, Krzysztof Knoppek, Grzegorz Misiurek
Piotr Pogonowski, Tomasz Radkiewicz, Tadeusz Wiśniewski
Tadeusz Zembrzusi, Tadeusz Żyżnowski

KOMENTARZE

Henryk Dolecki – doktor habilitowany nauk prawnych; profesor Wyższej Szkoły Administracji Publicznej w Szczecinie; sędzia Naczelnego Sądu Administracyjnego w stanie spoczynku; autor wielu publikacji, w tym komentarzy, monografii, rozpraw, artykułów, glos i recenzji.

Irena Gromska-Szuster – sędzia Sądu Najwyższego; autorka artykułów z zakresu prawa cywilnego materialnego i postępowania cywilnego.

Andrzej Jakubecki – profesor doktor habilitowany nauk prawnych; kierownik Katedry Postępowania Cywilnego i Międzynarodowego Prawa Handlowego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; autor i współautor komentarzy do Kodeksu postępowania cywilnego oraz wielu innych publikacji z zakresu postępowania cywilnego, w tym prawa arbitrażowego.

Jan Klimkowicz – doktor nauk prawnych, radca prawny, autor monografii i komentarzy z zakresu postępowania cywilnego.

Krzysztof Knoppek – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; specjalizuje się w problematyce postępowania cywilnego oraz funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach cywilnych; przez długi czas wykonywał zawód radcy prawnego, a następnie adwokata.

Grzegorz Misiurek – sędzia Sądu Najwyższego, przewodniczący Wydziału w Izbie Cywilnej.

Piotr Pogonowski – profesor doktor habilitowany nauk prawnych, członek zarządu Narodowego Banku Polskiego, autor monografii i artykułów z zakresu postępowania cywilnego.

Tomasz Radkiewicz – sędzia Sądu Okręgowego w Szczecinie, doktor nauk prawnych, adiunkt w Wyższej Szkole Administracji Publicznej w Szczecinie, wykładowca Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury w Krakowie, autor publikacji z postępowania cywilnego.

Tadeusz Wiśniewski – profesor doktor habilitowany nauk prawnych, sędzia Sądu Najwyższego w stanie spoczynku (w czynnej służbie tego Sądu w latach 1990–2016), profesor zwyczajny w Kolegium Prawa Akademii Leona Koźmińskiego w Warszawie, członek Rady Naukowej Instytutu Nauk Prawnych PAN, autor i współautor komentarzy i innych publikacji z zakresu prawa cywilnego materialnego i postępowania cywilnego.

Tadeusz Zembruski – doktor habilitowany nauk prawnych; profesor Uniwersytetu Warszawskiego, Katedra Postępowania Cywilnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego; radca prawny; autor wielu publikacji z zakresu postępowania cywilnego.

Tadeusz Żyznowski – sędzia Sądu Najwyższego w stanie spoczynku, autor i współautor komentarzy oraz opracowań z zakresu prawa cywilnego materialnego i postępowania cywilnego.

KODEKS POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

Komentarz

Tom I

Artykuły 1–366

redakcja naukowa Tadeusz Wiśniewski

Henryk Dolecki, Irena Gromska-Szuster, Andrzej Jakubecki
Jan Klimkowicz, Krzysztof Knoppek, Grzegorz Misiurek
Piotr Pogonowski, Tomasz Radkiewicz, Tadeusz Wiśniewski
Tadeusz Zembrzuski, Tadeusz Żyznowski

KOMENTARZE

Stan prawny na 1 stycznia 2021 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Łukasz Błaszczak

Wydawca

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący

Adam Choiński

Opracowanie redakcyjne

JustLuk

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Komentarze do poszczególnych artykułów napisali:

Henryk Dolecki, aktualizacja Tomasz Radkiewicz: art. 3, 5, 6, 9, 10, 13,

227–235, 236–242, 243, 292–298

Irena Gromska-Szuster: art. 11, 12, 75–85, 148–163

Andrzej Jakubecki: art. 173–183, 316–366

Jan Klimkowicz, aktualizacja Tadeusz Wiśniewski: art. 15–35, 36–37¹, 38–42

Krzysztof Knoppek: art. 86–97, 243¹–277

Grzegorz Misiurek: art. 64–71, 98–124

Piotr Pogonowski: art. 7, 8, 55–63⁴

Tomasz Radkiewicz: art. 4¹, 9¹, 235¹, 235², 242¹, 242²

Tadeusz Wiśniewski: art. 35¹, 37², 63⁵

Tadeusz Zembrzusi: art. 1, 2, 72–74, 299–315

Tadeusz Żyznowski: art. 43–54, 125–147, 164–172, 183¹–226², 278–291

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8187-982-8

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	19
Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.)	27
TYTUŁ WSTĘPNY. Przepisy ogólne	29
Art. 1. [Sprawa cywilna]	33
Art. 2. [Droga sądowa]	45
Art. 3. [Zasada prawdy materialnej]	91
Art. 4. (uchylony)	96
Art. 4 ¹ . [Nadużycie prawa procesowego]	96
Art. 5. [Udzielanie pouczeń]	101
Art. 6. [Zasada szybkości]	105
Art. 7. [Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym]	108
Art. 8. [Udział organizacji pozarządowych w procesie cywilnym]	114
Art. 9. [Zasada jawności]	117
Art. 9 ¹ . [Utrwalanie przebiegu posiedzenia]	120
Art. 10. [Uгода sądowa]	122
Art. 11. [Wiążąca moc wyroku skazującego]	124
Art. 12. [Roszczenie adhezyjne]	145
Art. 13. [Tryby i rodzaje postępowania]	150
Art. 14. (uchylony)	160
CZĘŚĆ PIERWSZA. POSTĘPOWANIE ROZPOZNAWCZE	161
KSIEGA PIERWSZA. PROCES	161
TYTUŁ I. Sąd	161
Dział I. Właściwość sądu	161
Przepis wstępny	161
Art. 15. [Perpetuatio fori]	162
Rozdział 1. Właściwość rzeczowa	165
Oddział 1. Podstawy właściwości	165
Art. 16. [Właściwość sądu rejonowego]	165

Art. 17.	[Właściwość sądu okręgowego]	169
Art. 18.	[Przekazanie sprawy sądowi okręgowemu]	183
Oddział 2.	Wartość przedmiotu sporu	186
Art. 19.	[Wartość przedmiotu sporu w sprawach majątkowych] . . .	186
Art. 20.	[Roszczenia akcesoryjne]	191
Art. 21.	[Kumulacja roszczeń cywilnoprawnych]	193
Art. 22.	[Wartość przedmiotu sporu w sprawach o świadczenia powtarzające się]	195
Art. 23.	[Wartość przedmiotu sporu w sprawach najmu lub dzierżawy]	197
Art. 23 ¹ .	[Wartość przedmiotu sporu w sprawach pracowniczych]	198
Art. 23 ² .	[Wartość przedmiotu sporu w sprawach o wydanie nieruchomości]	201
Art. 24.	[Wartość przedmiotu sporu w sprawach o zabezpieczenie, zastaw, hipotekę]	202
Art. 25.	[Sprawdzenie wartości przedmiotu sporu]	204
Art. 26.	[Niedopuszczalność ponownego badania wartości przedmiotu sporu]	208
Rozdział 2.	Właściwość miejscowa	213
Oddział 1.	Właściwość ogólna	213
Art. 27.	[<i>Actor sequitur forum rei</i>]	213
Art. 28.	[Właściwość według miejsca pobytu pozwanego]	217
Art. 29.	[Właściwość miejscowa sądu w postępowaniu cywilnym w sprawach przeciwko Skarbowi Państwa]	218
Art. 30.	[Właściwość w sprawach przeciwko osobom prawnym i innym podmiotom]	222
Oddział 2.	Właściwość przemienna	223
Art. 31.	[Definicja właściwości przemiennej]	223
Art. 32.	[Właściwość w sprawach o alimenty, ustalenie ojcostwa]	226
Art. 33.	[Właściwość w sprawach przeciwko przedsiębiorcy]	227
Art. 34.	[Właściwość w sprawach ze sporów wynikających z umów]	230
Art. 35.	[Właściwość w sprawach z deliktów]	235
Art. 35 ¹ .	[Właściwość w sprawach o ochronę dóbr osobistych naruszonych przy wykorzystaniu środków masowego przekazu]	240
Art. 36.	[Właściwość w sprawach o należność pełnomocnika] . . .	243
Art. 37.	[Właściwość w sprawach o roszczenie z najmu lub dzierżawy nieruchomości]	244
Art. 37 ¹ .	[Właściwość w sprawach z weksla i czeku]	245
Art. 37 ² .	[Właściwości w sprawach o roszczenie z czynności bankowej]	247
Oddział 3.	Właściwość wyłączna	250
Art. 38.	[Właściwość w sprawach o własność lub inne prawa rzeczowe na nieruchomości]	250
Art. 39.	[Właściwość w sprawach spadkowych]	255

Art. 40.	[Właściwość w sprawach ze stosunku członkostwa]	256
Art. 41.	[Właściwość w sprawach małżeńskich]	258
Art. 42.	[Właściwość w sprawach między rodzicami a dziećmi oraz między przysposabiającymi a przysposobionymi] . . .	259
Oddział 4. Przepisy szczególne		261
Art. 43.	[Wybór sądu w przypadku właściwości kilku sądów]	261
Art. 44.	[Wyznaczenie sądu przez sąd przełożony]	263
Art. 44 ¹ .	[Przekazanie sprawy innemu sądowi przez Sąd Najwyższy]	265
Art. 44 ² .	[Obowiązki sądu, z którego działalnością związane jest dochodzone roszczenie]	265
Art. 45.	[Oznaczenie sądu przez Sąd Najwyższy]	267
Art. 46.	[<i>Prorogatio fori</i>]	269
Dział II. Skład sądu		273
Art. 47.	[Skład sądu pierwszej instancji]	273
Art. 47 ¹ .	[Kompetencje referendarza]	278
Art. 47 ² .	[Wydawanie zarządzeń przez asystenta sędziego]	279
Dział III. Wyłączenie sędziego		281
Art. 48.	[<i>Iudex inhabilis</i> – wyłączenie sędziego w postępowaniu cywilnym z mocy ustawy]	281
Art. 48 ¹ .	[Wyznaczenie innego równoważnego sądu do rozpoznania sprawy w następstwie wyłączenia sędziego]	290
Art. 49.	[<i>Iudex suspectus</i> – wyłączenie sędziego w postępowaniu cywilnym na wniosek]	290
Art. 50.	[Wniosek o wyłączenie sędziego]	293
Art. 51.	[Zawiadomienie o podstawie wyłączenia sędziego]	296
Art. 52.	[Rozpoznanie wniosku o wyłączenie sędziego]	297
Art. 53.	(utracił moc)	298
Art. 53 ¹ .	[Ponowny wniosek o wyłączenie sędziego]	298
Art. 54.	[Wyłączenie ławników, innych organów i prokuratora] . . .	300
TYTUŁ II. Prokurator		302
Art. 55.	[Powództwo na rzecz oznaczonej osoby]	302
Art. 56.	[Wstąpienie do sprawy]	303
Art. 57.	[Pozew przeciwko wszystkim stronom]	305
Art. 58.	[Zakres <i>rei iudicatae</i>]	306
Art. 59.	[Zawiadomienie prokuratora]	307
Art. 60.	[Uprawnienia prokuratora]	309
TYTUŁ III. Organizacje pozarządowe		310
Art. 61.	[Zdolność postulacyjna organizacji pozarządowej]	310
Art. 62.	[Odpowiednie stosowanie przepisów o prokuratorze] . . .	316
Art. 63.	[Przedstawienie poglądu przez organizację pozarządową]	317
TYTUŁ IIIA. Państwowa Inspekcja Pracy		319
Art. 63 ¹ .	[Udział Państwowej Inspekcji Pracy w procesie cywilnym]	319
Art. 63 ² .	[Odpowiednie stosowanie przepisów o prokuratorze] . . .	320

TYTUŁ IIIB. Powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów	322
Art. 63 ³ . [Udział rzecznika konsumentów w procesie cywilnym]	322
Art. 63 ⁴ . [Odpowiednie stosowanie przepisów o prokuratorze]	323
TYTUŁ IIIC. Podmioty uprawnione do udziału w postępowaniu na podstawie odrębnych przepisów	324
Art. 63 ⁵ . [Podmioty uprawnione do udziału w postępowaniu na podstawie odrębnych przepisów]	324
TYTUŁ IV. Strony	327
Dział I. Zdolność sądowa i procesowa	327
Art. 64. [Zdolność sądowa]	327
Art. 65. [Zdolność procesowa]	338
Art. 66. [Działanie przez przedstawiciela ustawowego]	342
Art. 67. [Zdolność procesowa osób prawnych, innych jednostek oraz Skarbu Państwa]	344
Art. 68. [Obowiązek udokumentowania umocowania]	356
Art. 69. [Ustanowienie kuratora dla osoby bez zdolności procesowej, bez przedstawiciela ustawowego lub bez organów lub osób uprawnionych do jej reprezentowania]	358
Art. 70. [Uzupełnienie braków, dopuszczenie tymczasowe]	360
Art. 71. [Zniesienie postępowania dotkniętego brakami]	364
Dział II. Współuczestnictwo w sporze	366
Art. 72. [Rodzaje współuczestnictwa]	366
Art. 73. [Zasada samodzielności działania; współuczestnictwo jednolite]	378
Art. 74. [Samodzielne popieranie sprawy przez współuczestników]	384
Dział III. Interwencja główna i uboczna	387
Art. 75. [Interwencja główna]	387
Art. 76. [Interwencja uboczna]	391
Art. 77. [Wstąpienie interwenienta ubocznego]	400
Art. 78. [Opozycja]	403
Art. 79. [Uprawnienia interwenienta ubocznego]	408
Art. 80. [Doręczenia i zawiadomienia dla interwenienta ubocznego]	416
Art. 81. [Interwencja samoistna]	417
Art. 82. [Niedopuszczalność zarzutu]	421
Art. 83. [Wejście interwenienta ubocznego na miejsce strony]	423
Dział IV. Przypozwanie	427
Art. 84. [Przypozwanie]	427
Art. 85. [Niedopuszczalność zarzutu przy przypozwaniu]	430
Dział V. Pełnomocnicy procesowi	432
Art. 86. [Działanie osobiście lub przez pełnomocnika]	433
Art. 87. [Pełnomocnicy procesowi w postępowaniu cywilnym]	438
Art. 87 ¹ . [Przymus adwokacko-radcowski]	449
Art. 87 ² . [Obowiązkowe zastępstwo stron w postępowaniu w sprawach własności intelektualnej]	454
Art. 88. [Rodzaje pełnomocnictw]	455

Art. 89.	[Obowiązek dołączenia pełnomocnictwa]	457
Art. 90.	[Podpis na pełnomocnictwie udzielonym przez osobę niemogącą pisać]	462
Art. 91.	[Zakres pełnomocnictwa procesowego]	463
Art. 92.	[Kryteria oceny umocowania]	468
Art. 93.	[Prostowanie lub odwoływanie oświadczeń pełnomocnika]	469
Art. 94.	[Wypowiedzenie pełnomocnictwa]	471
Art. 95.	[Odpowiednie stosowanie]	474
Art. 96.	[Wygaśnięcie pełnomocnictwa]	475
Art. 97.	[Tymczasowe dopuszczenie pełnomocnika]	476
TYTUŁ V. Koszty procesu		481
Dział I. Zwrot kosztów procesu		481
Art. 98.	[Zwrot kosztów procesu w postępowaniu cywilnym]	481
Art. 98 ¹ .	[Koszty mediacji]	493
Art. 99.	[Koszty zastępstwa procesowego]	494
Art. 100.	[Wzajemne zniesienie lub stosunkowe rozdzielanie kosztów]	497
Art. 101.	[Zwrot kosztów mimo uwzględnienia powództwa]	501
Art. 102.	[Zwrot kosztów zgodnie z zasadą słuszności]	504
Art. 103.	[Koszty wywołane niesumiennym lub oczywiście niewłaściwym postępowaniem]	509
Art. 104.	[Koszty procesu, w którym zawarto ugodę]	511
Art. 104 ¹ .	[Koszty mediacji zakończonej ugodą]	513
Art. 105.	[Zwrot kosztów między współuczestnikami]	513
Art. 106.	[Koszty związane z udziałem prokuratora]	514
Art. 107.	[Koszty interwenienta ubocznego]	515
Art. 108.	[Rozstrzygnięcie o kosztach]	517
Art. 108 ¹ .	[Postanowienie uzupełniające]	521
Art. 109.	[Wygaśnięcie roszczenia o zwrot kosztów; ustalanie wysokości]	522
Art. 110.	[Zwrot kosztów od świadka, biegłego, pełnomocnika lub przedstawiciela ustawowego]	526
Dział II. Pomoc prawna z urzędu		527
Art. 111–116. (uchylone)		527
Art. 117.	[Pomoc prawna z urzędu w postępowaniu cywilnym] ...	527
Art. 117 ¹ .	[Pełnomocnik dla osoby fizycznej]	535
Art. 117 ² .	[Oddalenie wniosku o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego]	537
Art. 117 ³ .	[Wyznaczenie adwokata lub radcy prawnego]	538
Art. 118.	[Skutek ustanowienia pełnomocnika z urzędu]	539
Art. 119.	[Wygaśnięcie pełnomocnictwa urzędowego, zwolnienie pełnomocnika]	542
Art. 119 ¹ .	[Dochodzenie w sprawie ustalenia rzeczywistego stanu majątkowego]	542
Art. 120.	[Cofnięcie ustanowienia pełnomocnika z urzędu]	543
Art. 121.	(uchylony)	544
Art. 122.	[Koszty pełnomocnika z urzędu]	545

Art. 123.	[Postanowienia w przedmiocie ustanowienia pełnomocnika z urzędu]	547
Art. 124.	[Wpływ wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu na tok sprawy]	547
TYTUŁ VI. Postępowanie		551
Dział I. Przepisy ogólne o czynnościach procesowych		551
Rozdział 1. Pisma procesowe		551
Art. 125.	[Pisma procesowe – sposób wnoszenia]	553
Art. 126.	[Ogólne warunki pism procesowych]	560
Art. 126 ¹ .	[Obowiązek podania wartości przedmiotu sporu lub wartości przedmiotu zaskarżenia]	571
Art. 126 ² .	[Żądanie należnej opłaty]	573
Art. 127.	[Pisma przygotowawcze]	574
Art. 128.	[Obowiązek dołączenia odpisów i załączników]	576
Art. 129.	[Oryginał dokumentu]	578
Art. 130.	[Uzupełnienie braków formalnych; zwrot pisma]	582
Art. 130 ¹ .	[Braki pism wnoszonych na urzędowych formularzach lub informatycznych nośnikach danych]	596
Art. 130 ^{1a} .	[Zwrot pisma bez wezwania do usunięcia jego braków] ...	599
Art. 130 ² .	[Zwrot i odrzucenie pisma bez wezwania do uiszczenia opłaty]	600
Art. 130 ³ .	[Obowiązek uiszczenia lub uzupełnienia opłaty w toku postępowania]	602
Art. 130 ⁴ .	[Zaliczka na poczet wydatków]	604
Art. 130 ⁵ .	[Udział referendarza]	606
Rozdział 2. Doręczenia		607
Art. 131.	[Tryb doręczania]	608
Art. 131 ¹ .	[Doręczenie elektroniczne]	613
Art. 132.	[Doręczenia między pełnomocnikami profesjonalnymi] ...	615
Art. 133.	[Sposoby doręczeń]	621
Art. 134.	[Doręczenia w dni wolne od pracy i w porze nocnej] ...	627
Art. 135.	[Miejsce doręczenia]	628
Art. 136.	[Zawiadomienie o zmianie miejsca zamieszkania]	630
Art. 137.	[Doręczenia żołnierzom, funkcjonariuszom i osobom pozbawionym wolności]	631
Art. 138.	[Doręczenia zastępcze]	632
Art. 139.	[Niemożność doręczenia lub odmowa przyjęcia]	635
Art. 139 ¹ .	[Doręczenie pierwszego pisma procesowego przez komornika]	642
Art. 140.	[Odpisy]	643
Art. 141.	[Doręczenie pełnomocnikowi]	644
Art. 142.	[Potwierdzenie odbioru]	645
Art. 143.	[Doręczenie kuratorowi]	648
Art. 144.	[Ustanowienie kuratora osoby nieznannej z miejsca pobytu]	650
Art. 145.	[Doręczenie przez wywieszenie w sądzie]	653
Art. 146.	[Kompetencje kuratora – odpowiednie stosowanie przepisów]	653

Art. 147.	[Nieuzasadnione żądanie ustanowienia kuratora lub wywieszenia pisma]	654
Rozdział 3.	Posiedzenia sądowe	654
Art. 148.	[Rodzaje posiedzeń]	655
Art. 148 ¹ .	[Rozpoznanie sprawy na posiedzeniu niejawnym]	660
Art. 149.	[Wyznaczanie posiedzeń]	664
Art. 149 ¹ .	[Sposób dokonywania wezwań przez sąd]	667
Art. 150.	[Wezwanie na posiedzenie]	669
Art. 151.	[Miejsce posiedzenia. Przeprowadzenie posiedzenia na odległość]	670
Art. 152.	[Wstęp na posiedzenie]	672
Art. 153.	[Posiedzenie przy drzwiach zamkniętych]	675
Art. 154.	[Wstęp na posiedzenie przy drzwiach zamkniętych]	678
Art. 155.	[Uprawnienia przewodniczącego]	678
Art. 156.	[Odroczenie]	681
Art. 156 ¹ .	[Pouczenie stron o prawdopodobnym wyniku sprawy]	683
Art. 156 ² .	[Uprzedzenie stron o możliwości podjęcia rozstrzygnięcia na innej podstawie prawnej]	688
Art. 157.	[Sporządzenie protokołu lub notatki urzędowej; e-protokół w postępowaniu cywilnym]	692
Art. 158.	[Treść protokołu]	696
Art. 159.	(uchylony)	701
Art. 160.	[Sprostowanie lub uzupełnienie protokołu]	701
Art. 161.	[Załącznik do protokołu]	704
Art. 162.	[Zastrzeżenie do protokołu]	706
Art. 162 ¹ .	(uchylony)	715
Art. 163.	[Środki przymusu]	715
Rozdział 4.	Terminy	718
Art. 164.	[Termin sądowy]	718
Art. 165.	[Obliczanie terminów]	721
Art. 166.	[Wniosek o przedłużenie lub skrócenie terminu]	729
Rozdział 5.	Uchybienie i przywrócenie terminu	731
Art. 167.	[Bezskuteczność]	731
Art. 168.	[Przywrócenie terminu]	734
Art. 169.	[Wniosek o przywrócenie terminu]	741
Art. 170.	[Niedopuszczalność przywrócenia terminu]	747
Art. 171.	[Odrzucenie wniosku]	748
Art. 172.	[Skutki zgłoszenia wniosku]	750
Rozdział 6.	Zawieszenie postępowania	751
Art. 173.	[Zawieszenie z mocy prawa]	756
Art. 174.	[Zawieszenie z urzędu]	757
Art. 175.	[Zawieszenie ze względu na śmierć pełnomocnika]	803
Art. 175 ¹ .	[Termin do wskazania nowego pełnomocnika]	806
Art. 176.	[Zawieszenie na wniosek spadkobiercy lub Bankowego Funduszu Gwarancyjnego]	808
Art. 177.	[Zawieszenie fakultatywne]	811
Art. 178.	[Zawieszenie na zgodny wniosek stron]	830

Art. 178 ¹ .	[Wskazanie podstawy prawnej rozstrzygnięcia w postanowieniu o zawieszeniu postępowania]	832
Art. 179.	[Bieg terminów]	834
Art. 180.	[Podjęcie postępowania z urzędu]	837
Art. 181.	[Podjęcie postępowania na wniosek]	848
Art. 181 ¹ .	[Podjęcie postępowania z udziałem zarządcy sukcesyjnego]	850
Art. 182.	[Umorzenie zawieszonego postępowania]	851
Art. 182 ¹ .	(uchylony)	857
Art. 183.	(uchylony)	857
Dział II. Postępowanie przed sądami pierwszej instancji		858
Rozdział 1. Mediacja i postępowanie pojednawcze		858
Oddział 1. Mediacja		860
Art. 183 ¹ .	[Mediacja w postępowaniu cywilnym]	860
Art. 183 ² .	[Mediator]	864
Art. 183 ³ .	[Bezstronność mediatora]	868
Art. 183 ^{3a} .	[Metody mediacji]	870
Art. 183 ⁴ .	[Tajemnica mediacji]	871
Art. 183 ⁵ .	[Wynagrodzenie mediatora]	872
Art. 183 ⁶ .	[Wszczęcie mediacji]	874
Art. 183 ⁷ .	[Wniosek o przeprowadzenie mediacji]	876
Art. 183 ⁸ .	[Skierowanie do mediacji]	878
Art. 183 ⁹ .	[Wyznaczenie mediatora. Zapoznanie się mediatora z aktami sprawy]	880
Art. 183 ¹⁰ .	[Okres mediacji]	882
Art. 183 ¹¹ .	[Posiedzenie mediacyjne]	883
Art. 183 ¹² .	[Protokół z mediacji]	884
Art. 183 ¹³ .	[Złożenie protokołu w sądzie]	885
Art. 183 ¹⁴ .	[Zatwierdzenie ugody przez sąd]	886
Art. 183 ¹⁵ .	[Karakter prawny ugody zawartej przed mediatorem]	890
Oddział 2. Postępowanie pojednawcze		891
Art. 184.	[Dopuszczalność ugody]	891
Art. 185.	[Postępowanie pojednawcze w procesie cywilnym]	896
Art. 186.	[Koszty postępowania pojednawczego]	899
Rozdział 2. Pozew		900
Art. 186 ¹ .	[Zwrot pisma niebędącego pozwem]	904
Art. 187.	[Treść pozwu]	905
Art. 187 ¹ –188.	(uchylone)	919
Art. 189.	[Powództwo o ustalenie]	919
Art. 189 ¹ .	[Uprawnienie organów podatkowych]	931
Art. 190.	[Świadczenia przyszłe powtarzające się]	933
Art. 191.	[Kumulacja roszczeń cywilnoprawnych]	933
Art. 191 ¹ .	[Oczywista bezzasadność powództwa]	939
Art. 192.	[Skutki doręczenia pozwu]	940
Art. 193.	[Zmiana powództwa]	948
Art. 194.	[Przekształcenia podmiotowe; dopozwanie]	954
Art. 195.	[Wezwanie lub zawiadomienie współuczestników koniecznych; zapozwanie]	961

Art. 196.	[Zawiadomienie o toczącym się procesie]	964
Art. 197.	(uchylony)	966
Art. 198.	[Wezwanie do udziału w sprawie]	966
Art. 199.	[Odrzucenie pozwu]	968
Art. 199 ¹ .	[Niedopuszczalność odrzucenia pozwu z powodu niedopuszczalności drogi sądowej]	983
Art. 200.	[Obowiązek badania przez sąd swojej właściwości z urzędu w każdym stanie sprawy; przekazanie według właściwości]	985
Art. 201.	[Badanie trybu postępowania]	987
Art. 202.	[Okoliczności brane przez sąd pod rozwagę z urzędu] ...	990
Art. 202 ¹ .	[Zarzut umowy o mediację]	990
Art. 203.	[Cofnięcie pozwu]	991
Art. 203 ¹ .	[Zarzut potrącenia]	997
Art. 204.	[Powództwo wzajemne]	998
Art. 205.	[Przekazanie sprawy sądowi okręgowemu na wniosek pozwanego]	1004
Rozdział 2a. Organizacja postępowania		1005
Art. 205 ¹ .	[Zarządzenie doręczenia pozwu; wezwanie do złożenia odpowiedzi na pozew]	1005
Art. 205 ² .	[Pouczenia doręczane stronom wraz z pozwem lub zarządzeniem doręczenia pozwu]	1007
Art. 205 ³ .	[Zarządzenie wymiany przez strony pism przygotowawczych]	1009
Art. 205 ⁴ .	[Wyznaczenie posiedzenia przygotowawczego]	1011
Art. 205 ⁵ .	[Przedmiot i przebieg posiedzenia przygotowawczego] ...	1013
Art. 205 ⁶ .	[Zadania przewodniczącego na posiedzeniu przygotowawczym]	1015
Art. 205 ⁷ .	[Odroczenie posiedzenia przygotowawczego]	1017
Art. 205 ⁸ .	[Protokół z przebiegu posiedzenia przygotowawczego] ...	1018
Art. 205 ⁹ .	[Plan rozprawy]	1019
Art. 205 ¹⁰ .	[Rozstrzyganie sporów co do treści planu rozprawy; podpisanie i zatwierdzenie planu rozprawy]	1021
Art. 205 ¹¹ .	[Wprowadzanie zmian w planie rozprawy]	1022
Art. 205 ¹² .	[Przytaczanie twierdzeń i dowodów a wyznaczenie posiedzenia przygotowawczego]	1024
Rozdział 3. Rozprawa		1027
Art. 206.	[Wyznaczanie terminów posiedzeń]	1027
Art. 206 ¹ .	[Przygotowanie rozprawy w postępowaniu cywilnym] ...	1027
Art. 207.	(uchylony)	1028
Art. 208.	[Zarządzenia przewodniczącego wydawane w celu przygotowania rozprawy]	1028
Art. 208 ¹ .	[Sądowe ustalenie właściwego numeru identyfikacyjnego]	1029
Art. 209.	[Żądanie przeprowadzenia rozprawy podczas nieobecności strony]	1030
Art. 210.	[Przebieg rozprawy]	1031
Art. 211.	[Stanowisko strony nieobecnej]	1035

Art. 212.	[Ustalanie okoliczności spornych]	1035
Art. 213.	[Zakres związania uznaniem powództwa cywilnego]	1036
Art. 214.	[Przyczyny odroczenia]	1038
Art. 214 ¹ .	[Usprawiedliwienie niestawiennictwa]	1042
Art. 215.	[Odroczenie ze względu na wezwanie lub zawiadomienie innych osób]	1044
Art. 216.	[Osobiste stawiennictwo strony]	1044
Art. 216 ¹ .	[Wysłuchanie małoletniego]	1045
Art. 217.	(uchylony)	1047
Art. 218.	[Oddzielne rozprawy]	1047
Art. 219.	[Połączenie spraw do łącznego rozpoznania]	1048
Art. 220.	[Ograniczenie rozprawy do poszczególnych zarzutów lub zagadnień wstępnych]	1050
Art. 221.	[Wdanie się w spór]	1051
Art. 222.	[Oddalenie zarzutów formalnych]	1051
Art. 223.	[Nakłanianie do pojednania]	1052
Art. 224.	[Zamknięcie rozprawy i udzielenie głosu stronom]	1059
Art. 225.	[Otwarcie zamkniętej rozprawy na nowo]	1061
Art. 226.	[Odwołanie od zarządzeń przewodniczącego]	1062
Art. 226 ¹ .	[Wysłuchanie stron lub innych osób]	1063
Art. 226 ² .	[Skutki nadużycia przez stronę prawa procesowego]	1063
Dział III. Dowody		1066
Rozdział 1. Przedmiot i ocena dowodów		1066
Art. 227.	[Przedmiot dowodu]	1066
Art. 228.	[Fakty notoryczne i znane z urzędu]	1070
Art. 229.	[Fakty przyznane przez stronę przeciwną]	1073
Art. 230.	[Fakty niezaprzeczone]	1075
Art. 231.	[Domniemanie faktyczne]	1077
Art. 232.	[Ciężar dowodu]	1085
Art. 233.	[Zasada swobodnej oceny dowodów]	1098
Art. 234.	[Domniemania prawne]	1105
Rozdział 2. Postępowanie dowodowe		1111
Oddział 1. Przepisy ogólne		1111
Art. 235.	[Zasada bezpośredniości. Przeprowadzenie dowodu na odległość]	1111
Art. 235 ¹ .	[Wniosek o przeprowadzenie dowodu]	1119
Art. 235 ² .	[Przesłanki pominięcia dowodu]	1121
Art. 236.	[Postanowienie dowodowe]	1125
Art. 237.	[Wpływ niestawiennictwa stron]	1129
Art. 238.	[Protokół postępowania przed sędzią wyznaczonym lub przed sądem wezwanym]	1130
Art. 239.	[Prawa sędziego wyznaczonego i sądu wezwanego]	1130
Art. 240.	[Związanie postanowieniem dowodowym]	1132
Art. 241.	[Powtórzenie lub uzupełnienie postępowania dowodowego]	1134
Art. 242.	[Oznaczenie terminu na przeprowadzenie dowodu]	1136
Art. 242 ¹ .	[Obowiązki strony wnoszącej o wezwanie na rozprawę świadka, biegłego lub innej osoby]	1138

Art. 242 ² .	[Przyrzeczenie osoby stawającej przed sądem]	1139
Art. 243.	[Uprawdopodobnienie]	1140
Oddział 2. Dokumenty		1141
Art. 243 ¹ .	[Stosowanie przepisów do dokumentów zawierających tekst]	1142
Art. 243 ² .	[Dowody z dokumentów znajdujących się w aktach sprawy lub do nich dołączone]	1146
Art. 244.	[Dokument urzędowy]	1147
Art. 245.	[Dokument prywatny]	1161
Art. 246.	[Ograniczenia dowodów ze świadków i z przesłuchania stron]	1165
Art. 247.	[Dowód przeciwko osnowie lub ponad osnowę dokumentu]	1168
Art. 248.	[Obowiązek przedstawienia dokumentu]	1173
Art. 249.	[Księgi i dokumenty przedsiębiorstwa]	1176
Art. 250.	[Odpis lub wyciąg z dokumentu]	1177
Art. 251.	[Grzywna]	1180
Art. 252.	[Zaprzeczanie prawdziwości dokumentu urzędowego] . . .	1181
Art. 253.	[Zaprzeczanie prawdziwości dokumentu prywatnego] . . .	1182
Art. 254.	[Badanie prawdziwości dokumentu w postępowaniu cywilnym]	1184
Art. 255.	[Grzywna]	1186
Art. 256.	[Dokument w języku obcym]	1187
Art. 257.	[Uszkodzenia dokumentu]	1188
Oddział 3. Zeznania świadków		1189
Art. 258.	(uchylony)	1189
Art. 259.	[Niemożność bycia świadkiem]	1189
Art. 259 ¹ .	[Mediator]	1198
Art. 260.	[Współuczestnik sporu]	1199
Art. 261.	[Prawo odmowy zeznań]	1200
Art. 262.	[Treść wezwania]	1206
Art. 263.	[Świadkowie przesłuchiwani w miejscu ich pobytu]	1207
Art. 264.	[Kolejność przesłuchania]	1208
Art. 265.	[Tłumacz]	1209
Art. 266.	[Uprzedzenie świadka; przyrzeczenie]	1210
Art. 267.	[Zwolnienie świadka od przyrzeczenia]	1212
Art. 268.	[Treść przyrzeczenia]	1213
Art. 269.	[Formy składania przyrzeczenia]	1213
Art. 270.	(uchylony)	1214
Art. 271.	[Zeznanie świadka]	1214
Art. 271 ¹ .	[Zeznanie świadka składane na piśmie]	1217
Art. 272.	[Konfrontacja świadków]	1218
Art. 272 ¹ .	[Przesłuchanie świadka z udziałem biegłego lekarza lub psychologa]	1219
Art. 273.	[Odczytanie, uzupełnienie lub sprostowanie zeznań]	1220
Art. 274.	[Procesowa kara porządkowa]	1221
Art. 275.	[Usprawiedliwienie niestawiennictwa]	1223
Art. 276.	[Nieuzasadniona odmowa zeznań lub przyrzeczenia] . . .	1224

Art. 276 ¹ .	[Odpowiedzialność dyscyplinarna żołnierza]	1225
Art. 277.	[Zwrot wydatków świadka]	1226
Oddział 4. Opinia biegłych		1227
Art. 278.	[Wezwanie biegłych]	1228
Art. 278 ¹ .	[Dopuszczenie dowodu z opinii sporządzonej na zlecenie organu władzy publicznej w innym postępowaniu]	1236
Art. 279.	(uchylony)	1237
Art. 280.	[Odmowa przyjęcia obowiązku przez biegłego]	1237
Art. 281.	[Wyłączenie biegłego]	1238
Art. 282.	[Treść przyrzeczenia biegłego]	1240
Art. 283.	(uchylony)	1241
Art. 284.	[Zarządzenia sądu]	1241
Art. 285.	[Uzasadnienie opinii biegłego; opinia łączna; dodatkowy termin]	1243
Art. 286.	[Wyjaśnienie opinii; opinia uzupełniająca]	1247
Art. 287.	[Grzywna]	1249
Art. 288.	[Wynagrodzenie biegłego]	1249
Art. 289.	[Odpowiednie stosowanie]	1253
Art. 290.	[Opinia instytutu naukowego lub naukowo-badawczego]	1255
Art. 290 ¹ .	[Opinie opiniodawczego zespołu sądowych specjalistów]	1258
Art. 291.	[Wynagrodzenie instytutu]	1259
Oddział 5. Oględziny		1259
Art. 292.	[Zarządzenie oględzin]	1259
Art. 293.	[Przedmiot oględzin]	1261
Art. 294.	[Udostępnienie przedmiotu oględzin]	1262
Art. 295.	[Zaniechanie oględzin]	1263
Art. 296.	[Grzywna]	1263
Art. 297.	[Zwrot wydatków]	1264
Art. 298.	[Oględziny osoby]	1264
Oddział 6. Przesłuchanie stron		1265
Art. 299.	[Dowód z przesłuchania stron]	1266
Art. 300.	[Reprezentacja osoby prawnej i Skarbu Państwa]	1274
Art. 301.	[Powództwo na rzecz oznaczonej osoby]	1276
Art. 302.	[Przesłuchanie jednej strony]	1277
Art. 303.	[Sposób przesłuchania; odebranie przyrzeczenia]	1280
Art. 304.	[Uprzedzenie o odpowiedzialności karnej]	1282
Oddział 7. Inne środki dowodowe		1284
Art. 305.	[Grupowe badanie krwi]	1285
Art. 306.	[Pobranie krwi]	1287
Art. 307.	[Przeprowadzenie dowodu z grupowego badania krwi]	1289
Art. 308.	[Dowody z dokumentów zawierających zapis obrazu lub dźwięku]	1290
Art. 309.	[Odpowiednie stosowanie przepisów o dowodach]	1295
Rozdział 3. Zabezpieczenie dowodów		1300
Art. 310.	[Przesłanki zabezpieczenia dowodu]	1300

Art. 311.	[Sąd właściwy]	1306
Art. 312.	[Wniosek o zabezpieczenie dowodu]	1307
Art. 313.	[Wypadki niecierpiące zwłoki]	1308
Art. 314.	[Wezwanie zainteresowanych]	1309
Art. 315.	[Wskazywanie uchybień]	1310
Dział IV. Orzeczenia		1311
Rozdział 1. Wyroki		1311
Oddział 1. Wydanie wyroku		1311
Art. 316.	[Wyroki w procesie cywilnym]	1314
Art. 317.	[Wyrok częściowy]	1319
Art. 318.	[Wyrok wstępny]	1324
Art. 319.	[Ograniczenie odpowiedzialności pozwanego]	1331
Art. 319 ¹ .	[Wskazanie waluty, w jakiej ma być spełnione świadczenia]	1338
Art. 320.	[Rozłożenie świadczenia na raty]	1339
Art. 321.	[Zakaz wyrokowania ponad żądanie]	1343
Art. 322.	[Zasądzenie odpowiedniej sumy]	1352
Art. 323.	[Zasada bezpośredniości]	1357
Art. 324.	[Narada]	1359
Art. 325.	[Sentencja wyroku]	1364
Art. 326.	[Ogłoszenie wyroku]	1369
Art. 327.	[Pouczenie co do sposobu i terminów zgłoszenia wniosku o doręczenie wyroku z uzasadnieniem oraz wniesienia środków zaskarżenia; doręczenie wyroku z urzędu]	1374
Art. 327 ¹ .	[Elementy uzasadnienia wyroku]	1376
Art. 328.	[Wniosek o doręczenie wyroku z uzasadnieniem]	1380
Art. 329.	[Termin sporządzenia pisemnego uzasadnienia wyroku]	1383
Art. 330.	[Podpisanie uzasadnienia]	1386
Art. 331.	[Doręczenie wyroku z uzasadnieniem]	1388
Art. 331 ¹ .	[Wygłoszenie uzasadnienia i utrwalenie go za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk]	1390
Art. 332.	[Związanie wyrokiem; umorzenie postępowania wskutek cofnięcia pozwu]	1392
Oddział 2. Natychmiastowa wykonalność wyroków		1394
Art. 333.	[Nadanie wyrokowi rygoru natychmiastowej wykonalności]	1395
Art. 334.	[Rygor natychmiastowej wykonalności zależny od zabezpieczenia]	1402
Art. 335.	[Niedopuszczalność orzeczenia rygoru natychmiastowej wykonalności]	1404
Art. 336.	[Obowiązywanie rygoru natychmiastowej wykonalności]	1406
Art. 337.	[Wygaśnięcie natychmiastowej wykonalności]	1407
Art. 338.	[Uchylenie lub zmiana wyroku]	1408
Oddział 3. Wyroki zaoczne		1416
Art. 339.	[Przesłanki pozytywne]	1417

Art. 340.	[Wydanie wyroku zaocznego w następstwie niestawienia się pozwanego na rozprawę; negatywna przesłanka wydania wyroku zaocznego]	1425
Art. 341.	[Zastrzeżony wyrok zaoczny]	1428
Art. 342.	[Uzasadnienie wyroku zaocznego]	1430
Art. 343.	[Doręczenie wyroku zaocznego]	1431
Art. 343 ¹ .	[Brak zdolności sądowej, procesowej, brak organu – uchylenie wyroku zaocznego]	1433
Art. 344.	[Sprzeciw od wyroku zaocznego]	1436
Art. 345.	[Następstwa wniesienia sprzeciw od wyroku zaocznego]	1442
Art. 346.	[Zawieszenie lub uchylenie rygoru natychmiastowej wykonalności]	1443
Art. 347.	[Ponowne rozpoznanie sprawy]	1446
Art. 348.	[Koszty]	1449
Art. 349.	[Cofnięcie sprzeciwu]	1450
Oddział 4.	Sprostowanie, uzupełnienie i wykładnia wyroków	1451
Art. 350.	[Sprostowanie wyroku]	1452
Art. 350 ¹ .	[Wniosek o sprostowanie wyroku złożony jedynie dla zwłoki w postępowaniu]	1460
Art. 351.	[Uzupełnienie wyroku]	1462
Art. 352.	[Wykładnia wyroku]	1469
Art. 353.	[Bieg terminu do wniesienia środka zaskarżenia]	1473
Rozdział 1a.	Nakazy zapłaty	1474
Art. 353 ¹ .	[Nakaz zapłaty]	1474
Art. 353 ² .	[Odpowiednie stosowanie]	1477
Rozdział 2.	Postanowienia sądu	1478
Art. 354.	[Postanowienie]	1479
Art. 355.	[Postanowienie o umorzeniu postępowania]	1484
Art. 356.	[Postanowienia wpisywane do protokołu]	1491
Art. 357.	[Uzasadnianie i doręczanie postanowień]	1492
Art. 358.	[Związaną postanowieniem]	1497
Art. 359.	[Zmiana okoliczności sprawy]	1499
Art. 360.	[Skuteczność postanowień]	1503
Art. 361.	[Odpowiednie stosowanie przepisów o wyrokach]	1506
Art. 362.	[Odpowiednie stosowanie do zarządzeń]	1507
Art. 362 ¹ .	[Odpowiednie stosowanie do postanowień referendarza]	1508
Rozdział 3.	Prawomocność orzeczeń	1509
Art. 363.	[Warunki prawomocności]	1511
Art. 364.	[Stwierdzenie prawomocności]	1515
Art. 365.	[Zakres związania]	1518
Art. 366.	[<i>Res iudicata</i>]	1524
Skorowidz rzeczowy		1535

Wykaz skrótów

Akty normatywne

- d.k.k. – ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.)
– nie obowiązuje
- d.k.p.c. – Kodeks postępowania cywilnego powstały z połączenia rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 29.11.1930 r. (Dz.U. Nr 83, poz. 651) i z 27.10.1932 r. (Dz.U. Nr 93, poz. 803), ogłoszonych jako tekst jednolity w obwieszczeniu Ministra Sprawiedliwości z 25.08.1950 r. (Dz.U. Nr 43, poz. 394) – nie obowiązuje
- EKPC – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
- k.c. – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.)
- k.h. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.06.1934 r. – Kodeks handlowy (Dz.U. Nr 57, poz. 502 ze zm.) – nie obowiązuje
- k.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.)
- k.k.s. – ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2020 r. poz. 19 ze zm.)
- k.k.w. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 523 ze zm.)
- k.k. z 1932 r. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11.07.1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571 ze zm.) – nie obowiązuje
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- k.p. – ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1320 ze zm.)

k.p.a.	– ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 256 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 30 ze zm.)
k.p.n.	– dekret z 18.07.1945 r. – Kodeks postępowania niespornego (Dz.U. Nr 27, poz. 169 ze zm.) – nie obowiązuje
k.p.w.	– ustawa z 24.08.2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. z 2020 r. poz. 729 ze zm.)
k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359)
k.s.h.	– ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1526 ze zm.)
k.w.	– ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2019 r. poz. 821 ze zm.)
k.wyb.	– ustawa z 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1319)
k.z.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598 ze zm.) – nie obowiązuje
MPPOiP	– Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
nowelizacja z 2011 r.	– ustawa z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 233, poz. 1381)
nowelizacja z 2019 r.	– ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469 ze zm.)
o.p.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2020 r. poz. 1325 ze zm.)
p.a.s.c.	– ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 463 ze zm.)
pr. adw.	– ustawa z 26.05.1982 r. – Prawo o adwokaturze (Dz.U. z 2020 r. poz. 1651 ze zm.)
pr. aut.	– ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1231 ze zm.)
pr. bank.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2020 r. poz. 1896 ze zm.)
pr. czek.	– ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo czekowe (Dz.U. z 2016 r. poz. 462 ze zm.)
pr. not.	– ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2020 r. poz. 1192 ze zm.)

pr. poczt.	– ustawa z 23.11.2012 r. – Prawo pocztowe (Dz.U. z 2020 r. poz. 1041 ze zm.)
pr. pras.	– ustawa z 26.01.1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 1914)
pr. przed.	– ustawa z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz.U. z 2019 r. poz. 1292 ze zm.)
pr. restr.	– ustawa z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2020 r. poz. 814 ze zm.)
pr. spółdz.	– ustawa z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2020 r. poz. 275 ze zm.)
pr. stow.	– ustawa z 7.04.1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 2020 r. poz. 2261)
pr. weksl.	– ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo wekslowe (Dz.U. z 2016 r. poz. 160)
pr. wod.	– ustawa z 18.07.2001 r. – Prawo wodne (Dz.U. z 2020 r. poz. 310 ze zm.)
p.u.	– ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2020 r. poz. 1228 ze zm.)
p.u.s.p.	– ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 2072 ze zm.)
p.u.s.p. z 1985 r.	– ustawa z 20.06.1985 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 1994 r. Nr 7, poz. 25 ze zm.)
p.w.k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 297 ze zm.)
p.w.p.	– ustawa z 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2020 r. poz. 286 ze zm.)
rozporządzenie 2015/848	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848 z 20.05.2015 r. w sprawie postępowania upadłościowego (wersja przekształcona) (Dz.Urz. UE L 141, s. 19, ze zm.)
rozporządzenie nr 593/2008	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z 17.06.2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) (Dz.Urz. UE L 177, s. 6)
rozporządzenie nr 1215/2012	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (wersja przekształcona) (Dz.Urz. UE L 351, s. 1, ze zm.)
r.t.s.d.e.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 20.10.2015 r. w sprawie trybu i sposobu dokonywania doręczeń elektronicznych (Dz.U. poz. 1776 ze zm.)
r.t.s.d.p.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 6.05.2020 r. w sprawie szczegółowego trybu i sposobu doręczania pism sądowych w postępowaniu cywilnym (Dz.U. poz. 819)

r.u.s.p.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. poz. 1141 ze zm.)
r.w.u.p.p.	– rozporządzenie Rady Ministrów z 30.11.1981 r. w sprawie wykonania ustawy o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. Nr 31, poz. 170 ze zm.)
TFUE	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
u.d.p.	– ustawa z 22.11.2018 r. o dokumentach publicznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 725 ze zm.)
u.g.n.	– ustawa z 21.08.1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2020 r. poz. 1990 ze zm.)
u.k.k.	– ustawa z 28.02.2018 r. o kosztach komorniczych (Dz.U. z 2019 r. poz. 2363 ze zm.)
u.kom.s.	– ustawa z 22.03.2018 r. o komornikach sądowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 121 ze zm.)
u.k.s.c.	– ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 755 ze zm.)
u.k.s.c. z 1967 r.	– ustawa z 13.06.1967 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2002 r. Nr 9, poz. 88 ze zm.) – nie obowiązuje
u.k.s.e.	– ustawa z 29.08.1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji (Dz.U. z 2018 r. poz. 1309 ze zm.) – nie obowiązuje
u.k.w.h.	– ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2019 r. poz. 2204)
u.o.k.k.	– ustawa z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2020 r. poz. 1076 ze zm.)
u.PGRP	– ustawa z 15.12.2016 r. o Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2020 r. poz. 762 ze zm.)
u.p.n.	– ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r. poz. 969)
u.p.p.c.	– ustawa z 17.12.2004 r. o prawie pomocy w postępowaniu w sprawach cywilnych prowadzonym w państwach członkowskich Unii Europejskiej oraz o prawie pomocy w celu ugodowego załatwienia sporu przed wszczęciem takiego postępowania (Dz.U. z 2005 r. Nr 10, poz. 67 ze zm.)
u.r.p.	– ustawa z 6.07.1982 r. o radcach prawnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 75 ze zm.)
u.s.m.	– ustawa z 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1465 ze zm.)
ustawa o BFG	– ustawa z 10.06.2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowanych depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji (Dz.U. z 2020 r. poz. 842 ze zm.)

ustawa o KRS	– ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2019 r. poz. 1500 ze zm.)
ustawa o prywatyzacji u.z.n.k.	– ustawa z 30.08.1996 r. o komercjalizacji i niektórych uprawnieniach pracowników (Dz.U. z 2019 r. poz. 2181 ze zm.) – ustawa z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2020 r. poz. 1913)
u.z.s.p.	– ustawa z 5.07.2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej i innych ułatwieniach związanych z sukcesją przedsiębiorstw (Dz.U. z 2018 r. poz. 1629 ze zm.)
u.z.z.	– ustawa z 23.05.1991 r. o związkach zawodowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 263 ze zm.)
zarz.org.sąd.	– zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 19.06.2019 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej (Dz. Urz. MS z 2019 r. poz. 138 ze zm.)

Czasopisma i publikatory

ADR	– ADR. Arbitraż i Mediacja
Annales UMCS	– Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska
Apel.-W-wa	– Apelacja. Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Warszawie
Biul. SN	– Biuletyn Sądu Najwyższego
BMS	– Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości
CPKiNP	– Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
DPP	– Demokratyczny Przegląd Prawniczy
Dz.Urz. UE	– Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
Dz.Urz. WE	– Dziennik Urzędowy Wspólnot Europejskich
EPS	– Europejski Przegląd Sądowy
Gł.Pr.	– Głos Prawa
GS	– Głos Sądownictwa
GSP	– Gdańskie Studia Prawnicze
GSP Prz.Orz.	– Gdańskie Studia Prawnicze. Przegląd Orzecznictwa
GSW	– Gazeta Sądowa Warszawska
KKSSiP	– Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury
KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
KSAG	– Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej
M. Pod.	– Monitor Podatkowy
M. Praw.	– Monitor Prawniczy
M.Praw.-wkł.	– Monitor Prawniczy – wkładka
NP	– Nowe Prawo
NPC	– Nowy Proces Cywilny

NPN	– Nowy Przegląd Notarialny
NSA	– Naczelný Sąd Administracyjny
OG	– Orzecznictwo Gospodarcze
ONSA WSA	– Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i Wojewódzkich Sądów Administracyjnych
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAB	– Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej
OSAŁ	– Orzecznictwo Sądów Apelacji Łódzkiej
OSN	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSNAPiUS	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSNCK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Izba Karna
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna
OSNKW	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSNPG	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego – wydanie Prokuratury Generalnej
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPiKA	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, seria A
PES	– Problemy Egzekucji Sądowej
PiM	– Prawo i Medycyna
PiP	– Państwo i Prawo
PiZS	– Praca i Zabezpieczenie Społeczne
PME	– Prawo Mediów Elektronicznych
PN	– Przegląd Notarialny
PPC	– Polski Proces Cywilny
PPE	– Przegląd Prawa Egzekucyjnego
PPH	– Przegląd Prawa Handlowego
PPiA	– Przegląd Prawa i Administracji
PPK	– Problemy Prawa Karnego
PPP	– Przegląd Prawa Publicznego
Pr. Bank.	– Prawo Bankowe
Pr. Gosp.	– Prawo Gospodarcze
Pr. Sp.	– Prawo Spółek

Prob. Egz.	– Problemy Egzekucji
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
Prok. i Pr.-wkł.	– Prokuratura i Prawo – wkładka
Prz. Pod.	– Przegląd Podatkowy
Prz. Sejm.	– Przegląd Sejmowy
PS	– Przegląd Sądowy
PUG	– Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
PWS	– Problemy Wymiaru Sprawiedliwości
PZP	– Prawo Zamówień Publicznych
R. Pr.	– Radca Prawny
RiP	– Rodzina i Prawo
RPE	– Ruch Prawniczy i Ekonomiczny
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
Sam. Ter.	– Samorząd Terytorialny
SC	– Studia Cywilistyczne
SIL	– Studia Iuridica Lubliniensia
SPE	– Studia Prawno-Ekonomiczne
St. Iur.	– Studia Iuridica
St. Praw.	– Studia Prawnicze
TPP	– Transformacje Prawa Prywatnego
WPP	– Wojskowy Przegląd Prawniczy
WSA	– Wojewódzki Sąd Administracyjny
Zb. Orz.	– Zbiór Orzeczeń
ZNUG	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego
ZNUJ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
ZNUJ PIPWI	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej
ZNUŁ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego
ZNUMK	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu
ZNURz	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego

Inne

CEiDG	– Centrala Ewidencja i Informacja o Działalności Gospodarczej
ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
ETS	– Europejski Trybunał Sprawiedliwości
KRS	– Krajowy Rejestr Sądowy
NSA	– Naczelný Sąd Administracyjny
SA	– Sąd Apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy

SO	– Sąd Okręgowy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TSUE	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
WSA	– Wojewódzki Sąd Administracyjny

USTAWA

z dnia 17 listopada 1964 r.

Kodeks postępowania cywilnego

(Dz.U. z 2020 r. poz. 1575; zm.: Dz.U. z 2020 r. poz. 1578)

TYTUŁ WSTĘPNY

Przepisy ogólne

Literatura: B. Adamiak, *Rozgraniczenia właściwości sądów w polskim systemie prawnym* [w:] *Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980–2005*, red. J. Góral, R. Hauser, J. Trzciniński, Warszawa 2005; M. Allerhand, *Podstęp w procesie*, Lwów 1907; B. Baran, *Droga sądowa w sprawach dyscyplinarnych funkcjonariuszy Służby Więziennej*, PPC 2015/4; K.W. Baran, *Droga sądowa w sprawach z zakresu prawa pracy członków korpusu służby cywilnej*, PiZS 2001/10; K.W. Baran, *Prawo do sądu a droga sądowa w sporach z zakresu prawa pracy* [w:] *Studia z zakresu prawa pracy i polityki społecznej*, red. A. Świątkowski, Kraków 1994; K.W. Baran, E. Baran, *Droga sądowa w sprawach z zakresu prawa pracy osób zatrudnionych w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury*, PiP 1995/6; W. Berutowicz, *Cywilnoprawne stosunki prawne*, PiP 1971/3–4; Ł. Błaszczak, *Nadużycie prawa procesowego w postępowaniu arbitrażowym*, Warszawa 2018; Ł. Błaszczak, *Problematyka sprawy cywilnej i drogi sądowej w kontekście zagadnienia sprawy konstytucyjnej i domniemania drogi sądu powszechnego z art. 177 Konstytucji* [w:] *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, red. Ł. Błaszczak, Wrocław 2015; Ł. Błaszczak, *Sąd polubowny a sąd powszechny – określenie wzajemnych relacji w świetle przepisów kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Arbitraż i mediacja jako instrumenty wspierania przedsiębiorczości*, „Ius et Administratio” 2006, zeszyt specjalny; Ł. Błaszczak, *Sprawa cywilna z elementem wspólnotowym jako sprawa wspólnotowa* (wybrane zagadnienia z punktu widzenia procedury cywilnej [w:] *Współczesne przemiany postępowania cywilnego*, red. P. Pogonowski, P. Cioch, E. Gapska, J. Nowińska, Warszawa 2010; J. Boć, *Droga administracyjna i droga sądowa w dochodzeniu niektórych roszczeń wobec Państwa*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 1969/107; W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1995; W. Broniewicz, *Prokurator w cywilnym postępowaniu kasacyjnym*, Prok. i Pr. 1997/9; W. Broniewicz, *Przyczyny oddalenia powództwa*, PiP 1964/5–6; K. Brysiewicz, R. Poźdźik, *Droga sądowa w sprawach związanych z dofinansowaniem projektów z funduszy strukturalnych i funduszu spójności*, PS 2011/4; J. Cagara, *Związanie sądu cywilnego wyrokiem karnym*, NP 1981/3; K. Chwalibogowski, *Ustalenia faktyczne w procesie karnym i cywilnym i ich wzajemna moc wiążąca*, NP 1965/9; S. Dalka, *Rozstrzyganie sporów cywilnoprawnych według polskiego prawa*, ZNUG 1991/3; W. Daszkiewicz, *Zasądzenie odszkodowania z urzędu w polskim procesie karnym*, Warszawa 1970; W. Daszkiewicz, *Powództwo cywilne w procesie karnym*, Warszawa 1976; W. Dawidowicz, *Postępowanie w sprawach administracyjnych a postępowanie przed sądem cywilnym*, PiP 1991/3; H. Dolecki, *Ciężar dowodu w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1998; H. Dolecki, *Jedna czy kilka prawd w postępowaniu sądowym* [w:] *Księga jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego*, red. Z. Ofiarski, Szczecin 2004; H. Dolecki, *Nadużycie prawa do sądu* [w:] *Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980–2005*, red. J. Góral, R. Hauser, J. Trzciniński, Warszawa 2005; P. Dutka, *Wyrok skazujący jako podstawa wydania nakazu zapłaty*, Prok. i Pr. 2016/7–8; T. Ereciński, *Problemy procesowe na tle dochodzenia roszczeń z tytułu obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych*, „Palestra” 1971/6; T. Ereciński, *Czy w procesie adhezyjnym można wydać orzeczenie co do roszczeń objętych obowiązkiem ubezpieczenia OC wyłącznie w stosunku*

do oskarżonego?, NP 1972/7–8; T. Ereciński, *Dopuszczalność drogi sądowej dla dochodzenia roszczeń żołnierzy zawodowych poszkodowanych w wypadkach komunikacyjnych*, WPP 1976/1; T. Ereciński, *Ewolucja przepisów dotyczących sądowego dochodzenia roszczeń z tytułu ubezpieczeń komunikacyjnych*, NP 1976/5; T. Ereciński, *Sądowe dochodzenie roszczeń z tytułu obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych*, Warszawa 1976; T. Ereciński, *Zagadnienie drogi dochodzenia roszczeń wynikających z komunikacyjnego wypadku przy pracy*, NP 1976/4; D. Felcenloben, *Glosa do postanowienia SN z 14.03.2002, IV KKN 809/00*, Sam. Ter. 2010/3; M. Filar, *Pokrzywdzony (ofiara przestępstwa) w polskim prawie karnym materialnym*, CPKiNP 2002/2; K. Flaga-Gieruszyńska, *Dostęp do sądu a postulat humanizacji procesu cywilnego* [w:] *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 2, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011; K. Flaga-Gieruszyńska, *Konstytucyjne standardy prawa do sądu a ochrona prywatności stron postępowania na przykładzie spraw cywilnych* [w:] *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, red. Ł. Błaszczak, Wrocław 2015; E. Galewska, *Spory powstające w sektorze komunikacyjnym; sprawa cywilna czy sprawa administracyjna?* [w:] *Ubi ius, ibi remedium. Księga dedykowana pamięci Profesora Jana Kolasy*, red. B. Krzan, Warszawa 2016; K. Gajda-Roszczyńska, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawie ustalenia nieistnienia obowiązku zapłaty odszkodowania z tytułu ograniczeń w sposobie korzystania z nieruchomości w związku z ochroną zasobów środowiska*, M. Praw. 2013/3; E. Gapska, *Wyłączenie drogi sądowej w sprawach cywilnych w świetle Konstytucji RP* [w:] *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, red. Ł. Błaszczak, Wrocław 2015; L. Garlicki, *Prawo do sądu (rozważania de lege fundamentale ferenda)*, Annales UMCS 1990/39; S. Garlicki, *Jeszcze o symbolicznej złotówce, „Palestra” 1963/10*; M. Gersdorf, *Droga sądowa w sprawach ze spółdzielczego stosunku członkostwa na tle nowego prawa spółdzielczego*, NP 1962/2; P. Gil, *Współpraca sądów powszechnych i sądów polubownych w zakresie rozstrzygania spraw cywilnych – rola sądów powszechnych w cywilnych postępowaniach pozasądowych*, *Zagadnienia wybrane*, ADR 2014/3; Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym*, *Kraków 1999*; A. Góra-Błaszczkowska, *Konstytucjonalizacja drogi sądowej przed sądami powszechnymi (uwagi na tle wybranego orzecznictwa TK, SN i NSA)* [w:] *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, red. Ł. Błaszczak, Wrocław 2015; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron*, Warszawa 2008; Z. Góral, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach o zastosowanie kary porządkowej*, PiP 1987/2; A. Górski, *Dopuszczalność dowodu z urzędu a zarzucalność procesowa tej czynności sądu cywilnego*, „Palestra” 2001/11–12; W. Górski, *Reklamacyjny tryb dochodzenia roszczeń w transporcie*, PUG 1978/2; P. Grzegorzczak, *Nowy fundament europejskiego prawa procesowego: jurysdykcja krajowa, zawisłość sprawy oraz uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych według rozporządzenia Rady i Parlamentu Europejskiego nr 1215/2012 (Bruksela Ia)*, cz. 1, PS 2014/6, cz. 2, PS 2014/7–8; T. Grzegorzczak, *Wniosek pokrzywdzonego o naprawienie szkody w nowym prawie i postępowaniu karnym*, „Nowa Kodyfikacja” 1997/1; J. Gudowski, *Droga sądowa w sprawach o rozgraniczenie nieruchomości (na tle prawa geodezyjnego i kartograficznego)*, PS 1995/2; J. Gudowski, *Nadużycie prawa procesowego w postępowaniu rozpoznawczym (in ampliorem contextu)* [w:] *Nadużycie prawa procesowego cywilnego*, red. P. Grzegorzczak, M. Walasik, F. Zedler, Warszawa 2019; J. Gudowski, *Wpływ Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na pojęcie dopuszczalności drogi sądowej* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010; P. Hofmański, *Orzekanie w procesie adhezyjnym o naprawieniu szkody wyrządzonej przez pracownika*, NP 1980/9; P. Hofmański, *Powództwo adhezyjne o naprawienie szkody wyrządzonej przez pracownika*, *Zagadnienia procesowe*, PPK 1986/12; J. Ignatowicz, *Droga sądowa w sprawach spółdzielczych w świetle nowego prawa spółdzielczego*, NP 1983/3; B. Janiszewska, *Dochodzenie naprawienia szkody wyrządzonej zmianą stanu wody*, PS 2009/11–12; B. Janiszewska, *Klauzula generalna dobrych obyczajów w znolelizowanych przepisach kodeksu cywilnego*, PPH 2003/10; J. Jankowski, *Czasowa niedopuszczalność drogi sądowej – istota i skutki*, ZNUŁ 1982/9; J. Jankowski, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach o odszkodowanie dochodzone w trybie art. 160 § 5 k.p.a.*, „Palestra” 1985/9; J. Jankowski, *Ewolucja unormowań i poglądów doktryny na temat wypadków czasowej niedopuszczalności drogi sądowej* [w:] *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 1, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011; J. Jankowski, *Dopuszczalność drogi egzekucyjnej sądowej*, PPE 2015/2; J. Jankowski, *Postępowanie reklamacyjne a dopuszczalność drogi sądowej i drogi arbitrażowej*, NP 1971/7–8; J. Jankowski, *Postępowanie wewnątrzspółdzielcze a dopuszczalność drogi sądowej*, ZNUŁ 1974/106; M. Jaśkowska, *Konstytucyjnoprawne podstawy sądownictwa powszechnego i administracyjnego oraz delimitacja właściwości sądów administracyjnych i powszechnych* [w:] *Aktualne problemy rozgraniczenia właściwości sądów administracyjnych i powszechnych*, red. M. Błachucki, T. Górzyńska, Warszawa 2011; M. Jaślikowski, *Pozostawienie powództwa cywilnego bez rozpoznania na podstawie art. 415 § 3 k.p.k.*, PS 2007/6; A. Jaworski, *Prawo do sądu w postępowaniu cywilnym w świetle zaleceń komitetu ministrów Rady Europy a polski porządek prawny*, *Wybrane zagadnienia*

[w:] *Instytucje ochrony praw człowieka*, red. B. Szmulik, A. Poglódek, B. Przywora, Warszawa 2015; M. Jędrzejewska, *Współczesnictwo procesowe. Istota – zakres – rodzaje*, Warszawa 1975; J. Jodłowski, *Z zagadnień polskiego procesu cywilnego*, Warszawa 1961; J. Jodłowski, *W kwestii zakresu i przedmiotu nauki postępowania cywilnego*, PiP 1969/4–5; J. Jodłowski, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, Z. Resich, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1996; J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1987; A. Kafarski, *Zagadnienie mocy wiążącej prawomocnych wyroków karnych w procesie cywilnym*, PiP 1961/7; A. Kaftal, *Powództwo cywilne w procesie karnym*, Warszawa 1975; M. Kamiński, *O istocie pojęcia sprawy sądowoadministracyjnej*, PPP 2009/10; T. Kielkowski, *Czy organy administracji publicznej rozstrzygają sprawy cywilne*, PiP 1997/8; T. Kielkowski, *Sprawa administracyjna*, Kraków 2004; C.P. Klak, *Wyrok nakazowy a postępowanie cywilne*, „Palestra” 2004/11–12; C.P. Klak, *Wpływ prawomocnego wyroku skazującego na postępowanie cywilne*, „Ius et Administratio” 2005/2; C.P. Klak, *Postępowanie nakazowe w sprawach karnych skarbowych*, „Palestra” 2008/9–10; M. Kłopotka, *Prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, PPIA 2007/76; Z. Kmiecik, *Spory o właściwość a prawo jednostki do sądu*, „Glosa” 2003/9; R. Lewicka, *Realizacja prawa do sądu a spory kompetencyjne*, PiP 2004/11; Z. Knypl, *Prawo do sądu w świetle prawa międzynarodowego i prawa polskiego*, PES 1996/17; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2010; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–505¹⁴*, red. K. Piasecki, Warszawa 2006; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2008, 2010; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1969, 1975; *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–205*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2009; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, red. K. Piasecki, Warszawa 1997; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do artykułów 1–505¹⁴*, red. A. Zieliński, Warszawa 2005; *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany*, red. O. Piąskowska, LEX 2020; *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 1, red. J. Jodłowski, K. Piasecki, Warszawa 1989; K. Kolasiński, *Rozpoznawanie spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 1978; K. Kołakowski, *Droga sądowa i właściwość sądu przy podmiotowych przekształceniach procesu cywilnego*, NP 1969/5; R. Koper, *Granice mocy wiążącej wyroków karnych w postępowaniu cywilnym*, St. Praw. 2016/1; A. Kopff, *Odrzucenie postępowania administracyjnego od sądowego w prawie wynalazczym*, „Wynalazczość. Racjonalizacja” 1968/12; B. Kordasiewicz, *Zaskarżenie „w części” orzeczenia SKO w sprawie aktualizacji opłat z tytułu użytkowania wieczystego* [w:] *Współczesne problemy prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci profesora Edwarda Gniewka*, red. J. Gołaczyński, P. Machnikowski, Warszawa 2010; D. Krzyżanowski, *Prawnokarne instytucje służące zaspokojeniu roszczeń pokrzywdzonego a dochodzenie roszczeń w procesie cywilnym*, „Palestra” 2008/9–10; D. Kwiatkowski, *Wpływ zatarcia skazania na fakt popełnienia przestępstwa oraz fakt skazania*, CPKiNP 2019/1; A. Łazarska, *Rzeczny proces cywilny*, Warszawa 2012; M. Malczyk-Herdzina, *Postępowanie wewnątrzspółdzielcze jako przesłanka sądowego postępowania cywilnego*, „AUW Prawo i Administracja” 1991/30; J. Małecki, *Kilka refleksji w kwestii dopuszczalności drogi sądowej w sprawach rozstrzygnięć z zakresu naruszenia dyscypliny budżetowej* [w:] *Księga jubileuszowa Profesora Marka Mazurkiewicza. Studia z dziedziny prawa finansowego, konstytucyjnego i ochrony środowiska*, red. R. Mastalski, Wrocław 2001; W. Masewicz, *Prokurator w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1975; J. Mazurek, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach szkód doznanych przez żołnierza w związku ze służbą wojskową*, WPP 1985/3; H. Mądrzak, *Prawo do sądu jako gwarancja ochrony praw człowieka (studium na tle polskiego prawa konstytucyjnego, prawa cywilnego materialnego i procesowego)* [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa kontrola*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997; A. Meszorer, *Stanowisko i czynności prokuratora w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1957; A. Meszorer, *Stosunek postępowania cywilnego do postępowania administracyjnego*, PUG 1957/4; J. Metzler, *Zakres dopuszczalności postępowania cywilnego w sprawach odszkodowawczych objętych prawem wodnym*, NP 1972/9; M. Michalska-Marciniak, *Zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego a prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (zagadnienia wybrane)* [w:] *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 2, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011; Z. Miczek, *Zwiążanie sądu orzeczeniem wydanym w sprawach karnych oraz w sprawach o wykroczenia*, PS 2004/6; T. Misiuk, *Sądowa ochrona praw członków spółdzielni*, Warszawa 1979; L. Nadel, *Niedopuszczalność drogi procesu cywilnego w świetle teorii i praktyki*, „Nowa Palestra” 1936/2; B. Nita, *Bezpośrednie stosowanie konstytucji a rola sądów w ochronie konstytucyjności prawa*, PiP 2002/9; *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015; J. Nowińska, *Status prawny powoda cywilnego w procesie karnym*, Kraków 2007; M. Orecki, *Kilka uwag na temat drogi sądowej dla roszczeń wynikających z ustawy o spłacie przez Skarb Państwa roszczeń podwykonawców w sektorze budowlanym*, PS 2015/6;

P. Osowy, *Postępowanie administracyjne jako przykład procedury poprzedzającej postępowanie cywilne i jego wpływ na ochronę praw jednostki* (wybrane zagadnienia), PS 2004/9; P. Osowy, *Problemy dotyczące dostosowania polskiego prawa sądowego cywilnego do prawa europejskiego – ochrona praw i wolności na przykładzie prawa do sądu*, „Rejent” 2000/12; L. Ostrowski, *O kwestiach prejudycjalnych w procesie cywilnym* (problematyka związana z art. 177 k.p.c.), „Palestra” 1965/11; L. Ostrowski, *Czasowa niedopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, „Palestra” 1984/11; L. Ostrowski, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, NP 1967/12; K. Piasecki, *Procedury poprzedzające sądowe postępowanie cywilne*, „Palestra” 1985/7–8; K. Piasecki, *Wpływ postępowania i wyroku karnego na postępowanie i wyrok cywilny*, Warszawa 1970; K. Piasecki, *Wykorzystanie w postępowaniu cywilnym materiału dowodowego zebranego w sprawie karnej*, „Palestra” 1971/12; K. Piasecki, *Dopuszczalność drogi sądowej w postępowaniu przed sądami powszechnymi i Sądem Najwyższym w sprawach cywilnych*, PWS 1981/21; K. Piasecki, *Z zagadnień stosunku postępowania cywilnego do postępowania administracyjnego* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Ossolineum 1989; M. Piekarski, *Wpływ postępowania wewnątrzpółdzielczego na sądowe postępowanie cywilne* (wybrane zagadnienia), NP 1971/12; H. Pietrzkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2014; H. Pietrzkowski, *Prawo do rzetelnego procesu w świetle zmienionej procedury cywilnej*, PS 2005/10; H. Pietrzkowski, *Prawo do sądu* (zagadnienia wybrane), PS 1999/11–12; J. Pietrzykowski, *Powództwo adhezyjne oraz zasądzenie odszkodowania z urzędu*, Warszawa 1969; M. Plebanek, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012; P. Pogonowski, *Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005; M. Przysucha, *Prawo do sądu i zasada równości wobec procesowej zasady sprawiedliwości* [w:] *Państwo i prawo wobec współczesnych wyzwań. Zagadnienia prawa konstytucyjnego. Księga jubileuszowa profesora Jerzego Jaskierni*, red. R.M. Czarny, K. Spryszak, Toruń 2012; W. Radomski, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach ze spółdzielczego stosunku pracy*, ZNUMK 1972/11; P. Razowski, *Niedopuszczalność drogi sądowej w postępowaniu sądowoadministracyjnym*, Warszawa 2015; S. Rejman, *Artykuł 7 § 1 k.p.c. a rehabilitacja skazanego*, „Palestra” 1961/12; Z. Resich, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, Warszawa 1962; Z. Resich, *Droga sądowa*, NP 1973/7–8; Z. Resich, *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985; Z. Resich, *Przesłanki procesowe*, Warszawa 1966; J. Rodziewicz, *Prejudycjalność w postępowaniu cywilnym*, Gdański 2000; I. Rosenblüth, *Niedopuszczalność drogi sądowej w nowym ustroju sądów powszechnych*, PS 1982/10; F. Rosengarten, *Powództwo adhezyjne o symboliczną złotówkę*, NP 1973/9; N. Rycko, *Znaczenie wyroku zagranicznego sądu karnego dla rozstrzygnięcia sprawy cywilnej w Polsce*, LEX 2018; P. Ryłski, *Moc wiążąca wyroku karnego skazującego a sytuacja procesowa osoby trzeciej* (art. 11 zd. 2 k.p.c.), PPC 2010/1; R. Sadlik, *Znaczenie wyroku skazującego w sprawach pracowniczych*, M. Praw. 2015/4; J. Rzucidło, *Wybrane aspekty prawa do sądu w świetle nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, PPIA 2010/83; E. Samborski, *Dochodzenie roszczeń cywilnych w procesie karnym*, Warszawa 2004; G. Sarnes, *Administracyjny a cywilnoprawny tryb dochodzenia roszczeń odszkodowawczych i zadośćuczynienia za zdarzenia medyczne*, PPP 2014/3; W. Siedlecki, *Stosunek postępowania karnego do postępowania cywilnego w świetle przepisów nowego Kodeksu postępowania cywilnego*, „Palestra” 1966/9; W. Siedlecki, *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1966; W. Siedlecki, *Przedmiot postępowania cywilnego* [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 1998; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2001; M. Stahl, *Zbieg drogi postępowania administracyjnego i sądowego*, SPE 1979/21; R. Stefanicki, *Dobre obyczaje w prawie polskim*, PPH 2002/5; R. Stefanicki, *Moc wiążąca wyroku skazującego w postępowaniu cywilnym* (na tle wyroku SN z 14.07.2015, II PK 86/14), PPC 2016/14; K. Stefko, *Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1956; Z. Strus, *Postępowanie regulacyjne a ochrona praw osób trzecich*, PS 1998/3; M. Stypułkowska, *Zakres uprawnień prokuratora w postępowaniu cywilnym*, NP 1957/12; K. Szafrńska, *Proces adhezyjny w k.p.k. z 1997 r.* [w:] *Nowa kodyfikacja karna*, t. 3, Wrocław 1998; A. Szpunar, *Powództwo o symboliczną złotówkę*, NP 1973/2; A. Świątkowski, *Droga sądowa w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, „Palestra” 1986/5–6; H. Trammer, *Następca bezprzedmiotowości procesu cywilnego*, Kraków 1950; R. Trzaskowski, *Czy istnieje możliwość ograniczenia drogi sądowej w dochodzeniu wolności lub praw? – uwagi na marginesie art. 77 ust. 2 Konstytucji*, PPK 2013/2; J. Trzewik, *Cywilnoprawny charakter środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody*, „Glosa” 2018/1; M. Tyczka, *Pozasądowe tryby załatwiania spraw cywilnych*, PiP 1972/8–9; M. Uliasz, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2008; A. Wach, *Kształtowanie się zakresu drogi sądowej w sprawach cywilnych*, NP 1980/10; A. Wach, *Prawo do sądu w sprawach sportowych*, St. Iur. 2008/48; M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947; E. Wańkowski, *Istota procesu cywilnego*, PPC 1937/24; E. Wańkowski, *Podręcznik procesu cywilnego. Ustrój sądów cywilnych. Postępowanie sporne*, Wilno 1932; A. Ważny, *Powództwo adhezyjne – analiza stosowania*, WPP 2008/4; R. Wię-

ckowski, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, ZNUJ 1991/139; R. Więckowski, *Sądowe dochodzenie roszczeń a postępowanie przedsądowe*, PiP 1990/2; R. Więckowski, *Z problematyki dopuszczalności drogi sądowej w sprawach lokalowych małżonków*, ZNUJ 1981/98; A. Wilczyńska, *Sprawy z zakresu administracji publicznej na tle pojęć sprawy administracyjnej i sprawy cywilnej – zagadnienia teoretycznoprawne*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2008/5; T. Wiśniewski, *Problematyka dopuszczalności drogi sądowej z punktu widzenia rozgraniczenia tej drogi od postępowania administracyjnego* [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29 września 2013 r.)*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014; T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013; S. Włodyka, *Pojęcie postępowania cywilnego, jego rodzaje* [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974; S. Włodyka, *Przedmiot postępowania cywilnego* [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974; S. Włodyka, *Współuczestnictwo konieczne a tok procesu*, SC 1967/10; M. Wrzolek-Romańczuk, *Jeszcze w sprawie postępowań przedsądowych*, PiP 1990/8; M. Wrzolek-Romańczuk, *Wybrane zagadnienia z pogranicza postępowania wewnątrzspółdzielczego i sądowego*, „Palestra” 1989/1; Z. Wusatowski, *Przekazanie sprawy na drogę procesu cywilnego*, GSW 1931/59; W. Zatorski, *Wpływ zatarcia skazania i zarządzenia wykonania kary na związanie sądu cywilnego wyrokiem skazującym z obowiązkiem naprawienia szkody oraz egzekucja tego obowiązku*, PPE 2015/1; A. Zbiciak, *Prejudykaty cywilny i cywilna kwestia prejudycjalna w postępowaniu karnym*, Warszawa 2020; T. Zembrzusi, *Droga sądowa w sprawie o ustalenie wysokości opłaty rocznej za użytkowanie wieczyste*, M. Praw. 2011/23; T. Zembrzusi, *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011; T. Zembrzusi, *Droga sądowa w sprawie o zwrot kwoty wypłaconej podatnikowi na podstawie nieważnej decyzji organu kontroli skarbowej*, M. Praw. 2014/23; T. Zembrzusi, *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017; T. Zembrzusi, *Wpływ zaprzestania prowadzenia działalności gospodarczej na przebieg procesu cywilnego*, PPH 2009/8; A. Zieliński, *Prawo do sądu a struktura sądownictwa*, PiP 2003/4; A. Zieliński, *Zakaz zamykania drogi sądowej (art. 77 ust. 2 Konstytucji) a postępowanie cywilne*, PPC 2012/3; J. Zimmermann, *Z problematyki sporów kompetencyjnych między organami administracji państwowej a sądami*, PiP 1989/3; T. Żyznowski, *Niektóre aspekty drogi sądowej z zakresu własności przemysłowej*, PS 2002/9.

Art. 1.¹ [Sprawa cywilna]

Kodeks postępowania cywilnego normuje postępowanie sądowe w sprawach ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, jak również w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz w innych sprawach, do których przepisy tego Kodeksu stosuje się z mocy ustaw szczególnych (sprawy cywilne).

¹ Z dniem 17 lipca 2000 r. art. 1, rozumiany w ten sposób, iż w zakresie pojęcia „sprawy cywilnej” nie mogą się mieścić roszczenia dotyczące zobowiązań pieniężnych, których źródło stanowi decyzja administracyjna, został uznany za niezgodny z art. 45 ust. 1 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z 10 lipca 2000 r. (Dz.U. Nr 55, poz. 665).

Art. 1 częściowo został uznany za niezgodny z art. 194 ust. 1 zdanie pierwsze w zw. z art. 10 Konstytucji RP, przez pkt 1 wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11 września 2017 r., K 10/17 (Dz.U. poz. 1727) z dnia 11 września 2017 r. Zgodnie z tym wyrokiem wymieniony wyżej przepis traci moc w zakresie, w jakim dotyczy zagadnienia oceny prawidłowości procedury wyboru sędziego Trybunału Konstytucyjnego.

Art. 1 częściowo został uznany za niezgodny z art. 194 ust. 2 w zw. z art. 10 Konstytucji RP oraz z art. 144 ust. 3 pkt 21 w zw. z art. 10 Konstytucji RP, przez pkt 2 wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11 września 2017 r., K 10/17 (Dz.U. poz. 1727) z dnia 11 września 2017 r. Zgodnie z tym wyrokiem wymieniony wyżej przepis traci moc w zakresie, w jakim dotyczy zagadnienia oceny prawidłowości procedury przedstawienia kandydatów na stanowisko Prezesa oraz Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Trybunału Konstytucyjnego i powołania ich przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

1. Artykuł 1 zawiera definicję legalną terminu „sprawa cywilna”. Przez to pojęcie rozumie się sprawy ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego, prawa pracy, ubezpieczeń społecznych oraz inne sprawy, do których przepisy kodeksu znajdują zastosowanie z mocy ustaw szczególnych. Wyliczenie to ma charakter wyczerpujący. Ustawodawca określa w ten sposób krąg spraw, które są rozpoznawane przez sąd w postępowaniu cywilnym na podstawie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego.

Pojęcie sprawy jest używane w kodeksie nie tylko na potrzeby określenia i sprecyzowania katalogu spraw rozpoznawanych w postępowaniu cywilnym, lecz także bywa rozumiane jako synonim terminu „postępowanie” (zob. np. art. 5, 15 § 1, art. 48, 192). Określenie „sprawa cywilna” jest używane jedynie w pierwszym ze wskazanych znaczeń. Pojęcie sprawy cywilnej po raz pierwszy pojawiło się w Kodeksie postępowania cywilnego z 1930/32 r. w wyniku nowelizacji z 20.07.1950 r. (Dz.U. Nr 38, poz. 349 ze zm.), zastępując wcześniejsze określenie „spór o prawa prywatne”. Przedwojenny ustawodawca nie sformułował definicji sprawy cywilnej. Zdefiniowanie tego pojęcia nie zlikwidowało jednak trudności związanych z diagnozowaniem charakteru spraw kierowanych na drogę postępowania sądowego.

Artykuł 1 w pierwotnym brzmieniu (1964 r.) do spraw cywilnych nie zaliczał spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych. Rozszerzenie zakresu regulacji wiązało się z przekazaniem do kognicji sądów powszechnych postępowania w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych dokonanego ustawą z 18.04.1985 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 20, poz. 86).

2. Dla określenia spraw cywilnych przyjęte zostały dwa kryteria kwalifikacyjne, tj. materialne i formalne.

Sprawami cywilnymi w ujęciu materialnym są sprawy ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego, opiekuńczego i prawa pracy. Określane bywają one jako sprawy cywilne merytoryczne, z natury rzeczy, co do istoty. Są to sprawy cywilne wynikające z zastosowania norm pierwotnego prawa cywilnego. Zaliczenie ich do spraw cywilnych nie jest wynikiem ustaleń ustawodawcy. Wymienione sprawy miałyby taki charakter nawet w razie braku wyraźnego przepisu prawa procesowego. Kryterium materialne umożliwia określenie sprawy cywilnej. Kodeks posługuje się jednak drugim kryterium kwalifikacyjnym w postaci kompetencji sądu i formy postępowania.

3. Sprawami cywilnymi w ujęciu formalnym są sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz inne sprawy, do których przepisy Kodeksu postępowania cywilnego znajdują zastosowanie z mocy ustaw szczególnych. Chodzi tu zarówno o sprawy o charakterze administracyjnym, jak i o inne sprawy, których źródłem nie jest prawo cywilne. Przy-

znanie im cywilnego charakteru jest wyłącznie wynikiem decyzji legislatora, tj. ustawa traktuje je jako cywilne wówczas, gdy ich rozpoznanie jest przekazane do kompetencji sądów powszechnych i Sądu Najwyższego. Ich źródłem jest prawo publiczne. Uchodzą one za cywilne wyłącznie dlatego, że rozpoznawane są według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego na mocy odpowiednich przepisów. Zastosowanie kryterium formalnego w celu poszerzenia zakresu art. 1 podyktowane jest względami celowościowymi.

W postanowieniu SN z 27.03.2013 r., I CSK 402/12, OSNC 2013/10, poz. 120, wskazano, że przez sprawy cywilne w znaczeniu materialnym rozumie się sprawy, w których ochrona prawna sprowadza się do wywołania skutku w zakresie stosunków cywilnoprawnych, tj. stosunków osobistych, rodzinnych lub majątkowych, których podmioty – w razie sporu – występują jako równorzędni partnerzy. Przez sprawy cywilne w znaczeniu formalnym rozumie się natomiast inne sprawy, które nie są ze swej istoty sprawami cywilnymi, a jedynie uznawane są za sprawy cywilne, dlatego że z woli ustawodawcy są rozpoznawane według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego.

4. W doktrynie funkcjonuje podział spraw cywilnych na sprawy cywilne *sensu stricto* – tj. sprawy ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego, opiekuńczego i prawa pracy (spraw cywilnych ze swej natury) – i sprawy cywilne *sensu largo*, obejmujące sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych i innych, do których przepisy Kodeksu znajdują zastosowanie (spraw cywilnych co do formy); por. J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2009, s. 24 i n. Jakkolwiek można mówić o sprawach cywilnych w ścisłym znaczeniu, to takie różnicowanie spraw należy uznać za kontrowersyjne. Sprawy cywilne *sensu stricto* nie zawierają się w sprawach cywilnych *sensu largo*, lecz stanowią niezależny zbiór spraw, do których znajdują zastosowanie przepisy Kodeksu postępowania cywilnego. Kryterium formalne umożliwia zaliczenie do spraw cywilnych także dodatkowej grupy spraw, które nie są takimi ze swej natury.
5. Istota sprawy cywilnej wiąże się z równouprawnieniem stron występujących w procesie. Ustalenie, czy sprawa ma cywilnoprawny charakter, a także czy należy do drogi sądowej, wymaga odniesienia się do dwóch kryteriów, tj. równorzędności stron, jak też do ekwiwalentności świadczeń. Odwołanie się do tych kryteriów jest pożądane wówczas, gdy w danym sporze nakładają się stosunki cywilnoprawne i administracyjne, co może utrudniać właściwe zakwalifikowanie sprawy. Judykatura wielokrotnie staje przed wyzwaniem prawidłowego zdiagnozowania spraw leżących na pograniczu prawa prywatnego i publicznego.

W sensie materialnoprawnym sprawami cywilnymi są sprawy, w których ochrona prawna jest przewidziana ze względu na stan prawny oraz prawa i obowiązki pod-

miotów stosunków prawnych o charakterze równorzędnym. Sprawa nie będzie miała charakteru cywilnoprawnego, jeżeli jeden z podmiotów wyposażony zostanie w funkcje władcze. Przyznanie jednej ze stron władzy zwierzchniej w ramach działalności państwa oznacza, że sprawa będzie mogła być uznana za cywilną jedynie na podstawie kryterium formalnoprawnego.

Kryterium podziału prawa na prywatne i publiczne jest wzajemne usytuowanie podmiotów stosunku prawnego, a mianowicie równouprawnienie czy stosunek nadrzędności (zob. Z. Resich, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, Warszawa 1962, s. 24).

Nie jest sprawą cywilną sprawa, w której pozew skierowany jest przeciwko organowi państwa w związku z jego prawotwórczą działalnością. Zob. postanowienie SN z 16.02.1999 r., I KKN 972/98, LEX nr 1213568.

6. Sprawy cywilne wynikające ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego, opiekuńczego i prawa pracy, tj. sprawy cywilne z natury, pozostają zawsze sprawami cywilnymi, niezależnie od tego, jaki organ, jak również w ramach jakiego postępowania będzie władny do ich rozpoznania. W wyniku przekazania ich do właściwości innych podmiotów sprawy te zachowują swój cywilnoprawny charakter, zyskując jednocześnie formalnoprawny charakter administracyjnoprawny czy sądownoadministracyjny. Z kolei sprawy cywilne formalne w chwili ewentualnego następczego przekazania ich przez ustawodawcę do właściwości innych organów (art. 2 § 3) tracą swój cywilny charakter. Są one bowiem traktowane jako cywilne tylko wówczas, gdy podlegają rozpoznaniu na drodze sądowej.

Jeżeli żaden przepis szczególny nie przekazuje sprawy cywilnej w znaczeniu materialnym do kompetencji innego organu, to podlega ona rozpoznaniu przez sąd powszechny. Z kolei w wypadku innych spraw niezbędne jest wyraźne przekazanie ich do kompetencji sądów powszechnych. Możliwe jest także rozpoznanie sprawy na drodze sądowej ze względu na domniemanie przyjęte w art. 2, jak również wynikające z unormowań konstytucyjnych. Sprawa rozpoznawana na drodze sądowej wyłącznie ze względu na art. 177 w zw. z art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 Konstytucji RP nie staje się sprawą cywilną w rozumieniu art. 1. Zob. także uwaga 11.

7. Sprawy cywilne nie ograniczają się do spraw uregulowanych w Kodeksie cywilnym. Wszystkie sprawy ze stosunków z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego co do zasady stanowią sprawy cywilne i należą do drogi sądowej.

Sprawy z zakresu prawa pracy nie mają jednolitego charakteru. W tym wypadku niezbędne jest dokonanie zróżnicowania spraw z perspektywy równorzędności stron oraz

ekwiwalentności świadczeń. Charakter taki mają stosunki powstałe na podstawie umowy o pracę, stosunki pracy na podstawie powołania, na podstawie wyboru czy spółdzielcze stosunki pracy. Równorzędność stron i ekwiwalentność świadczeń charakteryzuje także roszczenia odszkodowawcze wobec pracodawcy za szkody spowodowane wypadkami przy pracy lub chorobami zawodowymi. Spełnienie obydwu wymienionych warunków umożliwia zaliczenie takich spraw do kategorii spraw cywilnych. Natomiast za sprawy cywilne nie mogą być uznane sprawy z zakresu prawa pracy, w których stosunki oparte są na zasadzie podporządkowania (np. sprawy z zakresu bhp).

Sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych zostały zakwalifikowane przez ustawodawcę do spraw cywilnych. W doktrynie charakter takich spraw wywołuje jednak wątpliwości. Akcentowany bywa ich administracyjnoprawny charakter ze względu na przyjęcie konstrukcji swoistej skargi na decyzję o charakterze administracyjnym wydaną przez organ ubezpieczeń społecznych (zob. np. S. Włodyka, *Pojęcie postępowania cywilnego, jego rodzaje* [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974, s. 269 i n.; E. Modliński, *Stosunki prawne ubezpieczenia społecznego*, NP 1967/12, s. 1605; E. Modliński, *Podstawowe zagadnienia prawne ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 1968, s. 136). Z drugiej strony możliwe jest dostrzeganie w tych sprawach quasi-kontraktu między ubezpieczonym a państwem (por. np. K. Kolasinski, *Rozpoznawanie spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 1978, s. 29 i n.; T. Ereciński, *Nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego*, PiP 1986/3, s. 20). Spór ten nie ma praktycznego znaczenia ze względu na jednoznaczne przesądzenie przez ustawodawcę przynależności przedmiotowych spraw do drogi sądowej przez zastosowanie kryterium formalnego sprawy cywilnej.

8. Ustawa wskazuje tylko jedną dziedzinę prawa, z której zakresu każda sprawa jest *ex definitione* sprawą cywilną. Poza sprawami z zakresu ubezpieczeń społecznych art. 1 nie wymienia wprost innych spraw cywilnych formalnych. O przynależności konkretnych spraw do drogi sądowej ze względu na formalne kryterium świadczą regulacje innych aktów prawnych. Charakter taki mają np.:

- 1) sprawy związane z wyborem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej dotyczące wyborów do Sejmu i Senatu, wyborów do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, jak również do Parlamentu Europejskiego (ustawa z 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy, Dz.U. z 2019 r. poz. 684 ze zm.), tj. art. 20 k.wyb. – dotyczący odmowy wpisania do rejestru wyborców; art. 37 k.wyb. – dotyczący nieprawidłowości sporządzenia spisu wyborców; art. 111 k.wyb. – dotyczący rozpowszechniania zawierających nieprawdziwe informacje materiałów wyborczych, wypowiedzi lub innych form prowadzonej agitacji wyborczej; art. 145 k.wyb. – dotyczący odrzucenia sprawozdania finansowego komitetu wyborczego przez Państwową Komisję Wyborczą; art. 149 k.wyb. – dotyczący przepadku oraz wydania korzyści majątkowej przyjętej przez komitet wyborczy z naruszeniem przepisów Kodeksu wyborczego; art. 205,

- 300, 404 k.wyb. – dotyczące odmowy przyjęcia zawiadomienia o utworzeniu komitetu wyborczego; art. 241 i n. k.wyb. – dotyczące ważności wyborów do Sejmu oraz ważności wyboru posła; art. 250 k.wyb. – dotyczący wygaśnięcia mandatu posła; art. 282 k.wyb. – dotyczący wygaśnięcia mandatu senatora; art. 304 k.wyb. – dotyczący odmowy rejestracji kandydata na Prezydenta Rzeczypospolitej; art. 321 i n. k.wyb. – dotyczący protestów przeciw wyborowi oraz ważności wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej; art. 367 k.wyb. – dotyczący utraty mandatu posła do Parlamentu Europejskiego; art. 393 k.wyb. – dotyczący protestów wyborczych i ważności wyborów do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego;
- 2) sprawy związane z przyjęciem wniosku o przeprowadzenie referendum z inicjatywy obywateli – zob. art. 63 ustawy z 14.03.2003 r. o referendum ogólnokrajowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 851);
 - 3) sprawy o wpis partii politycznej – zob. art. 22 ustawy z 27.06.1997 r. o partiach politycznych (Dz.U. z 2018 r. poz. 580);
 - 4) sprawy dotyczące treści akt stanu cywilnego, tj. o sprostowanie, uzupełnienie, unieważnienie oraz ustalenie treści – zob. art. 36, 38, 39, 40 p.a.s.c.;
 - 5) sprawy o odtworzenie dyplomów i świadectw ukończenia nauki – zob. art. 5 dekretu z 7.07.1945 r. o odtworzeniu dyplomów i świadectw o ukończeniu nauki (Dz.U. Nr 27, poz. 164 ze zm.);
 - 6) sprawy o umorzenie utraconych dokumentów – zob. art. 3 dekretu z 10.12.1946 r. o umarzaniu utraconych dokumentów (Dz.U. z 1947 r. Nr 5, poz. 20);
 - 7) sprawy dotyczące przepadku towaru na rzecz Skarbu Państwa – zob. art. 31 ustawy z 19.03.2004 r. – Prawo celne (Dz.U. z 2020 r. poz. 1382 ze zm.);
 - 8) sprawy dotyczące nieletnich – zob. art. 20 u.p.n.;
 - 9) sprawy z zakresu ochrony zdrowia psychicznego – zob. art. 42 ustawy z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2020 r. poz. 685);
 - 10) sprawy dotyczące zastosowania obowiązku poddania się leczeniu w zakładzie lecznictwa odwykowego – zob. art. 26 ust. 2 ustawy z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2019 r. poz. 2277 ze zm.);
 - 11) odwołania od decyzji Prezesa Urzędu Regulacji Energetyki – zob. art. 30 ust. 3 ustawy z 10.04.1997 r. – Prawo energetyczne (Dz.U. z 2020 r. poz. 833 ze zm.);
 - 12) odwołania od decyzji Przewodniczącego Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji – zob. art. 56 ustawy z 29.12.1992 r. o radiofonii i telewizji (Dz.U. z 2020 r. poz. 805 ze zm.);
 - 13) odwołania od decyzji Prezesa Urzędu Komunikacji Elektronicznej – zob. art. 206 ustawy z 16.07.2004 r. – Prawo telekomunikacyjne (Dz.U. z 2019 r. poz. 2460 ze zm.);
 - 14) sprawy o odszkodowanie za szkody jądrowe – zob. art. 106 ustawy z 29.11.2000 r. – Prawo atomowe (Dz.U. z 2019 r. poz. 1792 ze zm.);
 - 15) sprawy o przyznanie kompensaty na podstawie ustawy z 7.07.2005 r. o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych przestępstw umyśl-

nych (Dz.U. z 2016 r. poz. 325 – art. 8); prezentowany bywa także pogląd o materialnoprawnym charakterze tych sprawy cywilnych – zob. uchwała SN z 26.07.2006 r., III CZP 57/06, OSNC 2007/5, poz. 67.

Wbrew literalnemu brzmieniu art. 1 sprawami cywilnymi w znaczeniu formalnym mogą być nie tylko sprawy wskazane w innych ustawach, lecz także sprawy określone w samym Kodeksie, np. sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych – art. 459 i 477⁸, sprawy z zakresu przepisów o przedsiębiorstwach państwowych i samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego – art. 691¹.

9. Sprawy cywilne z art. 1 obejmują sprawy z powództwa o zasądzenie świadczenia, o ustalenie istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, o ukształtowanie stosunku prawnego lub prawa. Sprawa ma charakter cywilny wówczas, gdy ze względu na treść stosunków prawnych łączących strony niezbędne jest udzielenie ochrony prawnej występującym podmiotom. Konieczne jest pozostawanie w sporze co najmniej dwóch podmiotów, występujących w sporze jako równoprawni partnerzy.
10. Ocena charakteru sprawy cywilnej podlegającej rozpoznaniu jest uzależniona przede wszystkim od przedmiotu procesu, tj. przedstawionego pod osąd roszczenia, oraz wskazanego przez powoda stanu faktycznego uzasadniającego żądanie. Te dwa elementy konkretyzują stosunek prawny między stronami i określają charakter sprawy. Z roszczeniem procesowym może wystąpić nie tylko podmiot, któremu przysługuje prawo podmiotowe, lecz każdy podmiot przedstawiający sądowi żądanie ochrony prawnej roszczeń materialnych. Co do zasady nie można sprawie odmawiać przymiotu sprawy cywilnej w sytuacji, w której powód w celu uzasadnienia żądania powołuje się na czynności o charakterze cywilnoprawnym. Por. postanowienie SN z 20.03.2019 r., V CSK 655/17, LEX nr 2638604.

Współcześnie przyjmuje się, że wszystkie żądania przedstawiane sądowi do rozpoznania podlegają z chwilą wniesienia do sądu procesowej jurydyzacji. Stają się one zaczątkiem i podłożem „sprawy” w znaczeniu techniczno-procesowym, jeżeli jej przedmiotem jest poddany rozpatrzeniu twierdzony stosunek prawny (wolność konstytucyjna) oraz wynikające z niego prawo podmiotowe.

Natomiast twierdzenia powoda, na których opiera on swoje roszczenie, mają znaczenie wyłącznie dla oceny zasadności powództwa. Obowiązek rozpoznania sprawy cywilnej uniemożliwia nieprzyjęcie jej do rozpoznania przez odrzucenie pozwu lub inną aprioryczną odmowę udzielenia ochrony sądowej, wyrażoną w decyzji sądowej o charakterze formalnym. W każdej sytuacji niezbędna jest autorytatywna merytoryczna wypowiedź sądu, nawet wówczas, gdy nieuwzględnienie zgłoszonego żądania było z góry całkiem oczywiste.

Por. postanowienia SN: z 21.04.1998 r., I CKN 1448/98, LEX nr 1212008; z 6.05.2003 r., V CK 435/02, M. Praw. 2007/19, s. 1095; z 19.12.2003 r., III CK 319/03, OSNC 2005/2, poz. 31; z 14.09.2004 r., III CK 566/03, LEX nr 176104.

W postanowieniu SN z 6.06.2019 r., II CSK 216/18, LEX nr 2690246, wskazano, że do uznania, iż pomiędzy stronami zachodzi stosunek cywilnoprawny, konieczne jest nie tylko oparcie twierdzeń pozwu na określonej normie prawa materialnego cywilnego, lecz także to, żeby stosunek ten zachodził między podmiotami, których pozycja w ramach tego stosunku jest równorzędna, chyba że chodzi o sprawy niebędące ze swojej istoty sprawami cywilnymi, które zostały jednak przekazane na drogę sądową na podstawie przepisów szczególnych. Uznano, że jeżeli pozycja stron stosunku prawnego nie jest równorzędna, to nie zachodzi również stosunek cywilnoprawny, a w konsekwencji brak jest drogi sądowej.

11. Pojęcie sprawy w ujęciu konstytucyjnym ma autonomiczny zakres. Sprawą w ujęciu konstytucyjnym mogą być wszelkie sprawy, nie tylko niemieszczące się w pojęciu sprawy cywilnej, lecz także sprawy karnej i sądownoadministracyjnej. Sporadycznie pojawiają się sytuacje, w których sprawa przedstawiona do rozstrzygnięcia przez sąd powszechny nie jest sprawą cywilną ani w ujęciu materialnym, ani formalnym, ani nie będzie sprawą toczącą się według przepisów Kodeksu postępowania karnego, jak również ustawa nie zastrzeże dla jej rozpoznania właściwości sądu administracyjnego. Sprawy, których nie można zaliczyć do żadnej z wymienionych kategorii, podlegać będą rozpoznaniu przez sąd w postępowaniu cywilnym, co wynika z art. 177 w zw. z art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 Konstytucji RP (por. postanowienie SN z 19.12.2003 r., III CK 319/03, OSNC 2005/2, poz. 31).

Wykładnia art. 1 nie może kolidować z treścią art. 45 ust. 1, art. 77 ust. 2 i art. 177 Konstytucji RP, które gwarantują każdemu prawo do sądu, stwarzając domniemanie kompetencji sądu powszechnego we wszystkich sprawach, z wyjątkiem spraw ustawowo zastrzeżonych dla właściwości innych sądów. Pojęcie sprawy w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP ma szerszy autonomiczny charakter. Z tego względu pojęcie sprawy cywilnej jest szeroko rozumiane w judykaturze (zob. postanowienie SN z 22.04.1998 r., I CKN 1000/97, OSNC 1999/1, poz. 6; uzasadnienie uchwały SN (7) z 12.03.2003 r., III CZP 85/02, OSNC 2003/10, poz. 129; postanowienie SN z 14.09.2004 r., III CK 566/03, LEX nr 176104). Konstrukcja sprawy w ujęciu konstytucyjnym rozszerza drogę sądową w rozumieniu prawa postępowania cywilnego. Ponadto nawet w sprawie niecywilnej, która podlega rozpoznaniu w postępowaniu cywilnym, instytucje procesu cywilnego są, w zależności od przedmiotu i charakteru żądania oraz konfiguracji podmiotowej, stosowane wprost, inne odpowiednio, a jeszcze inne przy wykorzystaniu analogii. Por. postanowienie SN z 11.04.2008 r., II CSK 646/07, LEX nr 627208.

Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że art. 1 rozumiany w ten sposób, że w zakresie pojęcia sprawy cywilnej nie mogą się mieścić roszczenia dotyczące zobowiązań pieniężnych, których źródło stanowi decyzja administracyjna, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Zob. wyrok TK z 10.07.2000 r., SK 12/99, OTK 2000/5, poz. 143. Rozstrzygnięcie to nie ma jednak praktycznego znaczenia. Artykuł 1 nigdy nie był interpretowany w sposób, o którym mowa w powyższym orzeczeniu. Nie ulega wątpliwości, że akt administracyjny może stanowić źródło zobowiązań prywatnoprawnych, jeżeli wynika to z regulacji ustawowej (por. orzeczenie SN z 7.05.1960 r., III CR 812/59, OSNCK 1961/2, poz. 53).

12. Odrzucenie pozwu ze względu na niedopuszczalność drogi sądowej nie może ograniczać się do stwierdzenia, że sprawa przedstawiona do rozstrzygnięcia nie jest sprawą cywilną, lecz sąd jest zobligowany ponadto wskazać podmiot, do którego właściwości rozpoznanie tej sprawy jest zastrzeżone. Zob. uwagi do art. 2.
13. Pojęcie sprawy cywilnej wiąże się wyłącznie z postępowaniem przed sądami powszechnymi i Sądem Najwyższym. Charakteru takiego nie ma postępowanie sądowo-administracyjne, tj. prowadzone przed sądami administracyjnymi i przed Naczelnym Sądem Administracyjnym.

Sądy powszechne oraz Sąd Najwyższy są ograniczone mocą wiążącą decyzji administracyjnej i nie mogą autonomicznie oceniać kwestii uczestnictwa określonej osoby w postępowaniu administracyjnym, a co za tym idzie – nie mogą odmiennie niż organ administracyjny określać adresata decyzji (zob. postanowienie SN z 26.10.2011 r., I CSK 771/10, LEX nr 1043968). W sprawie cywilnej nie jest dopuszczalna kontrola przez sąd powszechny prawidłowości zastosowania prawa materialnego przez organ administracyjny, prowadziłoby to bowiem do badania merytorycznej zasadności decyzji (zob. wyrok SN z 4.01.2012 r., III CSK 126/11, LEX nr 1147761).

14. Sprawą cywilną jest także sprawa gospodarcza. Pojęcie to zostało wyodrębnione w związku z wprowadzeniem do Kodeksu postępowania cywilnego postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych. Mimo późniejszego usunięcia definicji sprawy gospodarczej z art. 479¹ pojęcie to zostało odtworzone w art. 458². Zgodnie z § 1 tego przepisu sprawami gospodarczymi są sprawy:
 - 1) ze stosunków cywilnych między przedsiębiorcami w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej;
 - 2) określone w pkt 1, choćby którakolwiek ze stron zaprzestała prowadzenia działalności gospodarczej;
 - 3) ze stosunku spółki oraz dotyczące roszczeń, o których mowa w art. 291–300 i 479–490 k.s.h.;

- 4) przeciwko przedsiębiorcom o zaniechanie naruszania środowiska i przywrócenie do stanu poprzedniego lub o naprawienie szkody z tym związanej oraz o zakazanie albo ograniczenie działalności zagrażającej środowisku;
- 5) z umów o roboty budowlane oraz ze związanych z procesem budowlanym umów służących wykonaniu robót budowlanych;
- 6) z umów leasingu;
- 7) przeciwko osobom odpowiadającym za dług przedsiębiorcy, także posiłkowo lub solidarnie, z mocy prawa lub czynności prawnej;
- 8) między organami przedsiębiorstwa państwowego;
- 9) między przedsiębiorstwem państwowym lub jego organami a jego organem założycielskim lub organem sprawującym nadzór;
- 10) z zakresu prawa upadłościowego i restrukturyzacyjnego;
- 11) o nadanie klauzuli wykonalności tytułowi egzekucyjnemu, którym jest orzeczenie sądu gospodarczego prawomocne lub podlegające natychmiastowemu wykonaniu albo ugoda zawarta przed tym sądem;
- 12) o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego opartego na prawomocnym lub podlegającym natychmiastowemu wykonaniu orzeczeniu sądu gospodarczego albo ugodzie zawartej przed tym sądem.

Z kolei § 2 w sposób negatywny przesądza, że nie są sprawami gospodarczymi sprawy o:

- 1) podział majątku wspólnego wspólników spółki cywilnej po jej ustaniu;
- 2) wierzytelność nabytą od osoby niebędącej przedsiębiorcą, chyba że wierzytelność ta powstała ze stosunku prawnego w zakresie działalności gospodarczej prowadzonej przez wszystkie jej stron.

Szerzej zob. uwagi do art. 458².

Już na gruncie wcześniejszego stanu prawnego przyjmowano, że sprawami gospodarczymi są sprawy ze stosunków cywilnych między przedsiębiorcami w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej, nawet wówczas, gdy którakolwiek ze stron zaprzestała prowadzenia działalności gospodarczej (por. T. Zembrzusi, *Wpływ zaprzestania prowadzenia działalności gospodarczej na przebieg procesu cywilnego*, PPH 2009/8, s. 22 i n.).

15. W ramach pojęcia sprawy cywilnej zawierają się sprawy własności intelektualnej, tj. sprawy o ochronę praw autorskich i pokrewnych, o ochronę praw własności przemysłowej oraz o ochronę innych praw na dobrach niematerialnych. Taki charakter mają również sprawy o zapobieganie i zwalczanie nieuczciwej konkurencji, ochronę dóbr osobistych w zakresie, w jakim dotyczy ona wykorzystania dobra osobistego w celu indywidualizacji, reklamy lub promocji przedsiębiorcy, towarów

lub usług, oraz o ochronę dóbr osobistych w związku z działalnością naukową lub wynalazczą.

Szerzej zob. uwagi do art. 479⁸⁹.

Ustawodawca posługuje się także pojęciem sprawy małżeńskiej – zob. dział I tytułu VII księgi pierwszej części pierwszej (zob. także uwagi do art. 1103³ § 2), jak również „spraw z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych (zob. uwagi do art. 459). Odnosnie do sprawy egzekucyjnej – zob. art. 758, 766, 884 § 2, art. 1110⁴ § 1. Pojęcia te zawierają się w ramach sprawy cywilnej w rozumieniu art. 1.

16. Za szczególny rodzaj sprawy cywilnej uznawane bywa postępowanie ze skargi wytaczanej na podstawie ustawy z 17.06.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz.U. z 2018 r. poz. 75 ze zm.). Zob. K. Piasecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–505*¹⁴, red. K. Piasecki, Warszawa 2006, s. 34. Ustawa ta nie kreuje jednak nowego rodzaju sprawy cywilnej. Przedmiotowe postępowanie nie jest wprawdzie klasycznym postępowaniem incydentalnym (wpadkowym), nie ma jednak autonomicznego i niezależnego charakteru. Ma zastosowanie w wielu rodzajach postępowań, chociażby w postępowaniu karnym, sądownoadministracyjnym czy w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe. W wypadku postępowania cywilnego mamy do czynienia z elementem sprawy cywilnej, przedmiotowe postępowanie jest swoistym wycinkiem postępowania głównego. Ma charakter postępowania ubocznego dotyczącego kwestii proceduralnej niezwiązanej z *meritum* sporu (szerzej zob. T. Zembrzusi, *Niezaskarżalność orzeczeń w przedmiocie skargi na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki*, „Palestra” 2006/9–10, s. 27 i n.). Sprawa ze skargi na przewlekłość postępowania nie jest szczególnym rodzajem sprawy cywilnej.
17. Artykuł 1 wskazuje na elementy przedmiotowe postępowania cywilnego. Postępowanie cywilne umożliwia realizowanie norm prawa cywilnego materialnego. W ramach postępowania cywilnego kodeks wyodrębnia:
- 1) tytuł wstępny (art. 1–14);
 - 2) postępowanie rozpoznawcze (art. 15–729):
 - a) postępowanie procesowe,
 - b) postępowanie nieprocesowe,
 - c) postępowanie w razie zaginięcia lub zniszczenia akt (mające w rzeczywistości charakter postępowania pomocniczego);
 - 3) postępowanie zabezpieczające (art. 730–757);
 - 4) postępowanie egzekucyjne (art. 758–1088);

- 5) przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego (art. 1097–1153²⁵);
- 6) postępowanie przed sądem polubownym – arbitrażowym (art. 1154–1217).

Postępowanie w sprawach cywilnych może mieć zarówno charakter sądowy, jak i pozasądowy (np. postępowanie arbitrażowe, postępowanie pojednawcze przed komisją pojednawczą w sprawach z zakresu prawa pracy).

W doktrynie wyróżnia się sądowe postępowania główne, tj. postępowanie rozpoznawcze (służące ochronie stosunków prawnych i praw podmiotowych) oraz postępowanie egzekucyjne (służące przymusowemu zaspokojeniu roszczeń określonych w tytule wykonawczym), jak również postępowania pomocnicze, służące przygotowaniu, usprawnieniu lub zabezpieczeniu postępowań głównych (np. postępowanie o wyłączenie sędziego, postępowanie o zwolnienie od kosztów, postępowanie o ustanowienie pełnomocnika z urzędu, postępowanie o zabezpieczenie dowodu, postępowanie medacyjne, postępowanie zabezpieczające, postępowanie o odtworzenie zaginionych lub zniszczonych akt, postępowanie klauzulowe, postępowanie o wyjawienie majątku).

Można także wyodrębnić postępowania o charakterze adjudykacyjnym, tj. kończące się wydaniem wiążącego rozstrzygnięcia, jak i postępowania o charakterze nieadjudykacyjnym, tj. kończące się w inny sposób (np. w wyniku zawarcia ugody sądowej czy ugody przed mediatorem).

W postępowaniu rozpoznawczym sprawy cywilne są rozpoznawane w jednym z dwóch trybów, tj. w postępowaniu procesowym albo w postępowaniu nieprocesowym. Tryb procesowy jest trybem zasadniczym, nadrzędnym. Zob. uwagi do art. 13. Rozpoznając sprawę cywilną w procesie, sąd prowadzi postępowanie zwykłe (ogólne) bądź zastosowanie znajdują przepisy o postępowaniach odrębnych (art. 425–505³⁹).

Sprawa cywilna w stadium egzekucyjnym określana jest jako sprawa egzekucyjna. Wniesienie powództwa przeciwegzekucyjnego (opozycyjnego lub ekscydencyjnego) nie oznacza kontynuowania postępowania w sprawie, lecz traktowane jest jako osobna sprawa cywilna. Powództwa umożliwiają zakwestionowanie zasadności i wymagalności obowiązku stwierdzonego tytułem egzekucyjnym. Powództwa przeciwegzekucyjne mają status osobnej sprawy cywilnej, lecz mają charakter niesamoistny, gdyż ich uwzględnienie powoduje umorzenie postępowania egzekucyjnego we właściwym postępowaniu.

18. Niektóre sprawy poddawane pod osąd organów wymiaru sprawiedliwości mogą pozostawać poza zakresem pojęcia sprawy cywilnej, jak również pojęcia sprawy w ujęciu konstytucyjnym. Dotyczy to spraw, które w rzeczywistości są pozbawione cech sporu prawnego. Poza zakresem prawa do sądu pozostają sprawy nieoparte na stosun-

kach cywilnoprawnych, administracyjnoprawnych czy karnych, jeżeli nie odnoszą się do ochrony wolności konstytucyjnych. Prawo do sądu nie przysługuje w sprawach, które w rzeczywistości stanowią pozór sprawy w ujęciu cywilnym czy nawet konstytucyjnym. W postanowieniu SN z 18.11.2008 r., LEX nr 487512, wskazano, że prawo do sądu nie jest łaską ustawodawcy, lecz fundamentalnym uprawnieniem, którego ustawy nie mogą ograniczać, a jedynie wskazywać drogę jego realizacji. Podkreślono, że prawo to powstaje, gdy istnieje „sprawa”, a więc gdy ochrona określonych interesów jest w ogóle możliwa w postępowaniu sądowym przed sądami powszechnymi bądź przed sądami administracyjnymi. Ponadto w doktrynie zwraca się uwagę, że nie można udzielić ochrony sądowej w sprawach, które są absurdalne, irracjonalne albo mają wymiar żartobliwy (zob. J. Gudowski, *Wpływ Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na pojęcie dopuszczalności drogi sądowej* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 426).

Wprawdzie zakwalifikowanie żądania jako „sprawy” w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP powinno być oderwane od rzeczywistego istnienia konkretnego prawa, lecz gwarancje prawa do sądu mogą być odnoszone wyłącznie do tych sytuacji, w których przepisy prawa materialnego przewidują ochronę prawną pewnych wartości (por. wyrok TK z 18.05.2004 r., SK 38/03, OTK-A 2004/5, poz. 45). W judykaturze zwraca się uwagę, że uznanie danej sytuacji za sprawę zakłada z jednej strony twierdzenie o istnieniu prawa lub sytuacji prawnie chronionej, dającej się racjonalnie uzasadnić według obowiązujących norm prawnych, na których sąd może oprzeć ewentualne rozstrzygnięcie, a z drugiej strony możliwość ingerencji sądu jako organu władzy państwowej w daną sferę relacji pomiędzy podmiotami tej relacji. Zob. postanowienie SN z 12.05.2016 r., IV CSK 529/15, LEX nr 2080076.

19. Zob. uwagi do art. 2.

Art. 2. [Droga sądowa]

§ 1. Do rozpoznawania spraw cywilnych powołane są sądy powszechne, o ile sprawy te nie należą do właściwości sądów szczególnych, oraz Sąd Najwyższy.

§ 1a–2. (uchylone)

§ 3. Nie są rozpoznawane w postępowaniu sądowym sprawy cywilne, jeżeli przepisy szczególne przekazują je do właściwości innych organów.

1. Zgodnie z art. 2 § 1 sprawy cywilne należą do kognicji sądów powszechnych oraz Sądu Najwyższego, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Regulacja ta wprowadza domniemanie drogi sądowej w sprawach cywilnych, które pośrednio służy zapewnieniu ochrony porządku prawnego.

Pojęcie dopuszczalności drogi sądowej występuje wyłącznie na gruncie postępowania cywilnego. Ustawodawca nie operuje tym pojęciem w postępowaniu sądowo-administracyjnym ani w postępowaniu karnym. Pojęcie drogi sądowej określa sferę działania sądów powszechnych i Sądu Najwyższego w postępowaniu cywilnym. Zawarte w Kodeksie postępowania cywilnego uregulowanie drogi sądowej stanowi podstawę oddzielenia zakresu kompetencji sądów od zakresu działania innych podmiotów, w tym sądów szczególnych i organów władzy administracyjnej.

Wyznaczony przez ustawodawcę podział kompetencji pomiędzy władzę sądowniczą a administracyjną oznacza, że dla określonej sprawy jedyną dopuszczalną drogą jej rozstrzygnięcia jest postępowanie wynikające z tego podziału (zob. postanowienie z 4.07.2013 r., I CSK 647/12, LEX nr 1365596).

Przekazanie spraw do właściwości innych organów może być spowodowane wydaniem innego aktu prawnego rangi ustawowej. Wyłączenie drogi sądowej jest możliwe także w drodze rozporządzenia, pod warunkiem że przepis niższej rangi został wydany na podstawie wyraźnego upoważnienia ustawowego. Sprawy cywilne mogą być przekazane do właściwości takich organów, które z mocy ustawy pełnią funkcje władcze w zakresie rozpoznawania spraw i rozstrzygania sporów. Por. uchwała SN z 4.01.1995 r., III CZP 167/94, OSNC 1995/4, poz. 63.

Możliwość wyłączenia drogi sądowej w sprawach cywilnych, tj. przekazywania takich spraw do właściwości innych sądów, nie narusza prawa do sądu. Nie można bowiem przyjąć, że wyłącznie sądy powszechne w sposób pełny, należyty i prawidłowy mogą rozstrzygać o żądaniu powoda.

2. Przez drogę sądową w ścisłym znaczeniu rozumie się postępowanie przed sądami powszechnymi i Sądem Najwyższym. Natomiast przez pojęcie drogi sądowej w szerszym znaczeniu należy rozumieć postępowanie przed każdym sądem, tj. zarówno przed sądami powszechnymi, jak i przed sądami szczególnymi.
3. Przepis art. 2 pozostaje w ścisłym związku z art. 1, zawierającym definicję sprawy cywilnej. Stwierdzenie cywilnego charakteru sprawy ma istotne znaczenie dla ustalenia dopuszczalności drogi sądowej. Nieprawidłowa analiza pojęcia sprawy cywilnej przekłada się na błędną ocenę dopuszczalności drogi sądowej.

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego akcentuje się, że art. 2 sam przez się nie wytycza granic ochrony sądowej, a jedynie – w zgodzie z ustawą zasadniczą, a zwłaszcza jej art. 177 – określa konsekwencje unormowania zawartego w art. 1. Pełni w pewnym sensie funkcję służebną wobec poprzedzającego go przepisu. Rozstrzyga kwestię proceduralną właściwości sądów w sprawach cywilnych. Granice dopuszczalności dro-

gi sądowej, a tym samym zakres prawa do sądu, wynikają z art. 1, nie zaś z art. 2 tej ustawy. Prawidłowe określenie pojęcia sprawy cywilnej, dokonane na gruncie art. 1, determinuje zakres kompetencji sądów powszechnych określony w art. 2. Zob. wyrok TK z 10.07.2000 r., SK 12/99, OTK 2000/5, poz. 143.

Zob. także uwagi do art. 1.

4. Droga sądowa jest zaliczana do przesłanek procesowych. Jest jedną z przewidzianych przez prawo okoliczności, od których istnienia lub nieistnienia uzależnione jest wszczęcie i przeprowadzenie postępowania w sprawie. Od przesłanki tej uzależniona jest dopuszczalność wyrokowania. W hierarchii przesłanek procesowych droga sądowa jest zaliczana do najważniejszych (zob. Z. Resich, *Przesłanki procesowe*, Warszawa 1966, s. 115 i n.).

Droga sądowa jest przesłanką procesową dodatnią. Niedopuszczalność drogi sądowej może być także postrzegana jako przesłanka ujemna. Dopuszczalność drogi sądowej ma charakter przesłanki ogólnej, tj. odnoszącej się do całego postępowania w sprawie, jak również przesłanki bezwzględnej, niepodlegającej konwalidacji. Przesłanka ta nie ma charakteru dyspozycyjnego, gdyż jej powstanie lub odpadnięcie jest niezależne od woli stron.

5. Zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze wyodrębnia się trzy rodzaje niedopuszczalności drogi sądowej, tj. bezwzględną, względną oraz czasową. Podział ten rodzi jednak zastrzeżenia. Niedopuszczalność drogi sądowej może być albo bezwzględna, albo względna. Natomiast w ramach względnej niedopuszczalności drogi sądowej należy wyodrębnić niedopuszczalność czasową oraz wynikającą z przemienności kompetencji sądu i innego organu.
6. Bezwzględna niedopuszczalność drogi sądowej oznacza niemożność rozpoznania sprawy przez sąd powszechny, ze względu na jej niecywilny charakter lub wyraźne przekazanie do kompetencji innych organów. Niedopuszczalność ta nie może podlegać konwalidacji. Jej przeciwieństwem jest względna niedopuszczalność.

Klauzule umowne ustanawiające drogę sądową w sprawach należących do kompetencji organów administracji publicznej lub sądów administracyjnych są bezskuteczne. Konwalidacja bezwzględnej niedopuszczalności drogi sądowej może nastąpić wyłącznie w drodze zmiany stanu prawnego.

Zob. jednak uwagi do art. 199¹.

7. Czasowa względna niedopuszczalność drogi sądowej wiąże się z wymogiem wyczerpania innego przedsądowego postępowania, które może mieć charakter ugodowy, re-

klamacyjny czy administracyjny. Skorzystanie z takiego postępowania ma charakter obligatoryjny. Konstrukcja ta ma charakter swoistej przedwczesności żądania. Wcześniejsze wytoczenie powództwa nie powoduje jednak oddalenia powództwa, lecz wymaga odrzucenia pozwu. Ograniczenie to ma charakter czasowy, gdyż po wyczerpaniu przewidzianego w przepisach prawa postępowania następuje otwarcie drogi sądowej w postępowaniu cywilnym (zob. J. Jankowski, *Czasowa niedopuszczalność drogi sądowej – istota i skutki*, ZNUŁ 1982/9, s. 37; L. Ostrowski, *Czasowa niedopuszczalność drogi sądowej*, „Palestra” 1984/11, s. 17; K. Piasecki, *Procedury poprzedzające sądowe postępowanie cywilne*, „Palestra” 1985/7–8, s. 11).

Przed wytoczeniem powództwa wymagane jest wyczerpanie wcześniejszego postępowania m.in. w sprawach z zakresu:

- 1) prawa pocztowego – postępowanie reklamacyjne uważa się za wyczerpane w przypadku odmowy uznania reklamacji przez operatora pocztowego albo niezapłacenia dochodzonej należności w terminie 30 dni od dnia uznania reklamacji – art. 93 ust. 1 pr. poczt.;
- 2) prawa przewozowego – postępowanie reklamacyjne (dla uprawnionego) lub wezwanie do zapłaty (dla przewoźnika) uważa się za bezskuteczne, jeżeli dłużnik nie zapłacił dochodzonych należności w terminie 3 miesięcy od dnia doręczenia reklamacji lub wezwania do zapłaty – art. 75 ustawy z 15.11.1984 r. – Prawo przewozowe (Dz.U. z 2020 r. poz. 8 ze zm.);
- 3) prawa telekomunikacyjnego – postępowanie reklamacyjne uważa się za wyczerpane, jeżeli przedsiębiorca wyznaczony nie zapłacił dochodzonej należności w terminie 30 dni od dnia, w którym reklamacja usługi telekomunikacyjnej została uwzględniona – art. 107 ustawy z 16.07.2004 r. – Prawo telekomunikacyjne (Dz.U. z 2019 r. poz. 2460 ze zm.);
- 4) prawa geologicznego i górniczego – dochodzenie roszczeń związanych z odpowiedzialnością za szkody górnicze możliwe jest po wyczerpaniu postępowania ugodowego, tj. gdy przedsiębiorca odmówił zawarcia ugody lub jeżeli od skierowania przez poszkodowanego roszczenia wobec przedsiębiorcy upłynęło 30 dni, chyba że poszkodowany, zgłaszając żądanie zawarcia ugody, wyznaczy dłuższy termin – art. 151 ustawy z 9.06.2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (Dz.U. z 2020 r. poz. 1064 ze zm.);
- 5) prawa geodezyjnego i kartograficznego – w sprawach o rozgraniczenie nieruchomości, jeżeli zainteresowani właściciele nieruchomości nie zawarli ugody, a ustalenie przebiegu granicy nastąpiło w drodze decyzji, strona niezadowolona z przebiegu granicy może żądać przekazania sprawy sądowi w terminie 14 dni od doręczenia jej decyzji – art. 33 ustawy z 17.05.1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz.U. z 2020 r. poz. 2052 ze zm.);
- 6) prawa ochrony środowiska – w sprawach dotyczących ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości w związku z ochroną zasobów środowiska strona nie-

zadowolona z przyznanego odszkodowania może wnieść powództwo w terminie 30 dni od dnia doręczenia jej decyzji; ponadto droga sądowa przysługuje także w razie niewydania decyzji przez właściwy organ w terminie 3 miesięcy od dnia zgłoszenia żądania przez poszkodowanego – art. 131 ustawy z 27.04.2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2020 r. poz. 1219 ze zm.);

- 7) gospodarki nieruchomościami – w sprawach dotyczących opłat z tytułu użytkowania wieczystego nieruchomości gruntowej droga sądowa przysługuje dopiero w wyniku zakwestionowania w drodze sprzeciwu decyzji samorządowego kolegium odwoławczego; wniesienie sprzeciwu jest równoznaczne z żądaniem przekazania sprawy do sądu powszechnego właściwego ze względu na miejsce położenia nieruchomości – art. 80 u.g.n.; zob. B. Kordasiewicz, *Zaskarżanie „w części” orzeczenia SKO w sprawie aktualizacji opłat z tytułu użytkowania wieczystego* [w:] *Współczesne problemy prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci profesora Edwarda Gniewka*, red. J. Gołaczyński, P. Machnikowski, Warszawa 2010; zob. także T. Zembrzusi, *Droga sądowa w sprawie o ustalenie wysokości opłaty rocznej za użytkowanie wieczyste*, M. Praw. 2011/23, s. 1287 i n.;
- 8) zakwaterowania Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej – w sprawach o naprawienie szkody w związku z zajęciem nieruchomości na zakwaterowanie przejściowe lub utworzeniem strefy niebezpieczeństwa postępowanie na drodze sądowej musi być poprzedzone wydaniem decyzji dowódcy jednostki wojskowej o sposobie załatwienia wniosku o odszkodowanie; od decyzji tej w terminie miesiąca od daty doręczenia, a także w wypadku niewydania jej przez organ wojskowy w terminie 3 miesięcy od dnia zgłoszenia wniosku o przyznanie odszkodowania poszkodowany może dochodzić roszczeń na drodze postępowania sądowego – art. 76 ustawy z 22.06.1995 r. o zakwaterowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2020 r. poz. 2017 ze zm.).

Odmienny charakter ma obecnie postępowanie wewnątrzspółdzielcze, uregulowane w art. 32 pr. spółdz. Prawo skorzystania z powództwa wewnątrzspółdzielczego nie wyłącza uprawnienia do zaskarżenia uchwały do sądu, a ponadto z wniesieniem skargi do sądu powszechnego nie trzeba czekać do zakończenia postępowania wewnątrzspółdzielczego. W wypadku wniesienia powództwa na drogę sądową postępowanie wewnątrzspółdzielcze podlega umorzeniu. Ustawą z 3.06.2005 r. o zmianie ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 122, poz. 1024) uchylono uregulowaną w art. 32 § 1a zasadę, że powództwo do sądu w sprawach o wykluczenie lub wykreślenie członka ze spółdzielni można było wnieść dopiero po wyczerpaniu drogi postępowania wewnątrzspółdzielczego. W miejsce konstrukcji czasowej niedopuszczalności drogi sądowej wprowadzono zasadę prymatu postępowania sądowego nad postępowaniem wewnątrzspółdzielczym.

Szczególnym rodzajem niedopuszczalności drogi sądowej było także rozwiązanie przyjęte w art. 64 ustawy z 17.05.1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 r. poz. 1347). Regulacja ta została uchylona ustawą z 16.12.2010 r. o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2011 r. Nr 18, poz. 89). Droga sądowa w sprawach należących do tzw. postępowania regulacyjnego, tj. dotyczącego przywrócenia własności upaństwowionych nieruchomości lub ich części, uzależniona była od braku uzgodnienia orzeczenia przez Komisję Majątkową Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji i Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski pod warunkiem wystąpienia przez stronę z roszczeniem w terminie 6 miesięcy. Analogiczne rozwiązanie przyjęte było względem Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego (ustawa z 13.05.1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 2015 r. poz. 43), Kościoła Ewangelicko-Metodystycznego (ustawa z 30.06.1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Metodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 2014 r. poz. 1712) oraz Kościoła Chrześcijan Baptystów (ustawa z 30.06.1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 2015 r. poz. 169 ze zm.). Zob. także Z. Strus, *Postępowanie regulacyjne a ochrona praw osób trzecich*, PS 1998/3, s. 3 i n.

Koncepcja czasowego zamknięcia drogi sądowej jako formalnej przeszkody, tj. okoliczności powodującej odrzucenie pozwu spotyka się z krytyką (zob. J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Część pierwsza. *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2009, s. 31). Postuluje się postrzeganie tej instytucji jako przesłanki czasowo tamującej dochodzenie roszczeń z perspektywy materialnoprawnej. Przyjęcie tej koncepcji zakłada oddalenie powództwa zamiast odrzucenia pozwu. W każdym wypadku pożądana jest autorytatywna merytoryczna wypowiedź sądu, również wtedy, gdy nieuwzględnienie zgłoszonego żądania jest z góry oczywiste. Odrzucenie żądania oznaczałoby odmowę rozpatrzenia sprawy oraz naruszenie art. 45 ust. 1 Konstytucji RP (zob. J. Gudowski, *Węzłowe problemy skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia*, PS 2006/1, s. 3 i n.; J. Gudowski, *Wpływ Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na pojęcie dopuszczalności drogi sądowej* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 424 i n.; zob. postanowienie SN z 13.05.2016 r., III CSK 244/15, LEX nr 2052528; zob. J. Janowski, *Ewolucja unormowań i poglądów doktryny na temat wypadków czasowej niedopuszczalności drogi sądowej* [w:] *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 1, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, s. 273 i n.).

8. Niedopuszczalność drogi sądowej wynikająca z przemienności kompetencji sądu i innego organu ma także charakter względny. Odnosi się do sytuacji, w których – w za-

leżności od wyboru zainteresowanego podmiotu – dana sprawa może być załatwiona zarówno przez sąd powszechny, jak i przez inny organ.

Instytucja ta nie znajduje współcześnie szerokiego zastosowania. Dotyczy ona roszczeń ze stosunku pracy, które mogą być dochodzone przez pracownika przed sądem albo w ramach postępowania pojednawczego przed komisją pojednawczą (art. 242 § 2 k.p.). Konstrukcja ta uzależnia dopuszczalność drogi sądowej od wyboru zainteresowanego podmiotu. Pracownik może od razu wytoczyć powództwo przed sądem. Droga sądowa jest wówczas bezwarunkowo otwarta. Przed skierowaniem na drogę sądową może on jednak wybrać drugą z powyższych możliwości. Ewentualne wątpliwości co do wyboru drogi sądowej w konkretnym sporze z zakresu prawa pracy należy rozstrzygnąć na rzecz właściwości sądu powszechnego (zob. K.W. Baran, *Prawo do sądu a droga sądowa w sporach z zakresu prawa pracy* [w:] *Studia z zakresu prawa pracy i polityki społecznej*, red. A. Świątkowski, Kraków 1994, s. 163 i n.).

Strona, która skieruje spór przed komisję pojednawczą, niejako zamyka sobie drogę sądową na czas trwania postępowania przed tym organem (zob. art. 244 k.p.). Wnie-siony w tym czasie pozew podlega odrzuceniu. W razie rezygnacji z zawarcia ugody, jak również z upływem ustawowego terminu (w sprawach dotyczących rozwiązania, wygaśnięcia lub nawiązaniu stosunku pracy postępowanie pojednawcze kończy się z mocy prawa z upływem 14 dni od dnia złożenia wniosku przez pracownika, w pozostałych wypadkach z upływem 30 dni) otwiera się ponownie droga sądowa w postępowaniu cywilnym (zob. F. Flejszar, *Ugodowe rozwiązywanie sporów z zakresu prawa pracy* [w:] *Studia z zakresu prawa pracy i polityki społecznej*, Kraków 2010, s. 315 i n.).

Niedopuszczalność drogi sądowej wynikająca z przemienności kompetencji sądu i innego organu odnosi się do problematyki prawa spadkowego w zakresie trybu stwierdzenia nabycia spadku, jak również nabywania przedmiotu zapisu windykacyjnego. Strona może realizować ochronę przed sądem na podstawie art. 669 i n. albo w formie aktu poświadczenia dziedziczenia przed notariuszem w określonych w ustawie wypadkach. Notariusz może sporządzić akt poświadczenia dziedziczenia ustawowego lub testamentowego, z wyłączeniem dziedziczenia na podstawie testamentów szczególnych.

Por. także nieobowiązujące już przepisy dekrety z 5.10.1955 r. o odpowiedzialności materialnej żołnierzy za szkody wyrządzone jednostce wojskowej (Dz.U. Nr 40, poz. 247 ze zm.) – art. 9 ust. 1 i 4.

9. Zagadnienie drogi sądowej wiąże się z problematyką dostępu do sądu. Prawo do sądu oznacza dla ustawodawcy obowiązek ustanowienia regulacji prawnej, która zapewni rzetelne i sprawne rozpatrzenie sprawy na żądanie zainteresowanego. Powszechnie przyjmuje się, że prawo do sądu jest uzależnione od trzech zasadniczych elementów,

tj. prawa do uruchomienia postępowania przed bezstronnym i niezależnym sądem, prawa do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej oraz prawa do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy przez sąd (zob. H. Pietrzkowski, *Prawo do sądu (zagadnienia wybrane)*, PS 1999/11–12, s. 3 i n.; H. Pietrzkowski, *Prawo do rzetelnego procesu w świetle zmienionej procedury cywilnej*, PS 2005/10, s. 37; A. Zieliński, *Prawo do sądu a struktura sądownictwa*, PiP 2003/4, s. 20; P. Pogonowski, *Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 7; por. T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013, s. 135 i n.). W nowszym orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego wyróżnia się także czwarty element prawa do sądu w postaci prawa do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawy (zob. np. wyroki TK: z 24.10.2007 r., SK 7/06, OTK-A 2007/9, poz. 108; z 24.06.2008 r., P 8/07, OTK-A 2008/5, poz. 84). Droga sądowa wiąże się przede wszystkim z pierwszym z wymienionych aspektów prawa do sądu.

10. Znaczenie dopuszczalności drogi sądowej, stanowiącej element składowy prawa do sądu, zostało współcześnie bardzo zwiększone. Ewolucja instytucji drogi sądowej polegała na stopniowym odchodzeniu od ograniczającej i zwężającej wykładni tej przesłanki na potrzeby tzw. procesu socjalistycznego. Zmiana podejścia i postrzegania przedmiotowej problematyki wiązała się jednak nie tylko z dokonanymi przemianami ustrojowymi i uchwaleniem Konstytucji w 1997 r., ale jest także wynikiem zgodności i jednolitości najnowszej orzecznictwa Sądu Najwyższego i Trybunału Konstytucyjnego. Problematyka drogi sądowej znajduje poczesne miejsce zarówno w judykaturze, w której przeprowadzane są kazuistyczne analizy z perspektywy konkretnych spraw, jak i w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, eliminującego z porządku prawnego poszczególne regulacje. Zob. np. orzeczenia TK: z 7.01.1992 r., K 8/91, OTK 1992/1, poz. 5; z 13.03.1996 r., K 11/95, OTK 1996/2, poz. 9.
11. Zgodnie z art. 45 Konstytucji RP każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Treść tego prawa podlega doprecyzowaniu w innych przepisach Konstytucji, tj. w art. 77 ust. 2, 78, 176, 177 i 178. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego akcentuje się, że zasada dostępu do sądu w celu umożliwienia obrony przed niezawisłym organem sądowym, kierującym się wyłącznie obowiązującym w państwie prawem, jest jednym z fundamentalnych założeń demokratycznego państwa prawnego. Prawo jednostki do rzetelnego i publicznego procesu, w którym są rozstrzygane jej prawa o charakterze administracyjnym i cywilnym, a także do postępowania, w którym przedstawione są przeciwko niej zarzuty karne, wynika z zasady zawartej w art. 1 Konstytucji RP (zob. orzeczenie TK z 7.01.1992 r., K 8/91, OTK 1992/1, poz. 5; zob. P. Grzegorzczak, K. Weitz, [w:] *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz*. Art. 1–86, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 1086 i n.).

Niezależnie od gwarancji konstytucyjnych prawo do sądu znajduje umocowanie w aktach prawa międzynarodowego. Zgodnie z art. 6 ust. 1 EKPC: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Postępowanie przed sądem jest jawne, jednak prasa i publiczność mogą być wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej ze względów obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, gdy wymaga tego dobro małoletnich lub gdy służy to ochronie życia prywatnego stron albo też w okolicznościach szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezwzględnie konieczne, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości”.

Podobne brzmienie ma art. 14 ust. 1 MPPOiP, stwierdzający, że: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia sprawy przez właściwy, niezależny i bezstronny sąd, ustanowiony przez ustawę, przy orzekaniu co do zasadności oskarżenia przeciw niemu w sprawach karnych bądź co do jego praw i obowiązków w sprawach cywilnych. Prasa i publiczność mogą być wykluczone z całości lub części rozprawy sądowej ze względu na moralność, porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w demokratycznym społeczeństwie albo jeżeli interes życia prywatnego stron tego wymaga, albo w stopniu, w jakim sąd uzna to za bezwzględnie konieczne w szczególnych okolicznościach, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom sprawiedliwości; jednakże każde orzeczenie sądu wydane w jakiegokolwiek sprawie karnej lub cywilnej będzie publicznie ogłoszone, z wyjątkiem przypadków, gdy wymaga tego interes młodocianych lub gdy sprawa dotyczy sporów małżeńskich albo opieki nad dziećmi”. Regulacja ta zakłada, że wszyscy ludzie są równi przed sądami i trybunałami.

Realizacja prawa do sądu na gruncie prawa unijnego jest dodatkowo analizowana z perspektywy konstrukcji *access to justice*, gwarantującej efektywność funkcjonowania europejskiego porządku prawnego, kreującej wymagania kształtowania systemu prawnego w sposób umożliwiający realne rozwiązywanie sporów.

Strona, która nieprawidłowo korzysta z uprawnienia do zaskarżenia orzeczenia, nie może powoływać się na pozbawienie jej możliwości dochodzenia praw przed sądem. Zob. postanowienie SN z 18.02.2004 r., I CZ 182/03, LEX nr 1129080.

12. Wymiar sprawiedliwości sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe (art. 175 Konstytucji RP), przy czym sądy powszechne sprawują wymiar sprawiedliwości we wszystkich sprawach, z wyjątkiem spraw ustawowo zastrzeżonych dla właściwości innych sądów (art. 177 Konstytucji RP). Do rozpoznawania spraw cywilnych powołane zostały sądy powszechne i Sąd Najwyższy.

Sądami powszechnymi są sądy rejonowe, sądy okręgowe i sądy apelacyjne (art. 1 § 1 p.u.s.p.). W strukturze sądów powszechnych wyodrębnia się jednostki organizacyjne – wydziały powołane do rozpoznawania rodzajowo wyodrębnionych spraw (zob. art. 11 i n. p.u.s.p.). W sądach rejonowych sprawy cywilne rozpoznawane są przede wszystkim w wydziałach cywilnych, rodzinnych i nieletnich, ksiąg wieczystych, pracy – ewentualnie w wydziałach pracy i ubezpieczeń społecznych, gospodarczych, egzekucyjnych. Na szczeblu sądownictwa okręgowego sprawy cywilne rozpoznają wydziały cywilne, pracy oraz ubezpieczeń społecznych, jak i gospodarcze. Z kolei w ramach sądownictwa szczebla apelacyjnego sprawy cywilne rozpoznawane są na drodze sądowej w wydziałach cywilnych oraz wydziałach pracy i ubezpieczeń społecznych. Oprócz kontroli apelacyjnej odnoszącej się do rozstrzygnięć co do istoty funkcjonuje zażalenie klasyczne (dewolutywne) z art. 394 k.p.c., jak również zażalenie poziome z art. 394^{1a} oraz art. 394² – jako środek kontroli orzeczeń niemytnych.

Sąd Najwyższy jest wyodrębniony ze struktury organów wymiaru sprawiedliwości jako naczelny organ sądowy w Rzeczypospolitej Polskiej. Postępowanie przed tym organem ma autonomiczny charakter. Sąd Najwyższy sprawuje nadzór nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania (art. 183 Konstytucji RP oraz art. 1 ustawy z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym, Dz.U. z 2021 r. poz. 154). Sąd Najwyższy pełni także funkcje sądów powszechnych, rozpoznając środki zaskarżenia od orzeczeń wydawanych przez sądy powszechne, tj. skargi kasacyjne (art. 398¹ i n.), skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 424¹ i n.) oraz zażalenia (art. 394¹ § 1 i 1¹). Postępowanie przed Sądem Najwyższym ma zasadniczo kontrolny charakter, polega na kontroli legalności prawomocnych orzeczeń w oparciu o ustalenia faktyczne oraz ocenę dowodów poczynione w postępowaniu przed sądami powszechnymi (szerzej zob. T. Zembruski, *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011, s. 32 i n.). Szczególny charakter ma kontrola prawomocnych orzeczeń w drodze rozpoznawania skarg nadzwyczajnych (szerzej zob. T. Ereciński, K. Weitz, *Skarga nadzwyczajna w sprawach cywilnych*, PS 2019/2, s. 7 i n.; T. Zembruski, *Skarga nadzwyczajna w polskim postępowaniu cywilnym*, PiP 2019/6, s. 123 i n.).

Konstytucja wymienia także sądy szczególne, których działalność nie wiąże się z drogą sądową w sprawach cywilnych. Sądami szczególnymi są sądy administracyjne, tj. Naczelny Sąd Administracyjny i wojewódzkie sądy administracyjne (zob. art. 184 Konstytucji RP oraz art. 2 ustawy z 25.07.2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych, Dz.U. z 2019 r. poz. 2167 ze zm.), jak również sądy wojskowe (zob. ustawa z 21.08.1997 r. – Prawo o ustroju sądów wojskowych, Dz.U. z 2020 r. poz. 1754). Odmienny charakter mają także inne organy orzekające, jakimi są Trybunał Konstytucyjny (zob. ustawa z 30.11.2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Try-

bunałem Konstytucyjnym, Dz.U. z 2019 r. poz. 2393) i Trybunał Stanu (zob. ustawa z 26.03.1982 r. o Trybunale Stanu, Dz.U. z 2019 r. poz. 2122).

Przy zbiegu podstaw tego samego roszczenia droga sądowa jest dopuszczalna, jeżeli choćby jedna z tych podstaw uzasadnia kompetencję sądu do rozpoznania sprawy. Por. orzeczenia SN: z 12.06.1968 r., III PRN 22/68, OSP 1969/7–8, poz. 161; z 18.09.1973 r., II CZ 151/73, LEX nr 7303, s. 585.

13. Artykuł 77 ust. 2 Konstytucji RP stanowi, że ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw. Prawo do sądu w ujęciu konstytucyjnym ma charakter zupełny, nie może podlegać stopniowaniu. Może być zatem wyłącznie zapewnione albo niezapewnione. Jest ono realizowane wówczas, gdy na terenie danego państwa podmiot może skutecznie przedstawić swoją sprawę do rozstrzygnięcia jakimkolwiek sądowi. Ustawodawca nie może ograniczyć nikomu tego uprawnienia. Zakazu zamykania drogi sądowej nie narusza przekazanie pewnych kategorii spraw cywilnych do właściwości innych organów. Charakter taki miałoby natomiast wytworzenie sytuacji, w wyniku działania lub zaniechania ustawodawcy, w której podmiot nie mógłby poddać powstałego sporu pod osąd sądowi powszechnemu ani sądowi szczególnemu (zob. A. Zieliński, *Zakaz zamykania drogi sądowej (art. 77 ust. 2 Konstytucji) a postępowanie cywilne*, PPC 2012/3, s. 377 i n.).

Gwarantowane przez Konstytucję RP prawo do sądu sprowadza się w praktyce do tego, że sprawa przedstawiona do rozstrzygnięcia musi być przez sąd (powszechny lub inny) rzeczywiście rozpoznana. Pojęcie sprawy w ujęciu konstytucyjnym ma autonomiczny charakter i nie ogranicza się do spraw cywilnych, sądownoadministracyjnych i karnych.

Konstytucyjna gwarancja prawa do sądu nie może być utożsamiana z dopuszczalnością drogi sądowej w postępowaniu cywilnym. Ustawodawcy zwykłemu pozostawiona jest pełna swoboda wyboru właściwej drogi sądowej przed sądem powszechnym albo przed sądem szczególnym.

Ze względu na powyższe konstytucyjne regulacje gwarantujące stronie prawo do sądu (art. 45, art. 77 ust. 2, art. 177 Konstytucji RP) w postępowaniu cywilnym mogą być rozpoznawane nie tylko sprawy cywilne (w rozumieniu art. 1), lecz także inne sprawy, dla których nie przewidziano innej drogi ochrony prawnej. Chodzi o spory w sprawach niebędących sprawami cywilnymi ani w ujęciu materialnym, ani formalnym, jak również niebędącymi sprawami sądownoadministracyjnymi czy karnymi. Ich niejako „przymusowe” rozpoznanie na drodze sądowej w postępowaniu cywilnym stanowi gwarancję zapewnienia obywatelowi dostępu do wymiaru sprawiedliwości. W razie braku wskazania, że w konkretnej sprawie właściwy jest inny sąd lub organ, sprawa musi należeć do drogi sądowej przed sądem powszechnym. Ustawodawca przeciw-

działa powstawaniu sytuacji, w których obywatel nie miałby możliwości merytorycznego rozpoznania sprawy i jej rozstrzygnięcia. Domniemanie drogi sądowej przed sądem powszechnym, stosującym przepisy postępowania cywilnego, stanowi antidotum na mogące się pojawiać niedostatki legislacyjne. Możliwe jest zatem zaistnienie sytuacji, w których sąd powszechny, ze względu na niedostatki unormowań prawnych, będzie rozpoznawał sprawę niepowiązaną w żaden sposób z prawem cywilnym. Poszczególne instytucje procesowe będą wówczas, w zależności od przedmiotu i charakteru żądania oraz konfiguracji podmiotowej, stosowane wprost, odpowiednio czy nawet przy wykorzystaniu analogii (por. postanowienie SN z 19.12.2003 r., III CK 319/03, OSNC 2005/2, poz. 31).

Domniemanie drogi sądowej umożliwia wychodzenie ze swoistego pata kompetencyjnego. Jakkolwiek tego typu sytuacje nie należą do częstych, to odnotowane już były w praktyce sądowej. Zob. np. uchwały SN: z 31.03.1998 r., III ZP 44/97, OSNP 1998/16, poz. 472; z 27.06.2007 r., III CZP 152/06, OSNC 2007/12, poz. 175.

W związku z domniemaniem drogi sądowej sądy powszechne w postępowaniu cywilnym muszą rozpoznawać sprawy niecywilne bez względu na ewentualną nieadekwatność regulacji procesowej do ich przedmiotu.

Sąd Najwyższy w postanowieniu z 13.05.2016 r., III CSK 244/15, LEX nr 2052528, wskazał, że droga sądowa jest dopuszczalna w sprawie o odszkodowanie dochodzone przez powoda w związku ze zdarzeniem o charakterze publicznoprawnym, jeżeli ustawodawca nie przewidział kompetencji organów administracji publicznej do orzekania o tym odszkodowaniu.

14. W judykaturze przyjęto, że odrzucenie przez sąd pozwu z powodu niedopuszczalności drogi sądowej nie może się ograniczać do stwierdzenia, że przedstawiona do rozstrzygnięcia sprawa nie jest sprawą cywilną, lecz sąd powinien w uzasadnieniu postanowienia wskazać sąd, do którego właściwości rozpoznanie tej sprawy zostało ustawowo zastrzeżone. Zob. postanowienie SN z 21.05.2002 r., III CK 53/02, OSNC 2003/2, poz. 31, oraz uchwała SN (7) z 12.03.2003 r., III CZP 85/02, OSNC 2003/10, poz. 129. Sąd nie może odrzucić pozwu z powodu niedopuszczalności drogi sądowej, jeżeli dysponuje wiedzą, że właściwy w sprawie organ administracji publicznej albo sąd administracyjny uznały się w danej sprawie za niewłaściwe.

Obowiązkiem sądu powszechnego odrzucającego pozew jest wskazanie w każdym wypadku podstawy prawnej właściwości innego organu. Dzięki temu konstytucyjne prawo do sądu zostanie określone i zapewnione w konkretny sposób poddający się kontroli. Umożliwia to także ewentualne skonkretyzowanie się sporu kompetencyjnego. Zob. postanowienie SN z 21.05.2002 r., III CK 53/02, OSNC 2003/2, poz. 31.

W sytuacji, w której sąd stwierdziłby, że sprawa nie ma charakteru cywilnoprawnego, lecz jednocześnie nie byłby w stanie, ze względu na przeoczenie ustawodawcy, ustalić i wskazać drogi właściwej do rozpoznania konkretnego sporu i kompetentnego w danej sprawie organu wyposażonego w funkcje władcze, nie jest możliwe odrzucenie pozwu, gdy niezbędne jest rozpoznanie sprawy na drodze sądowej.

15. Na zakres kognicji sądów powszechnych oddziałuje art. 199¹, zgodnie z którym sąd nie może odrzucić pozwu z tego powodu, że do rozpoznania sprawy właściwy jest organ administracji publicznej lub sąd administracyjny, jeżeli organ administracji publicznej lub sąd administracyjny uznały się w tej sprawie za niewłaściwe. Upřednie wydanie negatywnego orzeczenia, niezależnie od powodów podjęcia takiej decyzji, otwiera drogę sądową dla tych spraw, które zasadniczo do drogi tej nie przynależą. Regulacja ta przeciwdziała automatycznemu odrzucaniu pozwów tylko dlatego, że dana sprawa nie jest sprawą cywilną w rozumieniu art. 1 i nie została powierzona do rozpoznania przez sąd powszechny (por. wyrok SN z 3.07.2007 r., LEX nr 277299). Rozwiązanie to stanowi odzwierciedlenie konstytucyjnych gwarancji prawa do sądu. Zob. uwagi do art. 199¹.
16. Zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze przyjmuje się, że droga sądowa w jakimkolwiek przejawie nie jest dopuszczalna w razie pozorności sprawy. Udzielenie ochrony prawnej nie jest możliwe wówczas, gdy przedstawione pod osąd sprawy nie mają cechy sporu prawnego, nie są oparte na stosunkach cywilnoprawnych ani publicznoprawnych, jak i nie odnoszą się do zasadności zarzutów karnych ani nie są powiązane z ochroną wolności konstytucyjnych (zob. postanowienie SN z 18.11.2008 r., II CSK 303/08, LEX nr 487512; J. Gudowski, *Wpływ Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego...*, s. 410 i n.).
17. Mając na względzie przepisy rangi konstytucyjnej oraz wykładane w sposób prokonstytucyjny przepisy rangi ustawowej, przyjmuje się, że odrzucenie pozwu z powodu niedopuszczalności drogi sądowej w postępowaniu cywilnym jest możliwe w dwóch typach sytuacji. Po pierwsze, gdy żądanie, z którym wystąpiono do sądu, nie jest objęte gwarancją prawa do sądu, jeżeli nie stanowi ono „sprawy” w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji (por. wyrok TK z 19.11.2001 r., K 3/00, OTK 2001/8, poz. 251; wyrok TK z 16.12.2008 r., P 68/07, OTK-A 2008/10, poz. 180). Poddanie przez ustawodawcę określonej sytuacji kognicji sądów wprowadzie czyni z niej „sprawę”, lecz nie przesądza o granicach tego pojęcia. Niedopuszczalność drogi sądowej może wynikać z konstytucyjnie dopuszczalnego wyłączeniem prawa do sądu (por. wyrok TK z 15.11.2000 r., P 12/99, OTK 2000/7, poz. 260). Po drugie, z zastrzeżeniem wyjątków z art. 199¹ i 464 § 1, stwierdzenie niedopuszczalności drogi sądowej jest możliwe, gdy podmiot inicjujący postępowanie wybrał niewłaściwą drogę sądową, tzn. skierował do sądu w postępowaniu cywilnym sprawę należącą do kompetencji innego sądu lub organu. Odnosi się to do sytuacji, w których sprawa nie jest sprawą cywilną w znaczeniu materialnym ani formalnym,

jeżeli ustawowo zastrzeżono dla niej właściwość innego sądu niż sąd powszechny i Sąd Najwyższy bądź wprowadzie jest taką sprawą, lecz wyłączono ją spod właściwości sądów powszechnych i Sądu Najwyższego oraz przekazano innym sądom. Zob. postanowienie SN z 12.05.2016 r., IV CSK 529/15, LEX nr 2080076.

18. Zarówno sama ocena dopuszczalności drogi sądowej, jak i powiązana z tym problematyka sprawy cywilnej są ściśle powiązane z zagadnieniem przedmiotu procesu. Do najbardziej znaczących koncepcji zalicza się materialnoprawną koncepcję przedmiotu procesu (roszczenie materialnoprawne) oraz koncepcję roszczenia procesowe (szerzej zob. Z. Resich, *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985, s. 61 i n.).

Pierwsza z nich zakłada powiązanie prawa podmiotowego z uprawnieniem do zwrócenia się do sądu o urzeczywistnienie tego prawa. Przy tym ujęciu przedmiotem procesu jest łączący strony stosunek materialnoprawny (zob. m.in. R. Resich, *Dopuszczalność drogi sądowej...*, s. 62 i n.; S. Włodyka, *Przedmiot postępowania cywilnego* [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974, s. 260 i n.; M. Jędrzejewska, *Współuczestnictwo procesowe. Istota – zakres – rodzaje*, Warszawa 1975, s. 54 i n.).

Koncepcja roszczenia procesowego zakłada, że roszczenie procesowe jest roszczeniem hipotetycznym, ma niezależny byt od prawa materialnego. Roszczenie procesowe powstaje z chwilą wystąpienia z nim przez powoda w procesie i posiada swój niezależny byt procesowy (zob. m.in. M. Waligórski, *Proces cywilny. Funkcja i struktura*, Warszawa 1947, s. 370 i n.; H. Trammer, *Następcza bezprzedmiotowość procesu cywilnego*, Kraków 1950, s. 14 i n.; W. Broniewicz, *Przyczyny oddalenia powództwa*, PiP 1964/5–6, s. 832 i n.).

19. Określenie przedmiotu procesu, kształtujące pojęcie sprawy cywilnej, jednocześnie precyzuje zagadnienie dopuszczalności drogi sądowej. Droga sądowa postrzegana przez pryzmat roszczenia materialnego wymaga odniesienia się do charakteru dochodzonego roszczenia, tj. do zasadności zgłaszanych żądań. Koncepcja ta kreuje mechanizm odrzucania pozwu w tych sprawach, w których *a limine* można dostrzec brak roszczenia materialnoprawnego albo innego rodzaju oczywistą bezzasadność powództwa. Badanie dopuszczalności drogi sądowej łączy się wówczas ze swego rodzaju wstępną kontrolą zasadności roszczenia i polega na poszukiwaniu już na etapie weryfikacji tej przesłanki usprawiedliwienia roszczenia w prawie materialnym. Natomiast wybór drugiej z powyższych koncepcji wiąże się z przyjęciem, że o dopuszczalności drogi sądowej decyduje wyłącznie charakter roszczenia powoda oraz przedstawiony w pozwie stan faktyczny.
20. Judykatura dwukrotnie przeszła ewolucję w zakresie określania przedmiotu procesu i postrzegania kwestii dopuszczalności drogi sądowej. W okresie międzywojennym

opowiadano się co do zasady za koncepcją roszczenia procesowego. Zob. orzeczenia SN: z 15.01.1932 r., C 292/31, OSP 1932, poz. 417; z 20.10.1933 r., III LC 503/32, OSP 1934, poz. 171. Zmiana linii orzeczniczej na rzecz koncepcji materialnoprawnej wiązała się z recypowaniem zasad tzw. procesu socjalistycznego. Zob. uchwały SN (7): z 22.01.1949 r., C 614/48, OSN 1949/1, poz. 3; z 13.10.1951 r., C 427/51, OSN 1953/1, poz. 1. Ponowna zmiana była efektem transformacji ustrojowej po 1989 r.

21. Współcześnie uznaje się, że dopuszczalność drogi sądowej zależy od treści żądania powoda, tj. od rodzaju zgłoszonego roszczenia i okoliczności faktycznych mających to żądanie uzasadniać. Przedmiotem oceny może być jedynie twierdzenie powoda o istnieniu lub nieistnieniu określonej normy indywidualnej przedstawione sądowi w celu uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia. Droga sądowa jest dopuszczalna wówczas, gdy sformułowane przez powoda roszczenia mają cywilnoprawny charakter, jak też w sytuacji, w której wskazane zdarzenia prawne mogą być uznane za źródło stosunków cywilnoprawnych. Badanie drogi sądowej nie może prowadzić do oceny istnienia roszczenia oraz łączącego strony stosunku prawnego. Bez znaczenia dla zagadnienia drogi sądowej jest przesądzenie, że powoływane przez stronę zdarzenia są fikcyjne lub w rzeczywistości nie rodzą skutków prawnych.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego dominuje pogląd, że pojęcie drogi sądowej należy rozumieć szeroko. W zasadzie prawie każde roszczenie procesowe, sformułowane jako żądanie zasądzenia, ustalenia według ukształtowania stosunku prawnego, niezależnie od jego merytorycznej zasadności, może być zaliczone jako należące do drogi sądowej – pod warunkiem wszakże, że dotyczy podmiotów, których pozycja w ramach stosunku prawnego jest równorzędna (postanowienie SN z 4.11.2011 r., I CSK 50/11, LEX nr 1133782). Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie, w której zgłoszono roszczenie o charakterze cywilnoprawnym, nawet jeżeli roszczenie takie w sensie abstrakcyjnym nie istnieje (postanowienie SN z 20.06.2012 r., I CSK 558/11, LEX nr 1232225).

Analiza dopuszczalności drogi sądowej wymaga odniesienia się do przedstawionego stanu faktycznego, z którym powód wiąże swoje roszczenie. Jeżeli w świetle twierdzeń powoda pomiędzy nim i stroną przeciwną zaszły zdarzenia, które wyczerpują hipotezę określonej normy cywilnoprawnej, to niezależnie od wyniku procesowej weryfikacji takiego twierdzenia pod kątem zgodności z rzeczywistym stanem faktów i niezależnie od możliwości subsumowania ustalonego stanu faktycznego pod normę prawa cywilnego droga sądowa jest dopuszczalna.

Ocena dopuszczalności drogi sądowej dokonywana jest w oderwaniu od sposobu obroby pozwanego czy rodzaju podnoszonych przez niego zarzutów.

Badanie dopuszczalności drogi sądowej musi być wyraźnie oddzielone od bezzasadności roszczenia zgłoszonego w pozwie, choćby bezzasadność była widoczna *prima facie* i nie nasuwała żadnych wątpliwości. Postępowanie w sprawie służy wykazaniu, czy twierdzenie powoda znajduje podstawę w przepisach prawa materialnego. Posiadanie prawa, którego ochrony żąda powód, jest niezbędne nie do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania, lecz do wygrania procesu. Negatywne przesądzenie tej kwestii należy do problematyki zasadności roszczenia, nie zaś do kwestii dopuszczalności drogi sądowej. Stwierdzenie bezzasadności roszczenia powoda nie może oznaczać dyskwalifikacji sprawy jako sprawy cywilnej ani jej odrzucenia na podstawie art. 199 § 1 pkt 1.

O dopuszczalności drogi sądowej nie decyduje obiektywne istnienie prawa podmiotowego strony powodowej, z którego wywodzi ona zgłoszone pod osąd roszczenie, lecz przesądzają o tym twierdzenia powoda o istnieniu stosunku prawnego z zakresu objętego pojęciem sprawy cywilnej w rozumieniu art. 1 i 2 § 3 k.p.c. We wstępnej fazie procesu badania dopuszczalności drogi sądowej sąd nie bada prawa podmiotowego, o którego istnieniu zapewnia powód, ani tego, czy ono rzeczywiście istnieje i czy przysługuje powodowi, przedmiotem procesu jest bowiem roszczenie procesowe, a więc hipotetyczne roszczenie materialnoprawne określone przez powoda (zob. postanowienie SN z 5.07.2013 r., IV CSK 12/13, LEX nr 1383293; por. uchwała SN z 8.01.1992 r., III CZP 138/91, OSNP 1992/7–8, poz. 128; postanowienia SN: z 14.07.1994 r., I PRN 47/94, OSNP 1994/9, poz. 148; z 22.04.1998 r., I CKN 1000/97, OSNC 1999/1, poz. 6; z 10.03.1999 r., II CKN 340/98, OSNC 1999/9, poz. 161; z 22.08.2000 r., IV CKN 1188/00, OSNC 2001/1, poz. 20; z 21.11.2000 r., V CKN 1528/00, LEX nr 1170650; z 4.04.2003 r., III CZP 11/03, LEX nr 78812; z 30.01.2013 r., V CSK 101/12, LEX nr 1311853).

22. Współcześnie judykatura wyraźnie dystansuje się od koncepcji roszczenia materialnego. Nieaktualna jest już zatem wcześniejsza linia orzecznicza wiążąca badanie dopuszczalności drogi sądowej z oceną natury stosunku prawnego, która prowadziła do materialnoprawnej oceny roszczenia strony. Do końca lat 90. przynależność spraw do drogi sądowej była wielokrotnie rozważana w kontekście koncepcji roszczenia materialnoprawnego jako przedmiotu procesu. Zob. m.in. postanowienie SN z 28.04.1965 r., II CR 103/65, LEX nr 5790 (w którym stwierdzono, że roszczenie o zawarcie „umowy matrymonialnej”, przez co powód rozumie zawarcie związku małżeńskiego, nie jest roszczeniem cywilnym i jako takie nie podlega rozpoznaniu przez sąd); uchwała SN (7) z 20.04.1970 r., III CZP 4/70, OSNCP 1970/9, poz. 146 (w której przyjęto, że droga sądowa nie jest dopuszczalna w wypadku, gdy z twierdzeń powoda lub przytoczonych przez niego okoliczności wynika w sposób oczywisty, że między powodem a pozwanym nie istnieje żaden stosunek prawny, który mógłby stanowić podstawę żądania pozwu); uchwała SN z 20.09.1996 r., III CZP 72/96, OSNC 1997/1, poz. 4, z krytycznymi głosami M.M. Cieślińskiego,

OSP 1997/6, poz. 113, B. Banaszkiewicza, Prz. Sejm. 1997/6, s. 200, oraz F. Zedlera, PS 1998/1, s. 75 (w której uznano za niedopuszczalne dochodzenie na drodze sądowej spełnienia obietnic wyborczych).

23. Naruszenie art. 2 zachodzi wówczas, gdy sąd rozpozna sprawę, która nie należy do drogi sądowej, bądź bezzasadnie uzna, że określona sprawa cywilna została wyłączona z drogi sądowej. Zob. wyrok SN z 29.01.2003 r., I CKN 1429/00, niepubl.
24. Badanie przesłanek merytorycznych jest poprzedzone badaniem dopuszczalności drogi sądowej jako bezwzględnej przesłanki procesowej. Dopuszczalność drogi sądowej, jako okoliczność uzasadniająca odrzucenie pozwu, brana jest pod uwagę z urzędu w każdym stanie sprawy. Zob. także uwagi do art. 202.

Badanie drogi sądowej jest dokonywane przez przewodniczącego w chwili wszczęcia postępowania, jeszcze przed doręczeniem pozwu pozwanemu. Analiza nie ma charakteru merytorycznego, jest przeprowadzana na podstawie przedstawionego roszczenia oraz wskazanego stanu faktycznego. Dopiero po ustaleniu, że w danej sprawie droga sądowa jest dopuszczalna, powstaje możliwość przystąpienia do merytorycznego rozstrzygnięcia sprawy. Stwierdzenie niedopuszczalności drogi sądowej wymaga wydania postanowienia o odrzuceniu pozwu (art. 199 § 1 pkt 1). Od rozstrzygnięcia o charakterze formalnym kończącego postępowanie w sprawie przysługuje zażalenie.

Odrzucenie pozwu z powodu niedopuszczalności drogi sądowej nie może być rozpatrywane w kategorii nadużycia prawa będącego w kolizji z zasadami współżycia społecznego, gdyż przesłanka dopuszczalności drogi sądowej nie podlega dyspozycji ani sądu, ani stron. Zob. postanowienie SN z 6.06.1972 r., I PZ 25/72, LEX nr 7093.

W sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych norma szczególna, tj. art. 464, wyłącza odrzucenie pozwu. Stwierdzenie niedopuszczalności drogi sądowej w tych sprawach obliguje sąd do przekazania sprawy właściwemu organowi. Sąd orzeka w formie postanowienia o przekazaniu sprawy innemu organowi. Postanowienie kończy postępowanie w sprawie i podlega zaskarżeniu zażaleniem dewolutywnym na podstawie art. 394 § 1. Jednakże w sytuacji, w której organ ten uznał się uprzednio za niewłaściwy, sąd zobowiązany jest rozpoznać sprawę mimo braku przynależności do drogi sądowej. Zob. uwagi do art. 464.

Następcze zaistnienie niedopuszczalności drogi sądowej wymaga umorzenia postępowania (art. 355). Polskie prawo procesowe nie przewiduje perpetuacji w wypadku odpadnięcia drogi sądowej w trakcie postępowania, które nie może zakończyć się merytorycznym rozstrzygnięciem.

Pozytywne przesądzenie dopuszczalności drogi sądowej nie powoduje wydania postanowienia. Jedynie w razie podniesienia przez pozwanego zarzutu niedopuszczalności drogi sądowej sąd jest zobowiązany wydać postanowienie w razie jego oddalenia. Zarzut taki ma charakter formalny. Ewentualne uwzględnienie takiego zarzutu wiązałoby się bowiem z niedopuszczalnością powództwa. Podniesienie zarzutu niedopuszczalności drogi sądowej wywołuje postępowanie incydentalne. Zob. uwagi do art. 222. Stosownie do okoliczności wskazane jest wówczas wstrzymanie postępowania w sprawie do czasu uprawomocnienia się takiego postanowienia. Strona bowiem może zaskarżyć je zażaleniem w celu dokonania ponownej analizy dopuszczalności drogi sądowej przez sąd drugiej instancji.

Wydanie postanowienia o odmowie odrzucenia pozwu może nastąpić także wydanie wówczas, gdy zarzut niedopuszczalności drogi sądowej jest wprowadzie zasadny, ale właściwy do rozpoznania sprawy organ administracji lub sąd administracyjny uznał się wcześniej za niewłaściwy. Zob. uwagi do art. 199¹. Por. postanowienie SN z 13.01.2017 r., III CSK 66/16, LEX nr 2241375.

25. Od postanowienia sądu drugiej instancji oddalającego zażalenie na postanowienie o odrzuceniu pozwu przysługuje skarga kasacyjna. Skarga ta jest natomiast niedopuszczalna od postanowienia sądu drugiej instancji oddalającego zażalenie na postanowienie o odmowie odrzucenia pozwu. Dopuszczalność zaskarżenia jest uzależniona od charakteru postanowienia, tj. skarga przysługuje od postanowień kończących postępowanie w sprawie. Bliżej o tym zob. uwagi do art. 398¹.
26. Rozpoznanie przez sąd sprawy, w której droga sądowa była niedopuszczalna, stanowi kwalifikowane uchybienie procesowe. W postępowaniu takim występuje przyczyna nieważności postępowania (art. 379 pkt 1). Sąd bierze takie uchybienie pod uwagę z urzędu w każdym stanie sprawy i kwalifikuje dostrzeżoną z urzędu lub zarzuconą przez skarżącego przyczynę nieważności do skutku nieważności w postaci uchylenia orzeczenia oraz odrzucenia pozwu. Zaliczenie braku drogi sądowej do przyczyn nieważności (przyczyna nieważności odrzuceniowej) świadczy o znaczeniu ścisłego przestrzegania granic kompetencji sądów powszechnych oraz Sądu Najwyższego w postępowaniu cywilnym. Jest instrumentem gwarancji rozpoznawania spraw danego rodzaju w określonym postępowaniu i przed organem powołanym do ich rozstrzygania (zob. T. Zembruski, *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017, s. 229 i n.).

Zob. uwagi do art. 379.

Niedopuszczalność drogi sądowej została przez ustawodawcę ustawiona w hierarchii wyżej od prawomocności. Uprawomocnienie się orzeczenia wydanego w sprawie, w której droga sądowa była niedopuszczalna, nie oznacza trwałego wprowadzenia

do systemu prawnego rozstrzygnięcia, które w rzeczywistości nigdy nie powinno zostać wydane. Zgodnie z art. 96 ustawy o Sądzie Najwyższym Sąd Najwyższy na wniosek Prokuratora Generalnego unieważnia prawomocne orzeczenie wydane w sprawie, która w chwili orzekania ze względu na osobę nie podlegała orzecznictwu sądów polskich lub w której w chwili orzekania droga sądowa była niedopuszczalna, jeżeli orzeczenie to nie może być wzruszone w trybie przewidzianym w ustawach o postępowaniach sądowych. Instytucja ta jest ostatecznym środkiem prawnym służącym usuwaniu z porządku prawnego orzeczeń dotkniętych powyższą wadą.

W pierwszej kolejności stronie przysługują zwyczajne oraz nadzwyczajne środki zaskarżenia uregulowane w kodeksie. Możliwe jest także, w wypadkach przewidzianych w ustawie, usunięcie orzeczenia w wyniku uwzględnienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem orzeczenia. Sąd Najwyższy uchyla zaskarżone orzeczenie oraz orzeczenie sądu pierwszej instancji i odrzuca pozew albo umarza postępowanie, jeżeli w chwili orzekania sprawa ze względu na osobę nie podlegała orzecznictwu sądów polskich albo w sprawie droga sądowa była niedopuszczalna (art. 424¹¹ § 3).

Sąd Najwyższy nie może rozstrzygać zagadnienia prawnego przedstawionego na podstawie art. 390, jeżeli droga sądowa jest niedopuszczalna w sprawie, w której powstało dane zagadnienie prawne.

27. Przepis art. 2 § 1a regulował uprawnienia procesowe referendarza sądowego. Jego uchylenie ustawą z 2.07.2004 r. (Dz.U. Nr 172, poz. 1804) wiązało się z wadliwym umieszczeniem wprowadzonej wcześniej regulacji (ustawą z 21.08.1997 r., Dz.U. Nr 117, poz. 752), jako niezwiązanej z zagadnieniem drogi sądowej. Przepis został przeniesiony do działu II tytułu I księgi pierwszej części pierwszej kodeksu – „Skład sądu”. Zob. uwagi do art. 47¹.
28. Problemy dotyczące prawidłowego zdiagnozowania charakteru sprawy oraz przesądzenia dopuszczalności drogi sądowej rozwiązywane są w judykaturze *ad casu*. Wpływa to na znaczący rozwój orzecznictwa w tym zakresie. Poniżej zostanie przywołane reprezentatywne orzecznictwo dotyczące problematyki dopuszczalności drogi sądowej:

Adwokatura i radcowie prawni

Dopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia przez Okręgową Izbę Radców Prawnych od radcy prawnego zapłaty składek członkowskich wynikających z przynależności radcy do samorządu (uchwały SN: z 23.10.1986 r., III PZP 63/86, OSP 1987/5–6, poz. 110, z glosą A. Żabskiego, OSP 1987/5–6, poz. 110, i B. Bładowskiego, OSP 1987/5–6, poz. 110; z 20.11.1987 r., III PZP 42/87, OSNCP 1989/7–8, poz. 115).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie z powództwa adwokata przeciwko izbie adwokackiej o ustalenie nieistnienia należności z tytułu składek członkowskich, wynikających z przynależności do samorządu adwokackiego (postanowienie SN z 6.04.2000 r., II CKN 285/00, OSNC 2000/10, poz. 188).

Prawo bankowe

Roszczenia wynikające z umowy rachunku bankowego mają charakter cywilnoprawny i mogą być dochodzone wyłącznie w postępowaniu przed sądem powszechnym (postanowienie NSA z 8.11.1995 r., III SA 1354/95, Pr. Gosp. 1996/3, s. 40).

Można skutecznie żądać w drodze procesu cywilnego zwrotu wyegzekwowanego w postępowaniu egzekucyjnym świadczenia, na podstawie tytułu wykonawczego, stanowiącego wyciąg z ksiąg Bankowego Funduszu Gwarancyjnego, jeżeli należność objęta tytułem nie istniała (wyrok SN z 22.07.1997 r., I CKN 409/97, OSNC 1997/12, poz. 210).

Roszczenia wynikające z terminowych operacji finansowych, wykonywanych przez banki zgodnie z przepisami Prawa bankowego, mogą być dochodzone na drodze sądowej (wyrok SN z 9.07.2004 r., II CK 460/03, OSNC 2005/4, poz. 72).

Prawo budowlane

Ocena, czy zamierzona inwestycja budowlana nie narusza praw osób trzecich, należy do organów administracji, pod kontrolą Naczelnego Sądu Administracyjnego. Właściciel nieruchomości sąsiadującej z terenem takiej inwestycji nie może zatem skutecznie zgłosić przed sądem powszechnym roszczenia negatoryjnego, opartego na przepisie art. 222 § 2 k.c. (wyrok SN z 19.03.1987 r., III CRN 53/87, LEX nr 5251, z glosą T. Dybowskiego, OSP 1988/7–8, poz. 173).

Prawo celne

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie z powództwa Skarbu Państwa przeciwko stowarzyszeniu poręczającemu, o którym mowa w art. 1 lit. l Konwencji Celnej dotyczącej międzynarodowego przewozu towarów z zastosowaniem karnetów TIR (Konwencja TIR), sporządzonej w Genewie dnia 14.11.1975 r. (Dz.U. z 1984 r. Nr 17, poz. 76), o wykonanie zobowiązania określonego w art. 8 tej konwencji (uchwała SN z 26.09.2002 r., III CZP 48/02, OSNC 2003/9, poz. 116).

W sprawie z powództwa Skarbu Państwa – organu celnego o zwrot kosztów przechowywania towaru, który uległ przepadkowi (art. 31 ust. 4 w zw. z ust. 2 ustawy z 19.03.2004 r. – Prawo celne, Dz.U. z 2020 r. poz. 1382 ze zm.), droga sądowa

jest niedopuszczalna (uchwała SN z 27.06.2008 r., III CZP 44/08, OSNC 2009/7–8, poz. 101).

Dobra osobiste

Sprawą cywilną o naruszenie dobra osobistego jest m.in. sprawa o naruszenie tego dobra przez tzw. pomówienie. Wówczas pomiędzy osobą, której dobro zostało naruszone, oraz osobą, która dopuściła się naruszenia, istnieje stosunek cywilnoprawny. Nie ma podstaw do innego potraktowania funkcjonariusza MO (obecnie Policji), który dopuścił się naruszenia dobra osobistego, sporządzając w toku postępowania karnego opinię czy notatki służbowe (postanowienie SN z 8.10.1984 r., II CZ 14/84, LEX nr 8633).

W sprawie o ochronę dóbr osobistych pomiędzy nauczycielami akademickimi droga sądowa nie jest wyłączona (postanowienie SN z 22.05.1987 r., IV CZ 73/87, LEX nr 8828).

Żołnierz zawodowy może dochodzić na podstawie prawa cywilnego (art. 23 i 24 k.c.) ochrony dóbr osobistych naruszonych opinią służbową (postanowienie SN z 8.12.1988 r., I PZ 39/88, LEX nr 1217696).

Sprawy o ochronę dóbr osobistych, w których powód domaga się usunięcia skutków naruszenia dobra osobistego przez nakazanie usunięcia jego danych osobowych ze zbioru danych strony pozwanej, należą do drogi sądowej (postanowienie SN z 15.02.2013 r., I CSK 684/12, OSNC 2013/10, poz. 118).

Dopłaty, fundusze

Sprawa o zwrot nieprawidłowo wykorzystanych lub przekazanych środków otrzymanych przez beneficjenta na podstawie umowy o dofinansowanie projektów realizowanych w ramach Narodowego Planu Rozwoju, zawartej na podstawie ustawy z 20.04.2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju (Dz.U. z 2019 r. poz. 1465 ze zm.) albo ustawy z 30.06.2005 r. o finansach publicznych (Dz.U. Nr 249, poz. 2104 ze zm.), należy do drogi sądowej (wyrok SN z 6.05.2011 r., II CSK 520/10, LEX nr 1027174).

Dopuszczalna jest droga sądowa dla dochodzenia roszczeń o zwrot dotacji ze środków strukturalnych Unii Europejskiej wypłaconych na podstawie umów zawartych w latach 2004–2006 (wyrok SN z 11.05.2012 r., II CSK 545/11, LEX nr 1229959).

Do drogi sądowej należy sprawa o oddanie nienależnie spełnionego świadczenia, obejmującego zwrot środków udzielonych na podstawie umowy o dofinansowanie projektu realizowanego w ramach regionalnego planu operacyjnego na lata 2008–2013, współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Budżetu

Państwa, jeśli nie doszło do wydania decyzji na podstawie art. 211 ust. 4 ustawy z 30.06.2005 r. o finansach publicznych (Dz.U. Nr 249, poz. 2104 ze zm.) w brzmieniu obowiązującym od 8.12.2006 r. (postanowienie SN z 21.03.2013 r., III CZP 9/13, LEX nr 1318412).

W sprawie z powództwa Skarbu Państwa przeciwko przedsiębiorcy o zwrot środków finansowych przyznanych z publicznych środków wspólnotowych i publicznych środków krajowych w wyniku umowy o dofinansowanie projektu, zawartej na podstawie ustawy z 20.04.2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju (Dz.U. z 2019 r. poz. 1465 ze zm.) droga sądowa jest dopuszczalna (wyrok SN z 7.10.2015 r., I CSK 878/14, OSNC 2016/9, poz. 108).

Przewidziany w art. 207 ust. 9–12a ustawy z 27.08.2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 869 ze zm.) administracyjny tryb zwrotu środków przeznaczonych do realizacji programów finansowanych z funduszy europejskich nie wyłącza możliwości zabezpieczenia wekslem roszczenia o zwrot tych środków i drogi sądowej do dochodzenia zapłaty weksła wystawionego w celu zabezpieczenia tego roszczenia (uchwała SN z 6.04.2017 r., III CZP 117/16, OSNC 2018/1, poz. 6).

Edukacja

W sprawie z powództwa ucznia przeciwko niepublicznej (społecznej) szkole o nakazanie jej dalszego kształcenia tego ucznia droga sądowa jest niedopuszczalna (uchwała SN z 21.07.1992 r., III CZP 84/92, OSNCP 1993/1–2, poz. 15, z głosem J. Homplewicz, OSP 1993/7–8, poz. 152).

Niedopuszczalna jest droga sądowa w sprawie z powództwa niepublicznej szkoły ponadpodstawowej (ponadgimnazjalnej) o uprawnieniach szkoły publicznej przeciwko Skarbowi Państwa lub jednostce samorządu terytorialnego o zapłatę (uzupełnienie) dotacji udzielanej na podstawie art. 90 ustawy z 7.09.1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2020 r. poz. 1327) (postanowienie SN z 7.05.1999 r., I CKN 1132/97, OSNC 1999/11, poz. 200).

Administracyjnoprawny charakter stosunku łączącego studenta z uczelnią wyższą eliminuje możliwość przyjęcia dopuszczalności drogi sądowej (w postępowaniu przed sądem cywilnym) w sprawie o stwierdzenie nieważności i uchylenia orzeczenia Komisji Dyscyplinarnej, a więc orzeczenia, którym nałożono określoną karę dyscyplinarną (postanowienie SN z 12.12.2003 r., V CK 86/03, M. Praw. 2006/14, s. 772).

Kwestia ustanowienia prawa użytkowania wieczystego na rzecz uczelni na mocy art. 182 ustawy z 12.09.1990 r. o szkolnictwie wyższym (Dz.U. z 1990 r. Nr 65,

poz. 385 ze zm.) pozostaje poza kognicją organów administracji. Organ administracji, jak i sąd administracyjny w tym zakresie związane są rękojmią wiary publicznej ksiąg wieczystych. Podważenie stanu prawnego wynikającego z zapisów w księdze wieczystej jest możliwe w drodze powództwa o usunięcie niezgodności między stanem prawnym nieruchomości ujawnionym w księdze wieczystej a rzeczywistym stanem prawnym, a więc na drodze postępowania przed sądem powszechnym (wyrok NSA z 21.07.2006 r., I OSK 1116/05, LEX nr 275437).

Artykuł 256 ustawy o szkolnictwie wyższym nie daje możliwości osobie mającej interes prawny w rozumieniu art. 189 do wszczęcia postępowania przed innymi organami niż sądy powszechne o ustalenie, że dana uczelnia publiczna nie nabyła prawa wieczystego użytkowania gruntu (postanowienie SN z 17.05.2007 r., I CSK 54/07, LEX nr 334973).

Wymienione w art. 90 ustawy o systemie oświaty niepubliczne placówki uprawnione do dotacji nie podlegają podmiotom zobowiązanym do udzielenia dotacji. W ustawie o systemie oświaty ustawodawca nie przewidział potrzeby władczego orzekania w przedmiocie dotacji należnej niepublicznym szkołom i innym placówkom. Co więcej, nawet gdyby taki obowiązek dopuścić, to nie można by wykluczyć dopuszczalności drogi sądowej do dochodzenia przyznanej dotacji, lecz niewypłaconej lub wypłaconej częściowo, ponieważ ustawodawca nie przewidział możliwości dochodzenia dotacji na drodze administracyjnej (postanowienie SN z 23.10.2007 r., III CZP 88/07, LEX nr 345569).

Roszczenie o dotację należną szkole (także placówce) niepublicznej zgodnie z przepisami art. 90 ustawy o systemie oświaty może być dochodzone przed sądem powszechnym (wyrok SN z 4.09.2008 r., IV CSK 204/08, LEX nr 465959).

W sprawie z powództwa szkoły wyższej przeciwko osobie fizycznej o świadczenie pieniężne obejmujące wypłacone jej stypendium doktoranckie, do którego zwrotu osoba ta została zobowiązana na podstawie § 14 ust. 1 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 25.05.2005 r. w sprawie warunków i trybu organizowania, prowadzenia i odbywania studiów doktoranckich oraz przyznawania i zwrotu stypendiów doktoranckich (Dz.U. Nr 115, poz. 964), nie jest dopuszczalna droga sądowa (uchwała SN z 22.10.2010 r., III CZP 74/10, OSNC 2011/5, poz. 55).

Stosunek pracy nauczyciela akademickiego jest zobowiązaniowym stosunkiem pracy, a roszczenia z tego stosunku i roszczenia z nim związane są, jako sprawy z zakresu prawa pracy w rozumieniu art. 476 § 1 pkt 1, sprawami cywilnymi w rozumieniu art. 1. Sprawy te nie należą do właściwości sądów szczególnych w rozumieniu art. 2 § 1 ani nie zostały przekazane przez przepisy szczególne do właściwości takich sądów. Zgod-

nie z art. 2 § 1 należą więc do właściwości sądów powszechnych (art. 2 § 1) (wyrok SN z 5.06.2014 r., I PK 307/13, LEX nr 1496277).

Artykuł 91 ust. 2 ustawy z 27.10.2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 2029) nie wyłącza drogi sądowej do dochodzenia po 1.01.2018 r. w postępowaniu przed sądem powszechnym roszczeń dotyczących dotacji przyznawanych niepublicznym przedszkolom w okresie przed 1.01.2017 r. na podstawie ustawy o systemie oświaty (uchwała SN z 8.11.2019 r., III CZP 29/19, LEX nr 2738665).

Prawo energetyczne

Sprawy o należność za nielegalnie pobraną energię elektryczną należą do drogi sądowej (uchwała SN z 20.01.1978 r., III CZP 99/77, OSNCP 1978/5–6, poz. 93, z glosą Z. Leońskiego, OSP 1978/11, poz. 198; orzeczenie SN z 6.07.1978 r., III CRN 111/78, LEX nr 8118).

Przepis art. 4 ustawy z 6.04.1984 r. o gospodarce energetycznej (Dz.U. Nr 21, poz. 96), stanowiący, że należności z tytułu nielegalnego poboru paliw lub energii podlegają egzekucji administracyjnej, nie wyłącza sporu sądowego o istnienie takiej należności lub o jej wysokość (uchwała SN z 26.08.1986 r., III CZP 49/86, OSNCP 1987/8, poz. 111, z glosą R. Szarka, OSP 1988/11–12, poz. 262).

Do kompetencji Prezesa Urzędu Regulacji Energetyki, określonych w art. 8 ust. 1 ustawy z 10.04.1997 r. – Prawo energetyczne (Dz.U. z 2020 r. poz. 833 ze zm.), nie należy rozstrzyganie sporów między lokatorami oraz między lokatorami a administratorami budynków o stan techniczny instalacji wewnętrznej doprowadzającej gaz (wyrok SN z 25.09.2002 r., I CKN 964/00, OSNC 2004/2, poz. 20).

Uprawnienia właściciela określone w art. 140 k.c. zawsze doznawały ograniczeń ze względu na ważne potrzeby społeczne, do których należy zapewnienie powszechnego korzystania z energii elektrycznej. W polu widzenia ustawodawcy pozostawało – chociaż historycznie w różnych odcieniach – dobro ogólne oraz dobro jednostkowe, poczynając od ustawy elektrycznej z 21.03.1922 r. (Dz.U. z 1935 r. Nr 17, poz. 98), a kończąc na ustawie z 21.08.1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2020 r. poz. 1990 ze zm.). Dla omawianej problematyki istotne są regulacje zamieszczone w ustawach szczególnych. Nie ma jednak wątpliwości co do tego, że ograniczenie praw właściciela następuje za odszkodowaniem oraz że dopuszczalna jest droga sądowa (wyrok SN z 27.03.2003 r., V CKN 347/01, LEX nr 78263).

Rozpoznanie sprawy o należność za korzystanie przez zakład energetyczny z urządzenia zainstalowanego na cudzej nieruchomości w wykonaniu uprawnienia określonego

w art. 4 ustawy z 28.06.1950 r. o powszechnej elektryfikacji wsi i osiedli (Dz.U. z 1954 r. Nr 32, poz. 135) należy do drogi sądowej (uchwała SN z 10.11.2005 r., III CZP 80/05, OSNC 2006/9, poz. 146).

Ewidencja ludności

Zarejestrowanie faktu zameldowania na podstawie potwierdzenia uprawnień do przebywania w lokalu przez jednego ze współwłaścicieli tego lokalu przy znanym organowi meldunkowemu sprzecznie drugiego współwłaściciela jest niedopuszczalne przed rozstrzygnięciem zagadnienia, czy sprzeciw ten jest prawnie skuteczny. Zagadnienie to jest zagadnieniem wstępnym w rozumieniu art. 97 § 1 pkt 4 k.p.a. i powinno być rozstrzygnięte w drodze orzeczenia sądu powszechnego (wyrok NSA z 24.01.1990 r., SA/Gd 1346/89, OSP 1991/9, poz. 216, z glosą Z. Radwańskiego, OSP 1991/9, poz. 216, i M. Armaty, OSP 1992/9, poz. 199).

Stosowanie art. 47 ust. 2 ustawy z 10.04.1974 r. o ewidencji ludności i dowodach osobistych (Dz.U. z 2006 r. Nr 139, poz. 993 ze zm.), tj. dotyczącego dokonywania zameldowania lub wymeldowania przez zarejestrowanie danych dotyczących osoby i miejsca jej pobytu, jak również innych zdarzeń objętych obowiązkiem meldunkowym, nie może zastępować kompetencji sądów powszechnych orzekających w sprawach dotyczących roszczeń windykacyjnych lub pokrewnych (wyrok WSA w Warszawie z 24.06.2004 r., V SA 519/03, LEX nr 146738).

Niedopuszczalna jest droga sądowa w sprawie przeciwko osobie dysponującej tytułem prawnym do lokalu o nakazanie wymeldowania osób przebywających w tym lokalu. Realizacja obowiązku meldunkowego następuje w postępowaniu administracyjnym (wyrok SN z 26.04.2007 r., II CSK 556/06, OSNC-ZD 2008/A, poz. 26).

Komornik i postępowanie egzekucyjne

Do wykonania prawomocnego wyroku sądowego przywracającego zakłócone posiadanie wspólnej kuchni przez nakazanie pozwanemu wprowadzenia do tej kuchni szafy i kufra powoda właściwy jest organ egzekucyjny władzy sądowej (uchwała SN z 7.01.1960 r., I CO 46/59, OSNCK 1961/1, poz. 16).

Nie jest dopuszczalna droga sądowa dla dochodzenia przez komornika od wierzyciela nieuiszczonej opłaty egzekucyjnej za wykonanie zabezpieczenia (uchwała SN z 22.10.2002 r., III CZP 65/02, OSNC 2003/7–8, poz. 100).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie, w której właściciel rzeczy ruchomej, nabytej w drodze licytacji publicznej w administracyjnym postępowaniu egzekucyjnym, żąda

jej wydania od osoby, pod dozorem której rzecz się znajduje (uchwała SN z 8.10.2003 r., III CZP 66/03, OSNC 2004/12, poz. 190, z glosą K. Tybur, PS 2006/2, poz. 143).

Nie jest dopuszczalna droga sądowa do dochodzenia przez komornika należności z tytułu kosztów egzekucyjnych ustalonych prawomocnym postanowieniem komornika, wydanym przeciwko dłużnikowi egzekwowanemu w stosunku do osób trzecich, które zobowiązały się je pokryć w drodze przejęcia długu (uchwała SN z 20.04.2006 r., III CZP 20/06, OSNC 2007/2, poz. 25).

Niedopuszczalna jest droga sądowa w sprawie z powództwa spółdzielni mieszkaniowej przeciwko komornikowi sądowemu o zasądzenie opłaty za udzielenie mu informacji niezbędnych do prawidłowego prowadzenia postępowania egzekucyjnego (uchwała SN z 21.10.2015 r., III CZP 66/15, OSNC 2016/10, poz. 115).

Konkurencja

Stwierdzenie nieważności umowy z uwagi na naruszenie przepisów ustawy z 24.02.1990 r. o przeciwdziałaniu praktykom monopolistycznym (Dz.U. z 1999 r. Nr 52, poz. 547 ze zm. – zob. ustawa z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów, Dz.U. z 2020 r. poz. 1076 ze zm.) może nastąpić jako przesłanka rozstrzygnięcia w sprawie, z tym że wymaga uprzedniego formalnego stwierdzenia przez organy wymienione w tej ustawie, że określona praktyka ma charakter monopolistyczny.

Objęcie konsumenta ochroną środkami przewidzianymi w prawie antymonopolowym nie wyłącza dochodzenia przez niego roszczeń cywilnoprawnych przed sądem (wyrok SN z 28.01.2002 r., I CKN 112/99, OSNC 2002/11, poz. 144).

Kościół

Jeżeli w postępowaniu regulacyjnym prowadzonym przed Komisją Majątkową nie dojdzie do uzgodnienia treści orzeczenia, kościelne osoby prawne mogą dochodzić przed sądem uregulowania prawa własności do nieruchomości w obu wariantach roszczenia przewidzianych w art. 61 ust. 1 i 2 ustawy z 17.05.1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP (wyrok SN z 13.05.1998 r., III CKN 483/97, Prok. i Pr.-wkł. 1998/11–12, s. 34).

Przepisy ustawy z 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego nie przekazały Komisji Majątkowej kompetencji do orzekania o innych roszczeniach niż wymienione w jej przepisach, a w szczególności o roszczeniach osób trzecich związanych z ich prawami dotyczącymi nieruchomości będącej przedmiotem regulacji. Komisja nie ma zatem kompetencji do orzekania o roszczeniach dotychczasowego posiadacza nieru-

choomości związanych z poczynionymi na niej nakładami, jak również rozstrzygania roszczeń odszkodowawczych zgłaszanych w związku z korzystaniem z nieruchomości. Jej orzeczenia nie mogą naruszać praw nabytych przez osoby trzecie, co dotyczy nie tylko praw rzeczowych do nieruchomości, lecz także wszystkich innych praw, w tym również obligacyjnych (wyrok SN z 23.07.2004 r., III CK 194/03, LEX nr 174181).

W sprawie o stwierdzenie ważności uchwały kościoła lub związku wyznaniowego dotyczącej obsady funkcji w tym kościele lub związku droga sądowa jest niedopuszczalna (postanowienie SN z 12.05.2016 r., IV CSK 529/15, LEX nr 2080076).

Lasy i prawo łowieckie

Sprawy o odszkodowanie za szkody wyrządzone w uprawach i płonach rolnych przez zwierzęta łowne są sprawami z zakresu prawa cywilnego, które rozpoznają sądy powszechne (postanowienie SN z 30.03.1989 r., II CZ 45/89, LEX nr 8951; wyrok NSA z 30.05.1989 r., II SA 478/89, OSP 1990/8, poz. 292).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie z powództwa koła łowieckiego o ustalenie nieważności umowy dzierżawy obwodu łowieckiego (postanowienie SN z 22.08.2000 r., IV CKN 1150/00, OSNC 2001/1, poz. 18).

Dopuszczalna jest droga sądowa dla dochodzenia roszczenia o zobowiązanie do nieprzeszkadzania w wycince i podkrzesywaniu drzewostanu, zmierzającym do poszerzenia pasów pod liniami energetycznymi, jeżeli żądanie oparte jest na twierdzeniu, że drzewostan stwarza niebezpieczeństwo dla tych linii (uchwała SN z 17.12.2002 r., III CZP 76/02, OSNC 2003/10, poz. 136).

Roszczenie członka koła łowieckiego o ochronę jego członkostwa przed niezgodnym z prawem lub statutem wykluczeniem z koła łowieckiego podlega rozpoznaniu na drodze sądowej (postanowienie SN z 20.06.2007 r., II CSK 100/07, OSNC-ZD 2008/B, poz. 37).

Nieruchomości

Do rozpoznania sprawy o wykup lub zamianę nieruchomości na podstawie art. 84 ustawy z 31.01.1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska (Dz.U. z 1994 r. Nr 49, poz. 196 ze zm.) powołane są sądy powszechne (uchwała SN z 31.05.2000 r., III ZP 8/00, OSNP 2000/22, poz. 802).

Droga sądowa nie przysługuje w sprawie o zasądzenie opłaty z tytułu wzrostu wartości nieruchomości ustalonej w decyzji administracyjnej wydanej na podstawie art. 36

ust. 3 i 9 ustawy z 7.07.1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 1999 r. Nr 15, poz. 139 ze zm.) (uchwała SN z 26.06.2001 r., III CZP 30/01, OSNC 2002/2, poz. 16, z głosami K. Flagi-Gieruszyńskiej, „Rejent” 2002/6, s. 132, R. Szarka, Sam. Ter. 2003/3, s. 65, P. Szkudlarka, Sam. Ter. 2003/9, s. 71).

Przepis art. 132 ust. 3a u.g.n. należy zaliczyć do przepisów szczególnych wyłączających drogę sądową dla dochodzenia waloryzacji odszkodowania (wyrok SN z 25.05.2011 r., II CSK 483/10, LEX nr 1102851).

W sprawie o ochronę, o której mowa w art. 59 k.c., niedopuszczalne jest samodzielne rozstrzyganie przez sądy powszechne, po przeprowadzeniu własnego postępowania, o istnieniu po stronie poprzedniego właściciela roszczenia o przeniesienie z powrotem na jego rzecz własności wywłaszczonych nieruchomości (wyrok SN z 20.09.2001 r., II CKN 309/99, LEX nr 52345).

Decyzja starosty o zwrocie nieruchomości zbędnej dla celów wywłaszczenia oraz o ustalenie odszkodowania za zwiększenie wartości nieruchomości na rzecz gminy nie zamyka drogi sądowej do dochodzenia przez osobę trzecią roszczenia o zasądzenie od gminy wartości poczynionych na tę nieruchomość nakładów (wyrok SN z 24.11.2011 r., I CSK 65/11, LEX nr 1101324).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie o ustalenie wartości niewykorzystanego ekwiwalentu za mienie pozostawione za granicą (art. 212 ust. 2 u.g.n.), gdy roszczenie to oparte jest na twierdzeniu, że w umowie sprzedaży nieruchomości i oddaniu gruntu w wieczyste użytkowanie cena nabytego mienia określona została niezgodnie z treścią wcześniej wydanej decyzji administracyjnej (uchwała SN z 17.01.2002 r., III CZP 79/01, OSNC 2002/10, poz. 120).

Stosownie do treści art. 23 ust. 1 pkt 8 w zw. z art. 25 ust. 3 u.g.n. zarządca nieruchomości należącej do zasobu gminnego nie jest uprawniony do dochodzenia na drodze sądowej zwrotu przedmiotu najmu (uchwała SN z 23.05.2003 r., III CZP 26/03, OSNC 2004/3, poz. 36).

Sąd, rozpoznając sprawę po jej przekazaniu przez samorządowe kolegium odwoławcze, uprawniony jest samodzielnie ustalić wysokość opłaty rocznej z tytułu użytkowania wieczystego (art. 43c ust. 6 i 8 ustawy z 29.04.1985 r. o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości, Dz.U. z 1991 r. Nr 30, poz. 127 ze zm.; wyrok SN z 18.09.2003 r., I CK 66/02, OSNC 2004/11, poz. 177).

Orzekanie w sprawach, czy dana nieruchomość podpada pod działanie art. 2 ust. 1 lit. e dekretu PKWN z 6.09.1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (Dz.U. z 1945 r.

Nr 3, poz. 13 ze zm.), nie należy do organu administracji państwowej (wyrok SN z 16.11.2004 r., III CK 322/04, LEX nr 585800).

Przepis § 5 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 1.03.1945 r. w sprawie wykonania dekretu PKWN z 6.09.1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (Dz.U. Nr 10, poz. 51 ze zm.) może stanowić podstawę do orzekania w drodze decyzji administracyjnej o tym, czy dana nieruchomość lub jej część wchodzi w skład nieruchomości ziemskiej, o której mowa w art. 2 ust. 1 lit. e dekretu PKWN z 6.09.1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (uchwała NSA z 10.01.2011 r., I OPS 3/10, LEX nr 672624).

W przedmiocie objęcia danej nieruchomości przepisem art. 2 ust. 1 lit. e dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 6.09.1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej orzeka organ administracyjny na podstawie § 5 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 1.03.1945 r. w sprawie wykonania dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 6.09.1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (uchwała SN z 18.05.2011 r., III CZP 21/11, OSNC 2011/12, poz. 133).

Zgodnie z dyspozycją przepisu art. 211 ust. 2 u.g.n. zainteresowany, który spełnia wszystkie przesłanki przewidziane w tym przepisie, zgłasza swoje żądanie Skarbowi Państwa lub gminie, które mogą je uwzględnić lub odmówić realizacji. W pierwszym wypadku następuje zawarcie umowy o ustanowieniu użytkowania wieczystego gruntu i przeniesieniu własności garażu (zbędne jest wówczas wydanie jakiegokolwiek decyzji); w drugim wypadku Skarb Państwa lub gmina uchylają się od zawarcia takiej umowy (także w tym wypadku zbędne jest wydawanie jakiegóż decyzji), mimo że – zdaniem zainteresowanego – spełnia on wszystkie wymagania. Jeśli zatem uchylenie się Skarbu Państwa lub gminy od zawarcia tej umowy jest bezzasadne, to wobec zbędności wydawania w tym przedmiocie jakiegokolwiek decyzji zainteresowany może dochodzić swych praw nie w postępowaniu administracyjnym, lecz w toku procesu cywilnego (wyrok WSA w Warszawie z 1.09.2005 r., VII SA/Wa 1841/04, LEX nr 194995).

W sprawie z powództwa gminy o zapłatę kwoty z tytułu dodatkowej opłaty rocznej ustalonej decyzją podjętą na podstawie art. 63 u.g.n. droga sądowa jest niedopuszczalna (uchwała SN z 18.12.2008 r., III CZP 116/08, LEX nr 468638).

W sprawie o uzgodnienie stanu prawnego nieruchomości ujawnionego w księdze wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym brak decyzji wojewody wydanej na podstawie art. 13 ust. 4 ustawy z 19.10.1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa (Dz.U. z 2020 r. poz. 396 ze zm.) wyłącza możliwość ustalania przez sąd faktu przejścia z mocy prawa na rzecz gminy własności nieruchomości rol-

nej na podstawie art. 13 ust. 2 tej ustawy (uchwała SN z 8.09.2011 r., III CZP 42/11, OSNC 2012/2, poz. 17).

Czasowa niedopuszczalność drogi sądowej nie zachodzi w razie zgłoszenia dopiero na etapie postępowania aktualizacyjnego przed sądem powszechnym wartości kolejnych nakładów poniesionych przez użytkownika wieczystego nieruchomości (art. 77 ust. 4 i 6 u.g.n.), które wcześniej nie były objęte wnioskiem rozpoznany przez samorządowe kolegium odwoławcze (wyrok SN z 12.04.2013 r. IV CSK 613/12, LEX nr 1324325).

Skoro z żadnego przepisu prawa nie wynika możliwość zbadania zasadności oświadczenia woli Prezesa Agencji Nieruchomości Rolnych o unieważnieniu przetargu przed sądem szczególnym bądź innym organem, to w sprawie zachodzi domniemanie drogi sądowej, sformułowane w art. 2 § 1 (wyrok SN z 2.03.2017 r., V CSK 435/16, LEX nr 2297427).

Sprawa waloryzacji ceny nabycia, o której mowa w art. 200 ust. 2 pkt 2 u.g.n., należy do właściwego organu administracyjnego (art. 142 u.g.n.) (postanowienie SN z 25.05.2018 r., I CSK 434/17, LEX nr 2550690).

Niepełnosprawni

Osoba, która w związku ze służbą wojskową doznała inwalidztwa III grupy, powodującego częściową niezdolność do pracy, może dochodzić od jednostki wojskowej na drodze sądowej wszelkich roszczeń odszkodowawczych wymienionych w art. 444 i 445 § 1 k.c. (wyrok SN z 29.04.1971 r., II CR 86/71, OSP 1971/12, poz. 232, z głosem A. Rembielińskiego, NP 1972/12, s. 1858).

W sprawach dotyczących wpłat wymienionych w art. 49 ust. 1 ustawy z 27.08.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 426 ze zm.) w brzmieniu obowiązującym od 31.12.2000 r. droga sądowa jest niedopuszczalna (postanowienie SN z 28.03.2008 r., V CSK 463/07, LEX nr 424287).

Odszkodowanie

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie, w której powód – ze względu na niekorzystne dla niego rozstrzygnięcie Fundacji „Polsko-Niemieckie Pojednanie” – dochodzi świadczenia pieniężnego z tytułu represji nazistowskich (uchwała SN z 27.06.2007 r., III CZP 152/06, OSNC 2007/12, poz. 175).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie o ustalenie nieistnienia obowiązku zapłaty odszkodowania wynikającego z ostatecznej decyzji administracyjnej, wydanej przez

właściwego starostę na podstawie art. 17 ust. 2 ustawy z 23.07.2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.) w zw. z art. 131 ust. 1 ustawy z 27.04.2001 r. – Prawo o ochronie środowiska (Dz.U. z 2020 r. poz. 1219 ze zm.) (uchwała SN z 11.10.2012 r., III CZP 49/12, OSNC 2013/3, poz. 32).

Stwierdzenie niezgodności z prawem decyzji administracyjnej stanowiącej podstawę przejęcia własności nieruchomości osoby fizycznej przez państwo jest równoznaczne ze spełnieniem się jednej z przesłanek odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkodę poniesioną w związku z wadliwą decyzją. Niezbędne jest jednak wykazanie przez poszkodowanego rozmiaru szkody oraz jej związku z wydaniem decyzji uznanej następnie za nieważną lub wydaną z naruszeniem prawa (wyrok SN z 16.01.2014 r., IV CSK 213/13, LEX nr 1438651).

W sprawie, w której pasażer domaga się od przewoźnika lotniczego odszkodowania za opóźniony lot na podstawie art. 7 rozporządzenia (WE) nr 261/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.02.2004 r. ustanawiającego wspólne zasady odszkodowania i pomocy dla pasażerów w przypadku odmowy przyjęcia na pokład albo odwołania lub dużego opóźnienia lotów, uchylającego rozporządzenie (EWG) nr 295/91 (Dz.Urz. UE L 46, s. 1), zachodzi przemienność drogi postępowania przed sądami powszechnymi lub przed Prezesem Urzędu Lotnictwa Cywilnego (uchwała SN z 7.02.2014 r., III CZP 113/13, OSNC 2014/11, poz. 114).

Prawo podatkowe

Podatnik nie może dochodzić w drodze sądowej od płatnika zwrotu nieprawidłowo obliczonej opłaty skarbowej (uchwała SN z 7.12.1988 r., III CZP 98/88, OSNC 1989/12, poz. 204).

Nie jest dopuszczalna droga sądowa w sprawie o zasądzenie kwoty pieniężnej obejmującej orzeczony przez organ podatkowy zwrot odsetek nienależnie pobranych od podatku (wyrok SN z 24.05.2002 r., II CKN 892/00, OSNC 2003/5, poz. 74).

W sprawie o zwrot nienależnie pobranej opłaty skarbowej droga sądowa jest niedopuszczalna (postanowienie SN z 19.02.2003 r., V CKN 378/01, LEX nr 77086).

Pod rządami Ordynacji podatkowej droga sądowa dla dochodzenia od członków zarządu spółek kapitałowych kwot z tytułu zaległości podatkowych spółki jest wyłączona. Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie z powództwa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych przeciwko członkom zarządu spółki z o.o. o roszczenie przewidziane w art. 298 k.h. (obecnie: w art. 299 k.s.h.), gdy zobowiązanie spółki o zapłatę zaległych składek na ubezpieczenie społeczne powstało przed 1.01.1998 r., także po wejściu

w życie art. 108 o.p. i art. 31 ustawy z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 266 ze zm.) (postanowienie SN z 29.10.2003 r., IV CA 2/03, LEX nr 157296).

O uprawnieniu do rozliczenia podatkowego jako osoba samotnie wychowująca dziecko rozstrzygają organy podatkowe na podstawie przesłanek określonych w przepisach ustawy z 26.07.1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1426 ze zm.) oraz na wniosek wyrażony w rocznym zeznaniu podatkowym i w oparciu o ocenę ustalonego przez te organy stanu faktycznego. Sąd powszechny nie jest właściwy dla tego rozstrzygnięcia (wyrok NSA z 23.11.2004 r., FSK 1259/04, LEX nr 147765).

W postępowaniu o wyrównanie szkody wyrządzonej decyzją organu podatkowego, po uchyleniu tej decyzji lub stwierdzeniu jej nieważności przez Naczelny Sąd Administracyjny, miały zastosowanie – także przed wejściem w życie art. 8 pkt 5 ustawy z 12.09.2002 r. o zmianie ustawy – Ordynacja podatkowa oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 169, poz. 1387 ze zm.) – przepisy art. 260 i 261 o.p. (wyrok SN z 13.05.2003 r., V CKN 151/01, OSNC 2004/7–8, poz. 120).

Niedopuszczalna jest droga sądowa dla zaspokojenia należności podatkowych Skarbu Państwa, stwierdzonych tytułem wykonawczym wystawionym przez wierzyciela domagającego się ich uwzględnienia w podziale sumy uzyskanej przez sądową egzekucję z nieruchomości (uchwała SN z 14.12.2007 r., III CZP 114/07, OSNC 2009/1, poz. 1).

Sprawa, w której Skarb Państwa, po uchyleniu decyzji organu kontroli skarbowej ustalającej zobowiązanie podatkowe w niższej kwocie od uiszczonej przez podatnika, dochodzi – z powołaniem się na art. 410 § 2 w zw. z art. 405 k.c. – zwrotu kwot przekazanych podatnikowi na podstawie decyzji wymienionego organu, należy do drogi sądowej (postanowienie SN z 6.06.2014 r., I CSK 470/13, LEX nr 1523242).

Ustanowienie w przepisach Ordynacji podatkowej odpowiedzialności majątkiem wspólnym za zobowiązania podatkowe oznacza wprowadzenie odpowiedzialności rzeczowej małżonka dłużnika za jego cudzy dług publicznoprawny, ograniczonej do majątku wspólnego. Przewidziana dla należności publicznoprawnych administracyjna droga ich egzekucji na podstawie administracyjnego tytułu wykonawczego, pozwalająca na prowadzenie egzekucji także z majątku wspólnego – przeciwko małżonkowi dłużnika, gwarantuje również możliwość realizacji uprawnień wynikających z hipoteki przymusowej, co uzasadnia potraktowanie tej drogi jako wyłączającej drogę sądową na podstawie art. 2 § 3 (postanowienie SN z 5.03.2015 r., V CSK 390/14, LEX nr 1710406).

Policja

Droga sądowa do dochodzenia przez funkcjonariusza Policji przed sądem powszechnym uposażenia i innych świadczeń pieniężnych przewidzianych w rozdziale 9 ustawy z 6.04.1990 r. o Policji (Dz.U. z 2020 r. poz. 360 ze zm.) wraz z odsetkami jest niedopuszczalna (uchwała SN z 26.05.1995 r., I PZP 13/95, OSNP 1995/23, poz. 286, z głosem P. Winczorka, PiP 1996/2, s. 101, W. Skrzydło i A. Wąska, Prz. Sejm. 1996/2, s. 292).

Niedopuszczalna jest droga sądowa w sprawie o opróżnienie lokalu mieszkalnego będącego w dyspozycji jednostki organizacyjnej podległej Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Administracji, zajmowanego przez policjanta zwolnionego ze służby, który nie nabył uprawnień do policyjnej emerytury lub renty (uchwała SN z 29.05.2000 r., III CZP 40/99, OSNC 2000/12, poz. 214).

Naruszenie dobra osobistego, inicjujące powstanie stosunku cywilnoprawnego, może być wynikiem każdego działania, bez względu na rodzaj stosunku prawnego, w którym ewentualnie pozostają już naruszytel i osoba, której dobro zostało naruszone. Nie powinno ulegać wątpliwości, że dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie, w której funkcjonariusz Policji dochodzi odszkodowania i innych roszczeń z tytułu długotrwałego izolowania go, poniżania oraz pomijania w awansach i szkoleniach przez przełożonych, określonego przez niego w pozwie jako mobbing (postanowienie SN z 9.05.2007 r., I PZP 2/07, OSNP 2008/15–16, poz. 224).

Powództwo o wydanie lokalu mieszkalnego wytoczone przez osobę powołującą się na prawo własności, oparte na twierdzeniu o bezprawnym pozostawianiu tego lokalu w dyspozycji podmiotów określonych w art. 90 ustawy o Policji, podlega rozpoznaniu przez sąd powszechny (postanowienie SN z 13.06.2008 r., I CSK 527/07, OSNC-ZD 2009/B, poz. 54).

Policjantowi przywróconemu do służby przysługuje droga sądowa do dochodzenia roszczenia o utracone korzyści w postaci różnicy pomiędzy uposażeniem, które otrzymałby, gdyby pełnił służbę, a świadczeniem za okres pozostawiania poza służbą, wypłaconym na podstawie art. 42 ust. 5 ustawy o Policji (uchwała SN z 3.12.2014 r., III CZP 91/14, OSNC 2015/10, poz. 111).

W sprawie o opróżnienie lokalu mieszkalnego pozostającego w dyspozycji organów Policji, wniesionej przez rozwiedzionego małżonka przeciwko drugiemu małżonkowi będącemu emerytem policyjnym, któremu lokal ten przydzielono w czasie trwania małżeństwa jako funkcjonariuszowi Milicji Obywatelskiej, dopuszczalna jest droga sądowa (uchwała SN z 28.09.2016 r., III CZP 43/16, LEX nr 2113363).

Prawo pracy

Do rozpoznania sprawy o ustalenie nieistnienia lub wysokości należności z tytułu poniesionych przez zakład pracy kosztów szkolenia pracownika właściwy jest sąd powszechny (uchwała SN z 15.06.1979 r., I PZP 17/79, OSNCP 1979/12, poz. 212, z glosą T. Misiuk, OSP 1980/10, poz. 190, oraz Z. Świebody, PiP 1981/2, s. 143).

Do rozpoznania sprawy z powództwa nauczyciela – o roszczenie z tytułu odwołania z funkcji dyrektora szkoły podstawowej właściwy jest sąd rejonowy – sąd pracy (postanowienie SN z 25.01.1995 r., III PO 12/94, OSNP 1995/9, poz. 114).

Wystąpienie pracownika do sądu z powództwem o uchylenie bezprawnie nałożonej kary porządkowej może nastąpić tylko po wyczerpaniu postępowania wewnątrzzakładowego, tj. po wniesieniu w terminie sprzeciwu do pracodawcy (wyrok SN z 7.04.1999 r., I PKN 644/98, OSNP 2000/11, poz. 419).

Pracownik może dochodzić przed sądem pracy nakazania udzielenia informacji mających istotne znaczenie dla jego sytuacji pracowniczej (postanowienie SN z 16.09.1999 r., I PKN 331/99, OSNP 2001/9, poz. 314).

W sprawie o diety z tytułu podróży służbowych funkcjonariuszy Straży Granicznej droga sądowa jest niedopuszczalna (wyrok SN z 11.01.2001 r., I PKN 183/00, OSNP 2002/17, poz. 411).

Do zatrudnienia etatowego członka samorządowego kolegium odwoławczego nie mają zastosowania przepisy Kodeksu pracy o stosunku pracy na podstawie powołania (wyrok SN z 7.02.2001 r., I PKN 239/00, OSNP 2002/21, poz. 517).

Droga sądowa o ustalenie nieważności zakładowego układu zbiorowego pracy po jego rejestracji jest niedopuszczalna (uchwała SN z 23.05.2001 r., III ZP 17/00, OSNP 2001/23, poz. 684, z glosą J. Steliny, PiP 2007/7, s. 104, T. Kuczyńskiego, OSP 2002/10, poz. 131).

Niedopuszczalna jest droga sądowa w sprawie o ustalenie nieważności zakładowego regulaminu świadczeń socjalnych (wyrok SN z 6.12.2001 r., I PKN 355/00, OSNP 2003/22, poz. 542).

Niedopuszczalna jest droga sądowa dochodzenia roszczenia o wydanie przez pracodawcę informacji podatkowej o uzyskanych ze stosunku pracy dochodach i zaliczkach pobranych na podatek dochodowy (wyrok SN z 28.03.2002 r., OSNP 2004/5, poz. 83, z glosą Ł. Kozłowskiego, „Glosa” 2005/2, s. 145).

W sprawie o sprostowanie zaświadczenia o zatrudnieniu i wynagrodzeniu droga sądowa jest dopuszczalna (uchwała SN z 17.02.2005 r., II PZP 1/05, OSNP 2005/10, poz. 138).

Kontrola zgodności z prawem wyboru społecznego inspektora pracy nie należy do kompetencji sądu pracy (wyrok SN z 3.08.2006 r., II PK 339/05, OSNP 2007/15–16, poz. 218).

W sprawie, której przedmiotem jest żądanie ponownego przeprowadzenia konkursu w celu obsady wyższych stanowisk w służbie cywilnej (art. 41–47 i 49 ustawy z 18.12.1998 r. o służbie cywilnej, Dz.U. z 2020 r. poz. 265 ze zm.), droga sądowa przed sądem powszechnym jest niedopuszczalna (uchwała SN z 29.06.2006 r., III PZP 1/06, OSNP 2007/3–4, poz. 37, z głosą H. Szewczyk, OSP 2007/12, poz. 145).

Do rozpoznania sprawy o sprostowanie okresowej oceny kwalifikacyjnej pracownika mianowanego zatrudnionego w Najwyższej Izbie Kontroli właściwy jest sąd pracy (postanowienie SN z 8.11.2006 r., I PK 120/06, OSNP 2007/21–22, poz. 318).

Droga sądowa jest dopuszczalna w sprawie, w której mianowany pracownik samorządowy kwestionuje okresową ocenę dokonaną na podstawie art. 17 ustawy z 22.03.1990 r. o pracownikach samorządowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1282 ze zm.) (postanowienie SN z 4.02.2009 r., II PK 226/08, OSNP 2010/19–20, poz. 238).

W sprawie z powództwa pracownika przeciwko pracodawcy o ustalenie podlegania szczególnej ochronie trwałości stosunku pracy (art. 189) droga sądowa jest dopuszczalna (art. 1, art. 2 § 1, art. 476 § 1 pkt 1) (postanowienie SN z 8.03.2010 r., II PK 240/09, OSNP 2011/17–18, poz. 232).

Rekompensaty związane z wojną

Niedopuszczalna jest droga sądowa do ustalenia, że powód w czasie II wojny światowej wykonywał pracę przymusową na rzecz III Rzeszy (uchwała SN z 5.10.2001 r., III CZP 46/01, OSNC 2002/7–8, poz. 85, z głosą E. Łętowskiej, OSP 2002/7–8, poz. 102).

Po wejściu w życie ustawy z 12.12.2003 r. o zaliczaniu na poczet ceny sprzedaży albo opłat z tytułu użytkowania wieczystego nieruchomości Skarbu Państwa wartości nieruchomości pozostawionych poza obecnymi granicami państwa polskiego (Dz.U. z 2004 r. Nr 6, poz. 39) dopuszczalna jest droga sądowa o ustalenie, że powód bądź jego poprzednicy prawni pozostawili poza obecnymi granicami państwa nieruchomość, do której przysługiwało im prawo własności (uchwała SN z 5.08.2004 r., III CZP 39/04, OSNC 2005/7–8, poz. 127).

Prawo rekompensaty z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami państwa w wyniku wypędzenia z byłego terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub jego opuszczenia w związku z wojną rozpoczętą w 1939 r., przewidziane przepisami ustawy z 8.07.2005 r. o realizacji prawa do rekompensaty z tytułu pozostawiania nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2017 r. poz. 2097), wyczerpuje prawo do odszkodowania z wymienionego tytułu. Droga sądowa do dochodzenia rekompensaty jest wyłączona (wyrok SN z 2.02.2007 r., IV CSK 376/06, LEX nr 369145).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie, w której powód – ze względu na niekorzystne dla niego rozstrzygnięcie Fundacji „Polsko-Niemieckie Pojednanie” – dochodzi świadczenia pieniężnego z tytułu represji nazistowskich (uchwała SN (7) z 27.06.2007 r., III CZP 152/06, OSNC 2007/12, poz. 175).

Ruch drogowy i drogi publiczne

Sądy nie są powołane do ustanowienia drogi ze względu na ogólne potrzeby mieszkańców. Należy to do właściwych organów administracji państwowej (postanowienie SN z 23.09.1966 r., III CR 214/66, OSNCP 1967/4, poz. 74).

Kary pieniężne przewidziane w art. 40 ust. 4 ustawy z 21.03.1985 r. o drogach publicznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 470 ze zm.) za zajęcie pasa drogowego bez zezwolenia ustala się przez wydanie decyzji administracyjnej (wyrok SN z 4.12.1992 r., III AZP 26/92, OSNCP 1993/3, poz. 28; uchwała SN z 24.06.1992 r., III CZP 70/92, OSP 1993/3, poz. 56, z glosą Z. Leońskiego, OSP 1993/3, poz. 56).

Niedopuszczalne byłoby, z powodu braku drogi sądowej, dochodzenie w procesie cywilnym na podstawie art. 189 ustalenia, czy organ powołany do rejestracji samochodów zasadnie odmówił wydania dowodu rejestracyjnego pojazdu, uznając, że załączonymi do wniosku dokumentami nie wykazano prawa własności tego pojazdu (wyrok SN z 10.09.1997 r., II CKN 299/97, OSNC 1998/2, poz. 29).

Sprawy o odszkodowanie za grunt zajęty pod drogę publiczną, który z mocy art. 73 ustawy z 13.10.1998 r. – Przepisy wprowadzające ustawy reformujące administrację publiczną (Dz.U. Nr 133, poz. 872 ze zm.) stał się własnością państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, od 15.02.2000 r. nie należą do właściwości sądów powszechnych (postanowienie SN z 22.05.2002 r., I CKN 636/00, LEX nr 55252).

W sprawie o wydanie nieruchomości zajętej pod drogę publiczną niedopuszczalne jest ustalenie przez sąd nabycia własności tej nieruchomości na podstawie art. 73 ust. 1 ustawy – Przepisy wprowadzające ustawy reformujące administrację publiczną (uchwała SN z 21.01.2003 r., III CZP 77/02, OSNC 2003/11, poz. 144).

Niedopuszczalna jest droga sądowa w sprawie z powództwa jednostki prowadzącej parking przeciwko Skarbowi Państwa o zapłatę należności za parkowanie pojazdu, którego własność przeszła na rzecz Skarbu Państwa z mocy prawa na podstawie art. 130a ust. 10 ustawy z 20.06.1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 110 ze zm.) (uchwała SN z 19.06.2007 r., III CZP 47/07, OSNC 2008/7–8, poz. 80, z glosą M. Fras, M. Praw. 2008/10, poz. 487).

W sprawie o wynagrodzenie za przechowywanie pojazdu na parkingu strzeżonym na podstawie art. 130 ustawy – Prawo o ruchu drogowym zachodzi niedopuszczalność drogi sądowej (postanowienie SN z 18.11.2008 r., II CSK 284/08, LEX nr 483286).

Przyjęta w uchwale SN z 19.06.2007 r., III CZP 47/07, OSNC 2008/7–8, poz. 80, niedopuszczalność drogi sądowej w sprawie o zapłatę należności za przechowywanie pojazdu, którego własność przeszła na rzecz Skarbu Państwa z mocy prawa na podstawie art. 130a ust. 10 ustawy – Prawo o ruchu drogowym, zachodzi także w przypadku dochodzenia takich należności za okres poprzedzający przejście pojazdu na własność Skarbu Państwa (postanowienie SN z 11.02.2009 r., V CSK 332/08, LEX nr 515452).

W sprawie o ustalenie nieistnienia należności stwierdzonej administracyjnym tytułem wykonawczym wystawionym w związku z nieuiszczeniem opłaty dodatkowej za postój w strefie płatnego parkowania (art. 13f ustawy o drogach publicznych) droga sądowa jest niedopuszczalna (uchwała SN z 19.11.2010 r., III CZP 88/10, OSNC 2011/6, poz. 63).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawach o zwrot nienależnych opłat za wydanie karty pojazdu, pobranych na podstawie rozporządzenia Ministra Infrastruktury z 28.07.2003 r. w sprawie wysokości opłat za kartę pojazdu (Dz.U. Nr 137, poz. 1310) przed wejściem w życie 1.01.2010 r. ustawy z 27.08.2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 869 ze zm.) (uchwała SN z 6.06.2012 r., III CZP 24/12, OSNC 2013/1, poz. 5).

Dopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia opłaty przewidzianej w art. 22 ust. 2 ustawy o drogach publicznych – opłata za udostępnienie pasa drogowego (wyrok SN z 22.11.2017 r., IV CSK 10/17, LEX nr 2439123).

Samorząd terytorialny

Zakłady budżetowe gmin prowadzące działalność gospodarczą w zakresie komunikacji miejskiej mogą dochodzić należności za przewóz osób i opłatę dodatkową za jazdę bez biletu środkami komunikacji miejskiej w drodze sądowej i realizować tytuły wykonawcze wydane na podstawie orzeczeń sądowych w drodze egzekucji sądowej (postanowienie SN z 26.03.1997 r., III KKO 2/97, OSNP 1997/22, poz. 452).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawach o zobowiązanie gminy do zawarcia umowy o najem lokalu socjalnego (uchwała SN z 30.04.1997 r., III CZP 13/97, OSNC 1997/8, poz. 104).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie z powództwa gminy przeciwko Skarbowi Państwa o należne jej świadczenie z tytułu dotacji celowej w takim zakresie, w jakim wysokość tej dotacji została ustalona niezgodnie z prawem lub przyjętymi przez te strony w porozumieniu zasadami jej obliczenia (postanowienie SN z 19.03.1999 r., II CKN 984/98, OSNC 1999/10, poz. 180).

W sprawie, w której powiat dochodzi zwrotu od Skarbu Państwa kwot stanowiących jego dochód na podstawie art. 23 ust. 3 u.g.n., niepotrąconych i przekazanych Skarbowi Państwa, droga sądowa jest niedopuszczalna (uchwała SN z 13.07.2011 r., III CZP 35/11, OSNC 2012/3, poz. 30).

Niedopuszczalna jest droga sądowa dla dochodzenia zwrotu od gminy wpłaty dokonanej na rzecz budżetu miasta przez osobę ubiegającą się o zezwolenie na sprzedaż alkoholu (postanowienie SN z 15.05.2000 r., II CKN 263/00, OSNC 2000/11, poz. 208, z glosą R. Szarka, OSP 2001/4, poz. 64).

Dopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia roszczenia o zwrot wyegzekwowanej przez gminę w trybie egzekucji administracyjnej należności od rodzica za pobyt jego małoletniego dziecka w izbie wytrzeźwień (uchwała SN z 8.11.2000 r., III CZP 36/00, OSNC 2001/6, poz. 80, z glosą K. Knoppka, PS 2002/4, s. 108).

Spór na tle rozliczeń między związkiem gmin, utworzonym na podstawie art. 64 ust. 1 ustawy z 8.03.1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2020 r. poz. 713 ze zm.), a uczestniczącą w nim gminą z tytułu ponoszenia kosztów działalności związku jest sprawą cywilną, podlegającą rozpoznaniu przez sąd powszechny (wyrok SN z 2.04.2003 r., I CK 265/02, OSNC 2004/6, poz. 99).

Dopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia przez gminę górniczą ustalenia nieważności umowy o restrukturyzację zobowiązań pieniężnych z tytułu opłaty eksploatacyjnej, zawartej na podstawie przepisów ustawy z 26.11.1998 r. o dostosowaniu górnictwa węgla kamiennego do funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej oraz szczególnych uprawnieniach i zadaniach gmin górniczych (Dz.U. Nr 162, poz. 1112 ze zm.) (uchwała SN z 23.02.2005 r., III CZP 85/04, OSNC 2006/1, poz. 4).

Dopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia roszczenia o zapłatę, którego podstawę stanowi nienależne pobranie opłaty za wydanie karty pojazdu, określonej w § 1 ust. 1 rozporządzenia Ministra Infrastruktury z 28.07.2003 r. w sprawie wysokości

opłat za kartę pojazdu (Dz.U. Nr 137, poz. 1310 ze zm.) (uchwała SN z 16.05.2007 r., III CZP 35/07, OSNC 2008/7–8, poz. 72).

Sprawa z powództwa jednostki samorządu terytorialnego przeciwko innej jednostce samorządu terytorialnego o zwrot udzielonej dotacji podlega rozpoznaniu przez sąd powszechny. Zgodnie bowiem z art. 74 ust. 1 ustawy o samorządzie gminnym gminy mogą zawierać porozumienia międzygminne w sprawie powierzenia jednej z nich określonych przez nie zadań publicznych. Zgodnie z art. 8 ust. 2b ustawy o samorządzie gminnym spory majątkowe wynikłe z takich porozumień rozpatruje sąd powszechny (wyrok SN z 26.04.2019 r., V CSK 651/17, LEX nr 2650249; por. wyrok SN z 30.11.2018 r., I CSK 652/17, LEX nr 2586010).

Postępowanie sądowe

Sprawa o wydanie odpisu protokołu rozprawy sądowej nie jest sprawą cywilną w rozumieniu art. 1 (postanowienie SN z 23.01.1978 r., IV CZ 155/77, LEX nr 8057).

Dopuszczalne jest dochodzenie przez biegłego na drodze sądowej odsetek od wynagrodzenia przyznanego mu na podstawie art. 288 (uchwała SN z 19.03.1996 r., III CZP 22/96, LEX nr 24256).

Nie jest dopuszczalna droga sądowa dla dochodzenia przez biegłego wynagrodzenia za opinię wydaną na zlecenie prokuratora w postępowaniu przygotowawczym (postanowienie SN z 28.05.1997 r., III CKU 24/97, OSP 1998/3, poz. 61).

W sprawach ze stosunku służbowego sędziego w stanie spoczynku właściwa jest droga sądowa przed sądem pracy (wyroki SN: z 6.01.1999 r., III RN 180/98, OSNP 1999/21, poz. 670; z 18.07.2002 r., III RN 38/02, OSNP 2003/14, poz. 326).

Sąd nie ma kompetencji do uznania bezprawności, jako niezgodnych z Konstytucją, przepisów dekretu o reformie rolnej (wyroki SN: z 24.10.2003 r., III CK 36/02, LEX nr 151604; z 26.03.2004 r., IV CK 188/03, LEX nr 182072).

W sprawie z odwołania sędziego od orzeczenia lekarza orzecznika Zakładu Ubezpieczeń Społecznych stwierdzającego zdolność do pełnienia obowiązków sędziego droga sądowa jest niedopuszczalna (wyrok SN z 8.07.2005 r., I UK 359/04, OSNP 2006/9–10, poz. 156).

Nie jest dopuszczalna droga sądowa przed sądem cywilnym dla dochodzenia przez osobę godną zaufania w rozumieniu art. 228 § 1 k.p.k. wynagrodzenia za przechowanie rzeczy oddanej jej na przechowanie w trybie określonym w tym przepisie (uchwała SN z 9.02.2007 r., III CZP 161/06, OSNC 2008/1, poz. 4).

Odwołanie syndyka upadłości jest sprawą cywilną, należącą do drogi sądowej (wyrok SN z 4.12.2008 r., I CNP 56/08, LEX nr 484693).

Skarb Państwa

Dopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia przez Skarb Państwa opłaty rocznej za użytkowanie wieczyste (uchwała SN z 25.06.1997 r., III CZP 23/97, OSNC 1997/12, poz. 188).

Rozstrzyganie sporów między *stationes fisci* Skarbu Państwa na tle art. 37 ustawy z 13.07.1990 r. o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (Dz.U. Nr 51, poz. 298 ze zm.) może mieć miejsce tylko poza systemem ochrony sądowej. Nie może toczyć się proces cywilny pomiędzy dwoma organami administracji państwowej („władzami”) jako organami Skarbu Państwa, tj. Ministrem Skarbu Państwa a starostą powiatu (postanowienie SN z 17.01.2001 r., IV CKN 1672/00, LEX nr 53118).

Spór między odwołanym przez Ministra Skarbu Państwa członkiem rady nadzorczej spółki radiofonii publicznej a spółką, dotyczący składu osobowego rady nadzorczej, jest sprawą cywilną, podlegającą rozpoznaniu przez sąd powszechny (postanowienie SN z 25.01.2001 r., II CKN 1343/00, OSNC 2001/9, poz. 133).

Żądanie od Skarbu Państwa odszkodowania w następstwie nieprzyznania dotacji budżetowej jest tożsame z żądaniem zapłaty dotacji. W obu sytuacjach chodzi o wymuszenie przydziału środków budżetowych na drodze sądowej, przy założeniu dopuszczalności kontroli wykonania budżetu przez sąd powszechny (postanowienie SN z 18.10.2002 r., V CK 281/02, LEX nr 57233).

Nieruchomość nabyta dla państwa na podstawie art. 6 ustawy z 12.03.1958 r. o zasadach i trybie wywłaszczania nieruchomości (Dz.U. z 1974 r. Nr 10, poz. 64 ze zm.) jest „nieruchomością wywłaszczoną w trybie ustawy”, w rozumieniu jej art. 34 ust. 1 zdanie pierwsze, a tym samym podlega zwrotowi. O trybie rozpoznania żądania strony decyduje określenie przez nią, ochrony jakich praw się domaga. Żądanie windykacyjne połączone z ustaleniem ważności czynności prawnej, z mocy której pozwani przypisują sobie prawo własności i pochodne prawo władania, jest roszczeniem cywilnym w znaczeniu materialnym i podlega rozpoznaniu przez sąd powszechny (wyrok SN z 29.10.2004 r., III CK 477/03, LEX nr 500186).

Zawarcie przez Skarb Państwa z gminą porozumienia odnośnie do terminu wypłaty i rozliczenia dotacji z budżetu państwa przyznanej w decyzji naczelnego organu administracji rządowej nie stwarza podstawy do dochodzenia przez Skarb Państwa na drodze sądowej zwrotu nierozliczonej w terminie części dotacji (wyrok SN

z 14.02.2006 r., II CSK 84/05, LEX nr 181273, z glosą F. Szostaka, „Finanse Komunalne” 2006/12, s. 65 i n.).

W sprawie o ustalenie wysokości opłaty rocznej za użytkowanie wieczyste obejmującej żądanie dotyczące współużytkowników, którzy nie zgłosili wniosków o ustalenie, że aktualizacja opłaty jest nieuzasadniona i nie brali udziału w postępowaniu przed samorządowym kolegium odwoławczym, droga sądowa jest niedopuszczalna (postanowienie SN z 30.03.2011 r., III CZP 3/11, OSNC 2011/12, poz. 138; zob. także T. Zembrzusi, *Droga sądowa...*, s. 1287 i n.).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie, w której Skarb Państwa, po stwierdzeniu nieważności decyzji organu kontroli skarbowej, ustalającej zobowiązanie podatkowe w niższej kwocie od uiszczonej przez podatnika, dochodzi – na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego o bezpodstawnym wzbogaceniu – zwrotu kwot wypłaconych podatnikowi na podstawie decyzji uznanej za nieważną (postanowienie SN z 11.09.2014 r., III CZ 46/14, OSNC 2015/7–8, poz. 92).

Skarga pauliańska

Przedmiotem ochrony na podstawie art. 527 k.c. nie może być wierzytelność wynikająca z decyzji organu podatkowego ustalającej wysokość zobowiązania podatkowego dłużnika (postanowienie SN z 21.12.1999 r., II CKN 789/99, LEX nr 1511587).

Droga sądowa w sprawie, w której Zakład Ubezpieczeń Społecznych domaga się na podstawie art. 527 k.c. ochrony należności z tytułu składki na ubezpieczenie społeczne, jest dopuszczalna (uchwała SN (7) z 12.03.2003 r., III CZP 85/02, OSNC 2003/10, poz. 129, z glosą M. Jasińskiej, M. Praw. 2004/17, s. 811).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie, w której Zakład Ubezpieczeń Społecznych domaga się na podstawie art. 527 k.c. ochrony należności z tytułu składki na ubezpieczenie społeczne (postanowienie SN z 16.04.2002 r., V CK 41/02, OSP 2003/2, poz. 22, z glosą P. Machnikowskiego, OSP 2003/2, poz. 22).

Dopuszczalna jest droga sądowa o zabezpieczenie skargą pauliańską wierzytelności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne (postanowienie SN z 13.05.2003 r., V CK 63/02, LEX nr 116609, z glosą M. Jasińskiej, M. Praw. 2004/17, poz. 81).

Konstrukcją cywilistycznej skargi pauliańskiej objęta jest także w drodze zastosowania *analogiae legis* wierzytelność publicznoprawna (wyrok SN z 13.05.2005 r., I CK 677/04, Pr. Bank. 2005/9, s. 10).

Droga sądowa w sprawie, w której Skarb Państwa domaga się na podstawie art. 527 k.c. ochrony należności z tytułu zaległości podatkowej, jest dopuszczalna (wyrok SN z 27.07.2006 r., III CSK 57/06, LEX nr 195391).

Dopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia przez Skarb Państwa opłaty rocznej za użytkowanie wieczyste (postanowienie SN z 24.06.2016 r., II CSK 624/15, LEX nr 2107090).

Służba zdrowia

Powinność finansowego wsparcia utworzonego zakładu – jaką odczytać można z art. 60 ust. 4 ustawy z 30.08.1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej (Dz.U. z 2007 r. Nr 14, poz. 89 ze zm.) – nie jest wyrazem uprawnień władczych organu założycielskiego, lecz ustawowo nałożonym nań zobowiązaniem do uczestniczenia w stratach takiego zakładu, zobowiązaniem o charakterze gwarancyjnym. Tego rodzaju sprawa ma więc charakter cywilny i podlega rozpoznaniu na drodze sądowej (wyrok SN z 20.02.2004 r., I CK 308/03, LEX nr 176090). Droga sądowa jest niedopuszczalna, gdy powód żąda ustalenia, że złożył lekarski egzamin państwowy z wynikiem pozytywnym (postanowienie SN z 18.11.2008 r., II CSK 303/08, LEX nr 487512).

W sprawie o zwrot kosztów opieki medycznej udzielonej w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej droga sądowa jest niedopuszczalna także po implementacji dyrektywy Parlamentu i Rady 2011/24/UE z 9.03.2011 r. w sprawie stosowania praw pacjentów w transgranicznej opiece zdrowotnej (Dz.Urz. UE L 88, s. 45, ze zm.) (postanowienie SN z 28.05.2015 r., III CZP 26/15, OSNC 2015/11, poz. 133).

Stowarzyszenia

Roszczenie członka stowarzyszenia o ochronę jego członkostwa przed niezgodnym z prawem lub statutem wykreśleniem ze stowarzyszenia podlega rozpoznaniu na drodze sądowej (uchwała SN z 6.01.2005 r., III CZP 75/04, OSNC 2005/11, poz. 188).

Prawo spółdzielcze

Żądanie członka spółdzielni mieszkaniowej o zobowiązanie spółdzielni do zamiany mieszkania spółdzielczego jest wynikającym z członkostwa w spółdzielni roszczeniem cywilnoprawnym o charakterze majątkowym, którego można dochodzić na zasadach ogólnych w drodze powództwa sądowego (wyrok SN z 26.06.1984 r., I CR 166/84, LEX nr 8601).

Spór o to, czy członkowi spółdzielni mieszkaniowej przysługuje prawo do przydzielenia mu mieszkania, podlega rozpoznaniu w drodze sądowej; w sprawie takiej sąd do-

konuje oceny, czy pominięcie powoda przez zarząd spółdzielni na liście przydziałów, sporządzonej na podstawie opinii społecznej komisji mieszkaniowej, było w świetle obowiązującego regulaminu przydziałów uzasadnione, niezależnie od tego, czy kwestia przydziału była uprzednio rozpoznawana także przez inne organy spółdzielni (uchwała SN z 6.07.1984 r., III CZP 36/84, OSNCP 1985/2–3, poz. 22).

Do rozpoznania sprawy z powództwa członków spółdzielni będącej w likwidacji o nakazanie działającym w jej imieniu likwidatorom zwołania walnego zgromadzenia droga sądowa jest dopuszczalna (uchwała SN z 4.01.1995 r., III CZP 167/94, OSNC 1995/4, poz. 63).

Pozostawienie Radzie Nadzorczej Spółdzielni kompetencji do uchwalenia zasad rozliczania kosztów budowy, ustalania wysokości wkładów nie wyklucza rozstrzygania w drodze procesu cywilnego zgodności z prawem oraz uchwalonymi zasadami wyliczeń mających być podstawą określenia wysokości zobowiązań członków (wyrok SN z 24.05.2002 r., V CKN 1027/00, LEX nr 56043).

To, czy określona uchwała rady nadzorczej spółdzielni z powodu pewnych uchybień może być uchylona, innymi słowy wzruszona, przez sąd w wyniku powództwa członka spółdzielni, czy też jest dotknięta inną sankcją, w szczególności nieważnością, stanowi kwestię materialnoprawną. Jeżeli zatem prawo w odniesieniu do danej uchwały rady nadzorczej nie przewiduje w razie jej wadliwości sankcji w postaci przyznania członkowi uprawnienia do jej wzruszenia, realizowanego w drodze powództwa o uchylenie uchwały, to takie powództwo przeciwko tej uchwale powinno być oddalone, a nie odrzucone (postanowienie SN z 30.09.2004 r., IV CK 13/04, LEX nr 512991).

Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe

Dopuszczalne jest powództwo o ustalenie nieważności uchwały podjętej przez zarząd Krajowej Spółdzielczej Kasy Oszczędnościowo-Kredytowej (wyrok SN z 16.01.2008 r., IV CSK 462/07, LEX nr 368445).

W sprawie z powództwa spółdzielczej kasy oszczędnościowo-kredytowej zrzeszonej w Krajowej Spółdzielczej Kasie Oszczędnościowo-Kredytowej o stwierdzenie nieważności uchwały Zarządu Kasy Krajowej, wydanej na podstawie art. 35 pkt 5 ustawy z 14.12.1995 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych (Dz.U. z 1996 r. Nr 1, poz. 2 ze zm.), dopuszczalna jest droga sądowa, a podstawę powództwa stanowi art. 189 (wyrok SN z 12.01.2007 r., IV CSK 342/06, LEX nr 238969, z glosą W. Srokosza, Pr. Bank. 2007/10, s. 25).

Ubezpieczenia społeczne

Przed wydaniem przez organ rentowy decyzji w sprawie o świadczenie z ubezpieczenia społecznego droga sądowa jest niedopuszczalna. Jeżeli więc sąd powszechny rozpoznał sprawę na tym etapie, to z powodu czasowej niedopuszczalności drogi sądowej dochodzi do nieważności postępowania (wyrok SN z 30.04.1997 r., II UKN 85/97, OSNP 1998/2, poz. 60).

Nie jest dopuszczalna droga sądowa w sprawie z powództwa ubezpieczonego przeciwko organowi rentowemu o sprostowanie protokołu wypadkowego. Sprawa taka podlega przekazaniu do rozpoznania Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych (postanowienie SN z 15.03.2000 r., II UKN 4/00, OSNP 2001/21, poz. 655).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawach z powództwa ZUS przeciwko członkom zarządu spółki z o.o. do dochodzenia roszczeń na podstawie art. 298 k.h. (obecnie: art. 299 k.s.h.), jeśli zobowiązanie spółki do zapłaty zaległych składek na ubezpieczenie społeczne powstało przed dniem wejścia w życie art. 31 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych (wyrok SN z 20.05.2004 r., IV CK 376/03, LEX nr 182100).

Droga sądowa jest dopuszczalna w sprawie z zakresu ubezpieczeń społecznych o przekazanie przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych części składki na ubezpieczenie emerytalne do otwartego funduszu emerytalnego. Ubezpieczony, na podstawie art. 83 ust. 1 pkt 2 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, uprawniony jest do wystąpienia do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych o wydanie decyzji w tym przedmiocie (uchwała SN (7) z 5.04.2006 r., III CZP 121/05, OSNC 2006/11, poz. 178).

Zwrotu nienależnie opłaconych składek na ubezpieczenie społeczne można domagać się na podstawie przepisów art. 24 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, a nie na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego – art. 410 k.c. (postanowienie SN z 24.03.2011 r., I CSK 364/10, LEX nr 1318292).

Niedopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne także w sytuacji, gdy należności te zostały uprzednio zabezpieczone hipoteką przymusową, ustanowioną na nieruchomościach zobowiązanego (postanowienie SN z 16.05.2013 r., IV CSK 616/12, LEX nr 1365719).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną, w której wierzyciel domaga się ochrony wierzytelności z tytułu składki na ubezpieczenie społeczne (wyrok SN z 14.09.2017 r., V CSK 664/16, LEX nr 2353040).

Służba więzienna

Wszelkie inne (niż równoważnik) rozliczenia z tytułu poniesionych przez funkcjonariusza służby więziennej kosztów remontu mieszkania służbowego mogą być dochodzone w postępowaniu cywilnym przed sądem powszechnym (postanowienie SN z 5.05.2005 r., IV CK 70/05, LEX nr 453797).

Prawo wodne

Poddanie egzekucji administracyjnej należnych spółce wodnej składek i innych świadczeń określonych w statucie, niezbędnych do wykonywania statutowych zadań spółki, nie pozbawia ich charakteru cywilnoprawnego i nie wyłącza drogi sądowej (postanowienie SN z 11.08.2004 r., II CK 481/03, LEX nr 271669).

Dopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia przez właściciela gruntu dotkniętego szkodliwym wpływem zmiany stanu wody roszczeń o ochronę własności, z wyjątkiem roszczeń o przywrócenie stanu poprzedniego i o wykonanie urządzeń zapobiegających szkodom (uchwała SN z 27.06.2007 r., III CZP 39/07, OSNC 2008/7–8, poz. 85).

Roszczenie odszkodowawcze osoby, która poniosła straty materialne w następstwie wykonania decyzji administracyjnej o skierowaniu wód zalewowych powodzi z lipca 1997 r. na inny obszar, są rozpoznawane dwuetapowo; w pierwszym etapie droga sądowa jest wyłączona (postanowienie SN z 7.02.2008 r., V CSK 435/07, LEX nr 457787).

Odpowiedzialność podmiotu legitymującego się pozwoleniem wodnoprawnym za szkodę wyrządzoną osobie trzeciej opiera się na przepisach ustawy z 18.07.2001 r. – Prawo wodne (Dz.U. z 2017 r. poz. 1121 ze zm.), gdy szkoda jest wynikiem realizacji tego pozwolenia, a więc gdy do jej powstania dochodzi przy prowadzeniu działalności zgodnie z warunkami udzielonego pozwolenia. Natomiast w sytuacji, gdy szkoda jest wynikiem bezprawnego działania polegającego na realizacji pozwolenia niezgodnie z jego treścią, a więc niedotrzymania jego warunków, a nie jego realizacji, dla jej dochodzenia nie jest właściwy przedsądowy tryb postępowania administracyjnego określony w art. 185 i 186 ustawy z 18.07.2001 r. – Prawo wodne (wyrok SN z 28.02.2008 r., III CSK 252/07, LEX nr 380967).

Roszczenie o ustalenie i podział kosztów utrzymania urządzeń wodnych ma charakter cywilnoprawny, ale rozpoznaje je – na wniosek właściciela – organ administracyjny właściwy do wydania pozwolenia wodnoprawnego. Droga sądowa w tym zakresie jest niedopuszczalna (art. 2 § 3 k.p.c. w zw. z art. 64 ust. 1a ustawy z 18.07.2001 r. – Prawo wodne) (postanowienie SN z 24.11.2009 r., V CSK 156/09, OSNC-ZD 2010/C, poz. 77).

Dopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia roszczenia odszkodowawczego za szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym (art. 415 k.c.) polegającym na dokonaniu zmiany stanu wody na gruncie. Jest to bowiem sprawa cywilna, w rozumieniu art. 2 § 1, do rozpoznania której nie mają zastosowania przepisy szczególne art. 186 ust. 1 w zw. z art. 185 ust. 1 ustawy z 18.07.2001 r. – Prawo wodne, przewidujące drogę postępowania administracyjnego (postanowienie SN z 27.06.2014 r., I CSK 501/13, OSNC 2015/5, poz. 62).

Wojsko

Spór między dyrektorem Wojskowej Agencji Mieszkaniowej a uprawnionym do ekwiwalentu pieniężnego za rezygnację z kwatery służbowej ma charakter cywilnoprawny i podlega rozpoznaniu przez sąd powszechny (postanowienie SN z 23.01.2001 r., IV CKN 1621/00, LEX nr 52404).

Regulacja prawna dotycząca uposażenia żołnierzy czy też zaopatrzenia emerytalnego żołnierzy i ich rodzin nie zawiera przepisów umożliwiających dochodzenie zwrotu przedmiotowego świadczenia na drodze administracyjnoprawnej. Pozostaje więc wyłącznie dochodzenie jej przed sądem powszechnym (wyrok NSA z 19.01.2006 r., I OSK 162/05, LEX nr 194412).

We wszczętej po 1.07.2004 r. przez Wojskową Agencję Mieszkaniową sprawie o opróżnienie lokalu mieszkalnego pozostającego w jej dyspozycji przeciwko osobie zajmującej lokal bez tytułu prawnego, nienależącej do osób wymienionych w art. 45 ust. 3 ustawy z 22.06.1995 r. o zakwaterowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2020 r. poz. 2017 ze zm.), zamieszkałej w nim z byłym najemcą, wobec którego stosunek najmu ustał przed tym dniem, droga sądowa jest niedopuszczalna (uchwała SN z 28.06.2006 r., III CZP 40/06, OSNC 2007/4, poz. 53).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie z powództwa żołnierza zawodowego pełniącego służbę stałą przeciwko rozwiedzionemu małżonkowi o opróżnienie lokalu przydzielonego jako kwatera stała, jeżeli przydział został dokonany przed utratą mocy obowiązującej art. 28 ustawy o zakwaterowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej i uwzględnił małżonka przy ustalaniu powierzchni mieszkalnej, a pozew wniesiono po tym dniu (uchwała SN z 21.12.2006 r., III CZP 131/06, OSNC 2007/10, poz. 152).

Roszczenia żołnierzy zawodowych o wypłatę odsetek ustawowych należnych na podstawie art. 9 ust. 3a ustawy z 17.12.1974 r. o uposażeniu żołnierzy niezawodowych (Dz.U. z 2017 r. poz. 2146 ze zm.), a od 1.07.2004 r. na podstawie art. 75 ust. 3 ustawy z 11.09.2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 860 ze zm.) podlegają rozpoznaniu w postępowaniu administracyjnym (uchwała SN z 29.11.2007 r., III CZP 106/07, OSNC 2008/12, poz. 134).

W sprawie o odsetki należne żołnierzowi zawodowemu na podstawie art. 9 ust. 3a ustawy o uposażeniu żołnierzy niezawodowych, a od 1.07.2004 r. – na podstawie art. 75 ust. 3 ustawy o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych, niedopuszczalna jest droga sądowa przed sądem powszechnym (wyroki SN: z 2.07.2008 r., II PK 8/08, LEX nr 442834; z 25.09.2008 r., II PK 55/08, LEX nr 477625, z glosą A. Musiała, M.P.Pr. 2009/1, poz. 49).

Wydanie decyzji administracyjnej stwierdzającej istnienie uprawnienia żołnierza zawodowego do należności pieniężnej z art. 95 pkt 1 ustawy o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych z pominięciem – pomimo właściwości organu administracyjnego – rozstrzygnięcia co do wysokości świadczenia należnego nie załatwia sprawy w całości w rozumieniu art. 104 § 1 k.p.a. Nie może również stanowić podstawy do dochodzenia niewypłaconego świadczenia przed sądem powszechnym, skoro jego wysokość nie została ustalona ostateczną decyzją administracyjną (postanowienie SN z 22.05.2009 r., III CZP 27/09, LEX nr 511986).

Przepisy ustawy z 11.04.2003 r. o świadczeniach odszkodowawczych przysługujących w razie wypadków i chorób pozostających w związku ze służbą wojskową (Dz.U. z 2017 r. poz. 1950), a zwłaszcza jej art. 22 ust. 4, nie wyłączają drogi sądowej w sprawach przeciwko byłym żołnierzom o zadośćuczynienie i wyrównanie szkody powstałej w wyniku wypadku pozostającego w związku ze służbą wojskową (postanowienie SN z 26.06.2012 r., IV CSK 154/12, LEX nr 1232474).

Art. 3. [Zasada prawdy materialnej]

Strony i uczestnicy postępowania obowiązani są dokonywać czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek oraz przedstawiać dowody.

1. Regulacja zawarta w art. 3 ma na celu zwiększenie efektywności postępowania cywilnego, poprzez eliminowanie działań procesowych stron i uczestników postępowania zmierzających do przedłużania postępowań sądowych.

Przepis skierowany jest do stron oraz uczestników postępowania i nakłada na nich trzy rodzaje obowiązków:

- 1) dokonywanie czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami;
- 2) składanie w sprawie wyjaśnień zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek (zakaz tzw. kłamstwa procesowego);
- 3) przedstawiania dowodów.

Analizując treść art. 3, należy jednak mieć na uwadze, że nie są to obowiązki prawne w ścisłym tego słowa znaczeniu, ponieważ ich wykonania nie można wymusić przez

zastosowanie sankcji, lecz ciężary procesowe. Jeżeli strona im nie podoła, musi liczyć się z niekorzystnymi dla niej skutkami procesowym, np. nieuwzględnieniem jej wniosku, żądania, zarzutów, poniesieniem kosztów procesu wywołanych niesumieniem lub oczywiście niewłaściwym postępowaniem.

Pierwszy z obowiązków, o których mowa w art. 3, tj. dokonywania czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, jest nowością w tym znaczeniu, że pojęcie dobrych obyczajów, stanowiące klauzulę generalną, funkcjonowało i nadal funkcjonuje w polskim systemie prawnym, ale w przepisach prawa cywilnego materialnego, np. art. 70⁵ § 1 k.c. oraz art. 72 § 2 k.c., art. 249 § 1, art. 304 § 4, art. 422 § 1, art. 516¹⁷ § 3 k.s.h., art. 3 i art. 16 ust. 3 u.z.n.k.

W związku z nowelizacją art. 3 pojęcie dobrych obyczajów, które powstało na gruncie prawa prywatnego, zostało wprowadzone do przepisów proceduralnych. Działania ustawodawcy nie poprzedziła jednak pogłębiona refleksja dotycząca istoty tego pojęcia, w szczególności różnic pomiędzy czynnościami prawa cywilnego materialnego a czynnościami procesowymi.

Przed nowelizacją art. 3 rozważano w doktrynie i w orzecznictwie, czy zawierający klauzulę generalną art. 5 k.c. ma zastosowanie wyłącznie w sferze prawa materialnego, czy też może funkcjonować w prawie procesowym. Rozważając tę kwestię w odniesieniu m.in. do przepisów o doręczeniach, Sąd Najwyższy sformułował pogląd, że nie można go stosować do tej instytucji, ponieważ reguluje ją prawo procesowe. Jeżeli ustawodawca przewiduje możliwość stosowania przepisów prawa materialnego w postępowaniu cywilnym, to stanowią o tym wprost przepisy Kodeksu postępowania cywilnego, np. art. 27 § 2 czy art. 165 § 1 (zob. postanowienia SN: z 14.03.2000 r., II CKN 483/00, LEX nr 52550; z 19.05.2006 r., III CZ 28/2006, LEX nr 188379; wyrok SA w Katowicach z 26.05.2006 r., I ACa 2191/05, LEX nr 196074).

2. Ustawodawca nie zdefiniował pojęcia dobrych obyczajów, podobnie jak innych klauzul generalnych (np. zasad współżycia społecznego). Klauzule te odwołują się do wartości pozaprawnych (np. norm moralnych, zwyczajowych) i umożliwiają przy stosowaniu prawa indywidualizację ocen w zależności od sytuacji w konkretnej sprawie (zob. R. Stefanicki, *Dobre obyczaje w prawie polskim*, PPH 2002/5, s. 24; B. Janiszewska, *Klauzula generalna dobrych obyczajów w znowelizowanych przepisach kodeksu cywilnego*, PPH 2003/10, s. 12; wyrok SN z 22.11.1994 r., II CRN 127/94, LEX nr 82293). Jako przykład można wskazać, że w orzecznictwie na tle stosowania m.in. przepisów z zakresu nieuczciwej konkurencji przyjęto, iż dobre obyczaje są normami moralnymi i zwyczajowymi stosowanymi w działalności gospodarczej, a nie ogólnymi zasadami etyczno-moralnymi, dla których punkt odniesienia stanowiło poczucie godno-

ści ogółu ludzi, myślących sprawiedliwie i słusznie (zob. wyrok SN z 26.09.2002 r., III CKN 213/01, LEX nr 75249).

Przyjęcie, że ustawodawca, nowelizując Kodeks, nakazał stosowanie ukształtowanej w prawie materialnym klauzuli dobrych obyczajów do czynności procesowych, nie byłoby jednak na gruncie proceduralnym uzasadnione. Czynności procesowe stron i uczestników postępowania mają charakter sformalizowany, określony przez przepisy Kodeksu postępowania cywilnego, i od przestrzegania wymogów ustawowych zależy, mówiąc ogólnie, czy wywołają określone skutki prawne w sferze prawa procesowego. Natomiast zgodnie z istotą klauzuli dobrych obyczajów ustalenia tego, czy dane zachowanie się jest zgodne z dobrymi obyczajami, dokonuje się dopiero w konkretnej sprawie, po uwzględnieniu wszystkich okoliczności stanowiących stan faktyczny.

3. Biorąc pod uwagę aktualny stan prawny i przyjmując założenie racjonalności ustawodawcy, należy przyjąć, że zmiana treści art. 3 przez zamieszczenie klauzuli dobrych obyczajów nie oznacza stosowania tej klauzuli tak jak rozumiana jest ona w prawie materialnym, tj. jako zawierającej odesłanie do norm pozaprawnych, lecz przyjęcie reguły, że strony i uczestnicy postępowania przy dokonywaniu czynności procesowych powinni kierować się obowiązującymi przepisami i nie nadużywać swoich uprawnień, powinni być przy dokonywaniu czynności procesowych lojalni w stosunku do strony przeciwnej, pozostałych uczestników postępowania, jak również sądu. Odnosi się to zatem do realizacji tzw. idealnej powinności (zob. M. Plebanek, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012, s. 67; R. Stefanicki, *Dobre obyczaje...*, s. 24). W doktrynie wyrażono w związku z tym pogląd, że zakaz nadużywania praw procesowych lepiej oddawałoby jego wyraźne ustawowe sformułowanie niż odwołanie się do materialnego pojęcia dobrych obyczajów (zob. A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 547).
4. Naruszenie obowiązku dokonywania czynności zgodnie z dobrymi obyczajami jest sankcjonowane głównie w sferze odpowiedzialności za koszty postępowania, chociaż w grę wchodzi także uwzględnienie takiego naruszenia przy ocenie zachowania stron w kontekście spóźnionego przedstawienia materiału procesowego, zgodnie z nowym brzmieniem art. 205¹² (pominięcie dowodów).
5. Kolejnym obowiązkiem stron i uczestników postępowania jest składanie wyjaśnień prawdziwych i zupełnych („bez zatajania czegokolwiek”). W ramach tego obowiązku strona nie może być jednak zmuszona do podania okoliczności, które naraziłyby ją na odpowiedzialność karną, hańbę, utratę zaufania w środowisku, szkodę majątkową (*nemo tenetur contra se*).
6. W ustawie nie zdefiniowano pojęcia prawdy, ale stwierdzono, że podawane przez stronę okoliczności muszą być zgodne z „prawdą”, co nadaje temu pojęciu charakter nor-

matywny. W rozważaniach doktrynalnych oraz w orzecznictwie Sądu Najwyższego najczęściej w kontekście dokonanych ustaleń faktycznych używane są pojęcia prawdy formalnej, prawdy materialnej, prawdy obiektywnej. Pojęcia te funkcjonują tylko w języku prawniczym i żadne z nich nie ma charakteru normatywnego. Poza tym sprawia to wrażenie, że istnieje kilka prawd, gdy w rzeczywistości jest tylko jedna.

Kodeks postępowania cywilnego posługuje się dwoma pojęciami: prawdy (art. 3) i szczerzej prawdy (art. 268). Jedyne to drugie pojęcie zawiera przymiotnik „szczerza”, ponieważ celem ustawodawcy było podkreślenie znaczenia zeznań świadka i zmobilizowanie go do złożenia zeznań wyczerpujących bez zatajania czegokolwiek, zgodnych z prawdą. Nie było natomiast celem wprowadzenie do Kodeksu pojęcia prawdy stanowiącej przeciwieństwo „nieszczerej prawdy” (zob. H. Dolecki, *Jedna czy kilka prawd w postępowaniu sądowym* [w:] *Księga jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego*, red. Z. Ofiarski, Szczecin 2004, s. 94–95).

Zawarte w ustawie pojęcie prawdy, pozbawione jakichkolwiek dodatkowych określeń, jest prawidłowe i odpowiada potrzebom związanym ze stosowaniem prawa. Prawda to zgodność wyjaśnień stron, czy też ustaleń sądu, z faktami zaistniałymi w przeszłości, które mają być podstawą do wydania orzeczenia.

Należy podkreślić, że samo istnienie obowiązku poznania prawdy nie przesądza, iż w każdej konkretnej sprawie będzie możliwe jej ustalenie. Jednak i w tych wypadkach, gdy poznanie prawdy będzie niemożliwe i nie uda się dokonać ustaleń faktycznych (*non liquet*), kierując się regułami ciężaru dowodu, sąd będzie mógł sprawę rozstrzygnąć merytorycznie, mając na uwadze, która ze stron nie wywiązała się ze spoczywającego na niej ciężaru udowodnienia faktu (zob. H. Dolecki, *Ciężar dowodu w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1998, s. 58). Obowiązek przedstawienia dowodów spoczywa bowiem na stronach, a ciężar udowodnienia faktów mających dla rozstrzygnięcia sprawy istotne znaczenie (art. 227) spoczywa na tej stronie, która z tych faktów wywodzi skutki prawne (por. wyrok SA w Poznaniu z 29.12.2003 r., I ACa 1457/03, OSA 2005/3/12; wyrok SN z 17.12.1996 r., I CKU 45/96, OSNC 1997/6–7/poz. 76, z glosą aprobującą A. Zielińskiego, „Palestra” 1998/1–2, s. 204).

7. Prawdziwość wyjaśnień składanych przez strony podlega ocenie sądu na podstawie reguł swobodnej oceny dowodów (art. 233).
8. Uchylenie się od wyjaśnień lub złożenie wyjaśnień niezgodnych z prawdą, jak również zatajenie lub opóźnione powołanie dowodów, może być podstawą, niezależnie od wyniku sprawy, nałożenia na stronę lub interwenienta obowiązku zwrotu kosztów (art. 103). Poza tym czynności procesowe stron dokonane na podstawie świadomie po-

danych nieprawdziwych okoliczności dają sądowi prawo do ukarania strony grzywną (art. 120 § 4, art. 252 oraz art. 253 w zw. z art. 255).

Natomiast wnioski dowodowe zmierzające m.in. jedynie do przedłużenia postępowania sąd pominie (art. 235²). Spóźnione powołanie dowodów może być dla strony niekorzystne również wtedy, gdy ustawa przewiduje „prekluzję”, np. obowiązek wskazania wszystkich dowodów (zarzutów) w pozwie (art. 843 § 3) lub w określonym stadium postępowania (art. 381).

9. Obowiązek (ciężar procesowy) przedstawiania okoliczności faktycznych i dowodów (art. 3 i 232 k.p.c. w zw. z art. 6 k.c.) spoczywa na stronach, których aktywna postawa ma istotne znaczenie w przebiegu procesu cywilnego, tzn. ma być „siłą napędową” procesu cywilnego. Po zmianach ustrojowych i związanych z tym nowelizacjach procedury cywilnej, m.in. skreśleniu § 2 w art. 3, przyjęty został kontradiktoryjny model postępowania, w którym materiał procesowy dostarczają strony i uczestnicy postępowania (zob. wyroki SN: z 7.05.2008 r., II PK 307/07, LEX nr 490351; z 4.10.2007 r., V CSK 188/07, LEX nr 485901; postanowienie SN z 7.11.2003 r., I CK 176/03, LEX nr 151620; wyrok SA w Poznaniu z 29.12.2003 r., I ACa 1457/03, OSA 2005/3, poz. 12). Tak więc ciężar wspierania procesu spoczywa obecnie na stronach. W świetle bowiem aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego i poglądów wyrażonych w literaturze przedmiotu dopuszczenie dowodu z urzędu może nastąpić jedynie wówczas, gdy sąd nie dysponuje możliwością zrekapitulowania zebranego materiału dowodowego czy też wyprowadzenia z niego konkretnych, zamykających ustalenia wniosków (por. wyrok SN z 22.03.2007 r., III CSK 375/06, LEX nr 308863; A. Górski, *Dopuszczalność dowodu z urzędu a zarzucalność procesowa tej czynności sądu cywilnego*, „Palestra” 2001/11–12). W takiej sytuacji, jeżeli zachodzi uzasadniona potrzeba, dowód z urzędu może być dopuszczony. Jednak dopuszczenie dowodu z urzędu nie może mieć miejsca wówczas, gdy sąd niejako zastępuje stronę zobowiązaną do dowodzenia. Takie działanie sądu może bowiem prowadzić do naruszenia konstytucyjnego prawa do bezstronnego sądu i odpowiadającego mu obowiązku przestrzegania zasady równego traktowania stron – art. 32 ust. 1 i art. 45 ust. 1 Konstytucji RP (zob. wyroki SN: z 12.12.2000 r., V CKN 175/00, OSP 2001/7–8, poz. 116; z 3.04.2003 r., II PK 223/02, LEX nr 79496).

Takie uregulowanie nie oznacza, że sąd jest biernym obserwatorem przebiegu postępowania. Ustawodawca pozostawił sądowi prawo do przeprowadzenia z urzędu dowodów niewskazanych przez stronę (art. 232 zdanie drugie), jednak ta aktywność ma charakter uzupełniający. Natomiast daleko idąca działalność sądu z urzędu, łącznie z możliwością wszczęcia postępowania, przewidziana jest w postępowaniu nieprocesowym, np. opiekuńczym (art. 570).

Poza tym nadal obowiązują przepisy nakazujące ingerencję sądu, jeżeli stwierdzi on, że czynności dyspozytywne stron są sprzeczne z prawem lub zasadami współżycia społecznego albo zmierzają do obejścia prawa (art. 203 § 4, art. 213 § 2, art. 223 § 2).

Aktywność sądu w trakcie procesu polega również na tym, że może on udzielać stronom i uczestnikom postępowania niezbędnych pouczeń (art. 5, 212 § 2).

10. Wprowadzone przez ustawodawcę zmiany nie oznaczają rezygnacji z obowiązku poznania przez sąd prawdy i dokonania na jej podstawie prawidłowych ustaleń faktycznych oraz zastosowania odpowiedniej normy prawnej.

Rzetelne prowadzenie postępowania jest obowiązkiem sądu, wynikającym nie tylko z przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, lecz także z przepisów Konstytucji RP (art. 45 ust. 1) i przyjętych umów międzynarodowych (art. 6 EKPC).

11. W orzecnictwie podkreśla się, że adresatem normy zawartej w art. 3 są strony, a nie sąd. Zatem strony nie mogą formułować zarzutu, że sąd tę normę naruszył (zob. wyroki SN: z 11.12.1998 r., II CKN 104/98, LEX nr 50663; z 24.01.2001 r., II CKN 28/01, LEX nr 483289; wyrok SA w Poznaniu z 29.12.2003 r., I ACa 1457/03, OSA 2005/3, poz. 12).

Art. 4. (uchylony)

Art. 4¹. [Nadużycie prawa procesowego]

Z uprawnienia przewidzianego w przepisach postępowania stronom i uczestnikom postępowania nie wolno czynić użytku niezgodnego z celem, dla którego je ustanowiono (nadużycie prawa procesowego).

1. Przepis art. 4¹ został dodany na podstawie art. 1 pkt 1 nowelizacji z 2019 r. Wprowadzono w nim, jako klauzulę generalną, zasadę zakazu nadużycia prawa procesowego przez strony.

Zgodnie z definicją ustawową o nadużyciu prawa procesowego można mówić, gdy strona lub uczestnik postępowania korzystają z uprawnień przyznanych im przez przepisy prawa zgodnie z prawem, lecz w opozycji do celu, dla którego je ustanowiono.

Adresatem normy z art. 4¹ są strony (powód, pozwany, uczestnicy postępowania nieprocesowego) i inne podmioty postępowania (np. interwenient uboczny). Norma ta nie jest skierowana zatem do sądu orzekającego.

2. Celem uchwalonej regulacji było zapobieganie przejawom i skutkom nadużycia uprawnień procesowych. Jest on realizowany przez rozwinięcie klauzuli generalnej nadużycia

w zakresie dotyczącym korzystania z uprawnień procesowych, wprowadzenie sankcji ogólnej za całokształt postawy procesowej, a także wprowadzenie wielu regulacji szczegółowych. Ponadto przyjęte rozwiązania mają wpłynąć na usprawnienie i przyspieszenie rozpoznawania spraw.

3. Jeszcze przed dodaniem art. 4¹ jako regulację dotyczącą nadużycia praw procesowych wskazywano art. 3, który stanowi, że strony i uczestnicy postępowania obowiązani są dokonywać czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami. Rozwiązanie to nie zawiera jednak istotnych elementów konstrukcyjnych związanych z instytucją nadużycia praw procesowych przez strony (zob. Ł. Błaszczak, *Nadużycie prawa procesowego w postępowaniu arbitrażowym*, Warszawa 2018, s. 3). Treść art. 4¹ stanowi rozwinięcie treści art. 3 w zakresie, w jakim ten ostatni przepis dotyczy nałożenia na strony i uczestników postępowania powinności dokonywania czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami.
4. Klauzula wprowadzająca zakaz nadużycia prawa procesowego przez strony gwarantować powinna rzetelny proces i uczciwe działanie uczestników. Środki procesowe, także te, które mają na celu zagwarantowanie stronom ich praw, powinny być bowiem przez strony wykorzystywane w sposób właściwy i służący rzeczywiście realizacji tych praw (postanowienie SN z 8.03.2002 r., III CKN 461/99, LEX nr 54479, oraz postanowienie SN z 16.07.2009 r., I CSK 30/09, LEX nr 584184). Nierzetelne postępowanie strony powinno uzasadniać odpowiednią reakcję sądu. Klauzula stanowi zatem uzupełnienie zasady prawa do sądu (art. 45 Konstytucji RP), prawa do rzetelnego procesu sądowego (art. 6 EKPC), prawa do sprawiedliwego sądu (art. 14 MPPOiP) oraz klauzuli dobrych obyczajów (art. 3 k.p.c.).
5. Problematyka nadużycia prawa procesowego stanowiła przedmiot zainteresowań już w przedwojennej literaturze prawniczej. Pisał o niej m.in. M. Allerhand, wyjaśniając, że „gdzie strony nie zdążają do tego celu, lecz starają się przez proces całkiem co innego, jak ochronę prawa osiągnąć, tam proces jest tylko formą, którą się strony posługują dla celów innych, dozwolonych lub zakazanych, a proces jest procesem symulowanym. Symulowany proces zachodzi więc tam, gdzie strony na zewnątrz objawiają wolę prowadzenia sporu w celu ochrony prawa, gdzie jednakowoż ich rzeczywista wola na co innego jest skierowaną” (M. Allerhand, *Podstęp w procesie*, Lwów 1907, s. 5–7). Także E. Waśkowski, wyjaśniał, że przeciw nadużyciom prawa procesowego przez strony można zastosować cztery środki: „1) uprzednie stwierdzenie przez strony swej rzetelności przez złożenie przysięgi, 2) obciążenie kosztami sądowymi strony, której udowodniono złą wiarę, 3) zasądzenie od niej strat wyrządzonych przeciwnikowi i 4) wymierzenie grzywny, zamienianej w razie niewypłacalności na areszt” (E. Waśkowski, *Podręcznik procesu cywilnego. Ustrój sądów cywilnych. Postępowanie sporne*, Wilno 1932, s. 168 i 169).

Współcześnie materia ta zajmuje także przedstawicieli doktryny. Między innymi H. Dolecki przyjmuje, że zarzut nadużycia prawa procesowego można byłoby postawić wówczas, gdyby dana osoba miała na uwadze wyłącznie cele odmienne od akceptowanych przez ustawę (H. Dolecki, *Nadużycie prawa do sądu* [w:] *Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980–2005*, red. J. Góral, R. Hauser, J. Trzeciński, Warszawa 2005, s. 132). Z kolei zdaniem Ł. Błaszczaka ocena, że dana czynność stanowi nadużycie prawa procesowego, powinna opierać się na ustaleniu celu, który strona chce osiągnąć, podejmując daną czynność, i na ocenie, czy cel ten jest usprawiedliwiony w świetle procesowego przeznaczenia danej instytucji, czyli innymi słowy, czy cel działania strony *in concreto* jest zgodny z celem instytucji procesowej *in abstracto* (Ł. Błaszczak, *Nadużycie prawa procesowego...*, s. 5–6; zob. ponadto J. Gudowski, *Nadużycie prawa procesowego w postępowaniu rozpoznawczym (in ampliore contextu)* [w:] *Nadużycie prawa procesowego cywilnego*, red. P. Grzegorzczak, M. Walasik, F. Zedler, Warszawa 2019, s. 46 i n.).

6. Przed wprowadzeniem art. 4¹ w orzecznictwie Sądu Najwyższego oraz sądów powszechnych poruszano problematykę nadużycia praw procesowych. Przykładowo w judykaturze za nadużycie praw procesowych uznano następujące sytuacje:

- 1) notoryczne nieskładanie przez stronę podpisów pod wnoszonymi do sądu pismami (pozwany podpisał zaledwie kilka wniesionych przez siebie pism, tzn. jedynie te, które mogły wywołać korzystne dla niego skutki); sąd uznał, że takie nagminne i rażąco naganne postępowanie było zamierzone i zawinione, dlatego nie może ono uniemożliwiać zakończenia postępowania i uzyskania klauzuli wykonalności. W konsekwencji sąd uznał wydany w sprawie nakaz zapłaty za prawomocny, a nadanie klauzuli wykonalności za skuteczne pomimo złożenia przez stronę pozwaną zażalenia na postanowienie o odrzuceniu sprzeciwu od tego nakazu, a następnie szeregu kolejnych niepodpisanych wniosków i zażeń (postanowienie SA w Poznaniu z 5.12.2014 r., I ACa 1872/14, za M. Plebanek, *Przeciwdziałanie nadużyciu prawa procesowego w związku z reformą KPC – pytania z webinaru*, LEX 2019);
- 2) wykorzystywanie przez stronę uprawnienia do żądania odroczenia rozprawy w celu opóźnienia postępowania, które stanowi naruszenie powinności działania w postępowaniu w sposób rzetelny i zgodny z zasadą lojalności wobec strony przeciwnej (art. 3). Takie działanie stanowi nadużycie uprawnień procesowych i nie korzysta z ochrony (wyrok SN z 11.05.2018 r., II CSK 457/17, LEX nr 2486818);
- 3) wniesienie przez zawodowego pełnomocnika w ostatnim dniu terminu pisma procesowego nazwanego „apelacją”, które nie ma konstrukcyjnych cech tego środka odwoławczego, w celu uzyskania dodatkowego terminu w wyniku wezwania do uzupełnienia braków formalnych (postanowienie SN z 19.11.2015 r., V CZ 73/15, niepubl.);
- 4) żądanie odroczenia rozprawy przez stronę powołującą się na okoliczności usprawiedliwiające jej niestawiennictwo, które może być wyrazem nadużycia jej upraw-

nień procesowych i może uzasadniać odmowę ochrony w procesie praw tej strony. Jednakże tak może być tylko wówczas, gdy sąd ma pewność, że działanie strony podyktowane jest zamiarem przewleczenia postępowania bądź stanowi szkodę w stosunku do strony przeciwnej (wyrok SN z 25.03.2015 r., II CSK 443/14, LEX nr 1730599, oraz uchwała SN z 11.12.2013 r., III CZP 78/13, OSNC 2014/9, poz. 87);

- 5) świadome zaniechanie przez stronę ustanowienia pełnomocnika procesowego (ubiegania się o ustanowienie pełnomocnika), nie usuwające formalnej podstawy odroczenia ujętej w art. 214 § 1 *in fine*, ale mogące stanowić okoliczność istotną dla oceny działania strony pod kątem rzetelności i zgodności z dobrymi obyczajami, a ostatecznie pod kątem nadużycia praw procesowych (uchwała SN z 11.12.2013 r., III CZP 78/13, LEX nr 1506348).

Nadużycie prawa procesowego może dotyczyć także skargi na przewlekłość postępowania. Jak wyjaśnił SN w postanowieniu z 13.06.2017 r., III SPP 24/17, LEX nr 2329016, jeżeli skarga na przewlekłość postępowania została złożona już po wyznaczeniu rozprawy apelacyjnej, to oczywiste jest, że nie może ona spełnić jednej ze swoich funkcji, tj. prewencyjnej, i została wniesiona wyłącznie w celu uzyskania odszkodowania.

7. Wymienione czynności stron stanowiące jednak o nadużyciu prawa procesowego mają dwie wspólne cechy: są podejmowane na podstawie i w granicach prawa procesowego (uprawnienia do wytoczenia powództwa, uprawnienia do wniesienia zażalenia itd.), nie zmierzają jednak do osiągnięcia celu, w którym odpowiednie instytucje procesowe zostały ustanowione.
8. Ustalenie, czy konkretna czynność procesowa strony lub uczestnika postępowania stanowiła nadużycie prawa procesowego, dokonywane jest przez sąd orzekający i może nastąpić w konkretnym procesie, wyłącznie *post factum* i na użytek danej sprawy oraz dotyczyć wyłącznie strony lub uczestnika postępowania korzystającego z uprawnienia (por. A. Góra-Błaszczykowska, *Zasada równości stron*, Warszawa 2008, s. 350). Uznanie przez sąd, że wykonanie przez stronę uprawnienia procesowego stanowi nadużycie praw procesowych, może nastąpić tylko na podstawie wnikliwej oceny okoliczności sprawy, w pełni uzasadniającej stwierdzenie, że działanie strony jest podyktowane nierzetelnym – odmiennym od przewidzianego i akceptowanego przez ustawę – celem, a w szczególności zamiarem utrudnienia lub przedłużenia postępowania (postanowienie SN z 21.07.2015 r., III UZ 3/15, LEX nr 1925809).

Ocena sądu, czy konkretna czynność procesowa strony lub uczestnika postępowania stanowiła nadużycie prawa procesowego, powinna uwzględniać okoliczności dokonania czynności procesowej oraz cel, jaki powinien zostać osiągnięty wskutek jej dokonania i jaki zostanie osiągnięty przez stronę lub uczestnika postępowania w związ-

ku z jej dokonaniem; innymi słowy, czy cel działania strony *in concreto* jest zgodny z celem danej instytucji procesowej *in abstracto*. Dokonując tej oceny, należy brać pod uwagę nie cel przez stronę deklarowany, lecz rzeczywisty, o którym świadczy przewidywany wynik danej czynności w okolicznościach danej sprawy, nie tylko prawnych, ale przede wszystkim faktycznych.

W zależności od rodzaju czynności procesowej stwierdzenie nadużycia procesowego może nastąpić niezwłocznie po dokonaniu tej czynności (zob. art. 53¹ § 2) albo dopiero w wyroku (art. 226²).

9. Celem uchwalonej regulacji było zapobieganie przejawom i skutkom nadużycia uprawnień procesowych. Jak wyżej wspomniano, jest on realizowany m.in. przez wprowadzenie szeregu regulacji szczegółowych, do których należą:

- 1) ograniczenia w podniesieniu zarzutu potrącenia (art. 203¹);
- 2) zwrot pisma, z którego nie wynika żądanie rozstrzygnięcia (art. 186¹ i 394 § 1 pkt 1); nie jest pozwem pismo, z którego treści wynika w sposób niewątpliwy brak żądania rozstrzygnięcia sporu o charakterze sprawy cywilnej, jak również brak okoliczności, z których żądanie takie mogłoby wynikać, ani też pismo, którego rzeczywistym celem jest poniżenie lub ośmieszenie drugiej strony albo innej osoby lub instytucji (uchwała SN (7) – zasada prawna z 20.04.1970 r., III CZP 4/70, OSNCP 1970/9, poz. 146);
- 3) postępowanie z pozwem oczywiście bezzasadnym (art. 191¹ § 2 i 3); oczywista bezzasadność powództwa zachodzi wówczas, gdy każdy prawnik z góry, bez głębszej analizy prawnej stanu faktycznego, może powiedzieć, że powództwo nie może być uwzględnione (postanowienie SN z 8.10.1984 r., II CZ 112/84, LEX nr 8631);
- 4) niedopuszczalność tzw. łańcucha zażaleń (art. 394³ § 1);
- 5) odrzucenie wniosku o wyłączenie sędziego na podstawie art. 53¹; podejmowanie przez stronę czynności procesowych niezgodnie z ich celem i funkcją stanowi działanie sprzeczne z dobrymi obyczajami (art. 3 k.p.c.). Wielokrotne składanie przez stronę wniosków o wyłączenie sędziego, opartych na tych samych ogólnikowych zarzutach, niedających się zweryfikować i w sposób oczywisty godzących w powagę sądu, jest nadużyciem praw procesowych (postanowienie SN z 16.06.2016 r., V CSK 649/15, OSNC 2017/3, poz. 37);
- 6) wniosek o sprostowanie złożony jedynie dla zwłoki (art. 350¹ § 1 i 2);
- 7) ponowny wniosek o ustanowienie pełnomocnika procesowego (art. 117² § 2).

10. Pomimo istnienia generalnej klauzuli, ze względu na różnorodność sytuacji procesowych, w których może dojść do nadużycia uprawnień procesowych przez stronę, nie ma możliwości ustanowienia jednolitej sankcji takiego działania, wobec czego musi ona nawiązywać do sankcji określonych w przepisach szczególnych (zob. art. 226², art. 53¹ § 2, art. 117² § 2, 186¹, 350¹ § 3, art. 394³ § 3).

Sankcje, które sąd może zastosować w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie wobec strony nadużywającej, mogą polegać na (art. 226²):

- 1) wymierzeniu grzywny,
- 2) obciążeniu dodatkową częścią bądź nawet całością kosztów procesu, a na wniosek strony przeciwnej także na obciążeniu kosztami procesu podwyższonymi odpowiednio do spowodowanego nadużyciem zwiększenia nakładu pracy strony przeciwnej na prowadzenie sprawy (art. 103);
- 3) podwyższeniu stopy odsetek należnych od zasądzonego świadczenia odpowiednio do spowodowanej nadużyciem zwłoki w rozpoznaniu sprawy, za czas odpowiadający tej zwłoce.

Ponieważ fakt nadużycia często da się ustalić dopiero na tle całokształtu okoliczności sprawy, sankcje można stosować dopiero w orzeczeniu kończącym postępowanie.

Sankcje te mogą być stosowane kumulatywnie. Grzywna podlega ograniczeniu z art. 163 § 1. Z kolei kwota kosztów podlegających zwrotowi oraz stopa odsetek mogą zostać podwyższone maksymalnie dwukrotnie.

Art. 5. [Udzielanie pouczeń]

W razie uzasadnionej potrzeby sąd może udzielić stronom i uczestnikom postępowania występującym w sprawie bez adwokata, radcy prawnego, rzecznika patentowego lub radcy Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej niezbędnych pouczeń co do czynności procesowych.

1. Celem komentowanej regulacji jest dążenie do zapewnienia równowagi procesowej stron postępowania, w szczególności gdy tylko jedna ze stron korzysta z pomocy profesjonalnego podmiotu, pozwalającej na rzetelne załatwienie sprawy cywilnej. Funkcją art. 5 jest łagodzenie nieporadności strony, której w danych okolicznościach nie można zarzucić niedbałości o własne interesy.

Udzielanie stronom i uczestnikom postępowania pouczeń co do czynności procesowych jest uprawnieniem sądu, a nie jego obowiązkiem. Pouczeń tych sąd może udzielać, gdy strony działają bez profesjonalnych pełnomocników – adwokata, radcy prawnego, rzecznika patentowego lub radcy Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej.

Jeżeli w sprawie reprezentuje stronę inny pełnomocnik (np. rodzice, małżonek, rodzzeństwo), sąd ma prawo udzielać stosownych pouczeń. W ustawie mowa jest o stronach i uczestnikach postępowania, lecz pouczenia mogą być kierowane do innych podmiotów postępowania, mianowicie interwenientów ubocznych, którzy przystąpili do sprawy (art. 76, 79, 80, 81, 83).

Sposób udzielania pouczeń musi być dostosowany do zdolności percepcyjnych strony (por. postanowienie SN z 2.07.2009 r., V CSK 481/08, LEX nr 627260).

2. To, że strona występuje bez wskazanych w przepisie pełnomocników, samo przez się nie wystarczy do stwierdzenia, iż istnieje podstawa do informacyjnej aktywności sądu. Pouczenia sądu mogą być udzielane tylko w razie powstania „uzasadnionej potrzeby”. Nie stanowi takiej potrzeby sam brak profesjonalnego pełnomocnika. Ponadto art. 5 nie może być interpretowany w ten sposób, że na sąd zostaje nałożony obowiązek poinformowania strony o wszelkich możliwych uprawnieniach i obowiązkach procesowych.

Pojęcie uzasadnionej potrzeby nie zostało w kodeksie zdefiniowane. Tym samym sądowi pozostawiono ocenę, czy w konkretnej sprawie taka potrzeba istnieje. Udzielanie pouczeń będzie uzasadnione, gdy sąd stwierdzi, że strona jest nieporadna, gdy napotyka na niezależne od niej trudności lub przeszkody, które mogłyby prowadzić do niekorzystnego dla niej wyniku sprawy (zob. wyroki SN: z 14.02.2007 r., II CSK 436/06, LEX nr 358777; z 28.10.2003 r., I CK 185/02, LEX nr 328989; z 13.05.1997 r., II UKN 100/97, OSNP 1998/4, poz. 133; z 30.04.1997 r., II UKN 79/97, OSNP 1998/2, poz. 58). Chodzi o nieporadność strony, która powoduje, że brak pouczenia prowadziłby do naruszenia jej gwarancji procesowych do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez naruszenie zasady równości stron, jak również szczególnie skomplikowany charakter sprawy.

3. Pouczenia sądu udzielane na podstawie art. 5 muszą spełniać dwa warunki, a mianowicie być „niezbędne” i dotyczyć „czynności procesowych”.

Z art. 5 nie wynika zatem powinność sądu o charakterze ogólnego obowiązku udzielania w każdym wypadku pouczeń osobom stającym przed sądem tylko dlatego, że występują bez profesjonalnego pełnomocnika. Udzielenie pouczenia zależy od oceny i uznania sądu uwiarygodnionego konkretną sytuacją procesową i staje się powinnością sądu tylko w sytuacjach zupełnie wyjątkowych, kiedy zachodzi potrzeba zapobieżenia nierówności podmiotów toczącego się postępowania, a więc wówczas, gdy strona z uwagi na swoją nieporadność i stopień skomplikowania sprawy nie jest w stanie zrozumieć istoty prowadzonego postępowania i podjąć w związku z tym stosownych czynności procesowych (wyrok SN z 27.02.2019 r., II PK 307/17, LEX nr 2626246). Pouczenia są zatem niezbędne, gdy bez nich strona, która nie jest zastąpiona przez adwokata lub radcę prawnego, pozbawiona byłaby wpływu na przebieg postępowania i nie mogła zrealizować przysługujących jej uprawnień (zob. wyrok SN z 30.06.1999 r., II UKN 21/99, OSNP 2000/18, poz. 695), a także gdy sprawa jest skomplikowana pod względem faktycznym lub prawnym w stopniu, który przekracza umiejętności i możliwości obrony swych praw przez stronę (zob. wyroki SN:

z 13.05.1997 r., II UKN 100/97, OSNP 1998/4, poz. 133; z 16.09.1998 r., II UKN 214/98, OSNP 1999/18, poz. 593; z 13.07.2000 r., II UKN 639/99, OSNP 2000/3, poz. 78). Istotne znaczenie ma również stan psychiczny strony i możliwość dokonywania w związku z tym czynności procesowych (zob. postanowienia SN: z 27.03.1974 r., I PZ 13/74, LEX nr 14247; z 28.09.1999 r., II CKN 269/99, LEX nr 39112; wyrok SN z 7.07.2005 r., II UK 271/04, OSNP 2006/5–6, poz. 95).

4. Pouczenia udzielane w trybie art. 5 nie mogą dotyczyć kwestii merytorycznych ani takich, które w istocie zawierają poradę prawną. W szczególności art. 5 nie nakłada na sąd obowiązku informowania strony, w jaki sposób powinna ona wykazać zasadność swojego roszczenia. Pouczeń dokonuje sąd (lub – stosownie do fazy postępowania – przewodniczący) w każdej instancji, ale tylko w razie uzasadnionej potrzeby. Dotyczą one dokonywanych przez strony czynności procesowych, a w szczególności czasu, miejsca i sposobu ich dokonywania, skutków prawnych tych czynności oraz zaniechań w ich zakresie. Pouczenia związane są z dopuszczalnością dokonywania pewnych czynności procesowych w danym stadium postępowania, a więc przykładowo złożenia wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych czy ustanowienia adwokata z urzędu (wyrok SA w Gdańsku z 22.03.2018 r., III AUa 1402/17, LEX nr 2514384). Sąd w ramach pouczeń z art. 5 nie ma jednak obowiązku działania za strony i określania z urzędu właściwego znaczenia wniosków albo pism procesowych składanych przez strony (zob. postanowienie SN z 21.12.1998 r., III CKN 985/98, OSNC 1999/5, poz. 104).

Pouczenie nie może prowadzić do naruszenia zasad procesu cywilnego poprzez udzielanie przez sądy pomocy w skutecznej realizacji roszczeń lub obrony. Pouczenia zatem nie mogą odnosić się do norm zawartych w prawie materialnym, np. dotyczących możliwości dochodzenia określonych roszczeń (zob. wyroki SN: z 8.06.2000 r., V CKN 60/00, OSNC 2000/12, poz. 229; z 26.09.2000 r., I PKN 48/00, OSNP 2002/8, poz. 189; postanowienie SN z 5.07.2001 r., II CKN 577/00, LEX nr 52602; wyrok SN z 27.03.2007 r., II PK 235/06, LEX nr 400477).

Sąd w ramach pouczeń nie może np. oceniać legitymacji procesowej strony (zob. postanowienie SN z 4.02.1987 r., II CZ 5/87, LEX nr 8807), ponieważ należy ona do sfery prawa materialnego. Jednak dokonanie przekształceń podmiotowych (art. 194 i n.) odbywa się na podstawie przepisów proceduralnych, a zatem kwestie te mogą być przedmiotem pouczenia (zob. J. Bodio [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2010, s. 35; wyrok SN z 19.11.1975 r., I CR 761/75, LEX nr 7769).

5. Uprawnienie do udzielania pouczeń co do czynności procesowych nie daje podstaw do zastępowania przez sąd inicjatywy dowodowej stron (zob. wyrok SN

z 11.10.2000 r., II UKN 33/00, OSNP 2002/10, poz. 251). Sąd nie może też wskazywać stronie konieczności złożenia konkretnego wniosku dowodowego (por. postanowienie SN z 28.09.1999 r., II CKN 269/99, LEX nr 39112; wyrok SN z 13.12.2001 r., IV CKN 1867/00, LEX nr 53101; wyrok SA w Poznaniu z 16.06.2005 r., I ACa 1927/04, LEX nr 175170), jak również wniosku o przeprowadzenie dalszych dowodów w celu podważenia ustaleń wynikających z dowodów już przeprowadzonych (zob. wyroki SN: z 30.04.1997 r., II UKN 79/97, OSNAPiUS 1998/2, poz. 58; z 13.05.1997 r., II UKN 100/97, OSNAPiUS 1998/4, poz. 133; z 16.09.1998 r., II UKN 214/98, OSNAPiUS 1999/18, poz. 593; z 30.06.1999 r., II UKN 21/99, OSNAPiUS 2000/18, poz. 695; z 6.09.2000 r., II UKN 691/99, OSNP 2002/5, poz. 123).

6. Pouczenia sądu muszą mieć prawidłową treść. Jeżeli są nieprawidłowe, a strona zachowała się zgodnie z nimi, to nie może ponosić ujemnych konsekwencji z tego powodu (zob. wyrok SA w Poznaniu z 29.04.1993 r., I ACr 76/93, „Wokanda” 1993/12, poz. 31).

Sąd powinien udzielać pouczeń w taki sposób, aby zachować bezstronność i nie wywołać wrażenia lub narazić się na zarzut stronniczości (zob. postanowienia SN: z 21.03.2018 r., II UK 231/17, LEX nr 2490054).

7. Ocena, czy wystąpiła potrzeba pouczenia strony, należy do sądu i to on ocenia, kierując się swoją wiedzą i doświadczeniem, czy wystąpiły przesłanki uzasadniające pouczenie strony.

To, czy sąd udzielił pouczenia na podstawie art. 5, czy też zaniechał tej czynności, podlega ocenie instancyjnej, jak również ocenie Sądu Najwyższego (wyrok SN z 2.02.2007 r., IV CSK 366/06, LEX nr 369131), z tym że naruszenie tego przepisu nie daje podstawy do stwierdzenia nieważności postępowania z uwagi na pozbawienie strony możliwości obrony swych praw (zob. wyrok SN z 7.11.2007 r., II CSK 286/07, LEX nr 490414), ale może stanowić uchybienie mogące mieć wpływ na wynik sprawy (zob. wyroki SN: z 29.11.2017 r., II CSK 156/17, LEX nr 2428773; z 7.07.2005 r., II UK 271/04, LEX nr 174288; z 8.01.2007 r., I UK 228/06, LEX nr 470006). Zarzut naruszenia art. 5 wskutek zaniechania przez sąd pouczenia strony o czynności procesowej może być uzasadniony, gdy z okoliczności sprawy wynika, że strona nie wiedziała, iż może przedsięwziąć określoną czynność procesową, albo – mając świadomość możliwości jej podjęcia – nie potrafiła (ze względu na okoliczności faktyczne i prawne sprawy lub własne predyspozycje i posiadaną wiedzę) samodzielnie ocenić potrzeby jej podjęcia (por. wyrok SA w Łodzi z 20.01.2016 r., I ACa 531/15, LEX nr 2000522). W orzecnictwie przyjęto, że naruszenie art. 5 może być podstawą zarzutu kasacyjnego, jeżeli w konkretnej sprawie zachodziła potrzeba udzielenia stronie pouczeń, zwłaszcza o prawie do zgłoszenia wniosku o ustanowienie adwokata z urzędu (zob. wyrok SN z 3.12.1997 r., I CKN 336/97, Prok. i Pr.-wkł. 1998/7–8, poz. 43).

Art. 6. [Zasada szybkości]

§ 1. Sąd powinien przeciwdziałać przewlekaniu postępowania i dążyć do tego, aby rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu, jeżeli jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy.

§ 2. Strony i uczestnicy postępowania obowiązani są przytaczać wszystkie fakty i dowody bez zwłoki, aby postępowanie mogło być przeprowadzone sprawnie i szybko.

1. Prawo do rozpatrzenia sprawy sądowej bez nieuzasadnionej zwłoki należy do podstawowych praw zagwarantowanych w przepisach Konstytucji (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP). Poza tym szybkie (sprawne) rozpoznanie sprawy przed sądem nakazuje art. 6 EKPC. Oczywiście rozsądna długość postępowania musi zostać oceniona w świetle okoliczności danej sprawy oraz przy uwzględnieniu kryteriów wypracowanych w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, a w szczególności złożoności sprawy oraz zachowania skarżącego i właściwych organów władzy. W odniesieniu do tej ostatniej kwestii należy także uwzględnić znaczenie przedmiotu sporu dla skarżącego (tak wyrok ETPC z 6.06.2019 r., 37734/14, Tyrka v. Polska, LEX nr 2677807).
2. W procedurze cywilnej po nowelizacji z 2011 r. sąd na podstawie art. 6 § 1 ma obowiązek przeciwdziałania przewlekaniu postępowania i dążenia do zgromadzenia całego materiału procesowego, tak by rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu, z tym zastrzeżeniem, że nie może się to odbyć kosztem wyjaśnienia sprawy. Konieczność szybkiego i zgodnego z obowiązującymi przepisami prawa rozpoznania sprawy nie może skłaniać sądu do stosowania uproszczeń, które mogą wyrzucić niekorzystny wpływ na rozstrzygnięcie sprawy niezgodnie z prawdą (zob. wyrok SN z 19.05.1976 r., IV PRN 9/76, LEX nr 7829).

Natomiast art. 6 § 2 nakłada na strony ciężar przytaczania wszystkich faktów i dowodów bez zwłoki, aby postępowanie mogło być przeprowadzone sprawnie i szybko. Powinność nałożona na strony i uczestników postępowania określana jest w rozważaniach doktrynalnych „ciężarem wspierania postępowania”. Pomijając kwestie terminologiczne i ocenę trafności pojęcia wspierania postępowania, przy analizie obecnej treści art. 6 należy mieć na uwadze to, że ustawodawca uregulował w jednym przepisie dwa rodzaje powinności procesowych. Na sąd nałożył obowiązek przeciwdziałania przewlekłości postępowania, zatem jest to powinność, którą sąd musi realizować, natomiast na stronach i uczestnikach postępowania spoczywa ciężar procesowy, którego wykonania nie można wymusić.

3. Artykuł 6 § 2 pozostaje w związku z art. 3, gdyż spoczywające na stronach i uczestnikach postępowania obowiązki w zakresie dawania wyjaśnień co do okoliczności

sprawy i przedstawiania dowodów powinny być wykonywane bez zwłoki, tak aby postępowanie mogło być przeprowadzone sprawnie i szybko. Należy mieć na uwadze, że to strony są wyłącznym dysponentem toczącego się postępowania, a w konsekwencji do nich należy gromadzenie materiałów i wreszcie to one ponoszą odpowiedzialność za jego wynik (wyrok SA w Białymstoku z 21.12.2018 r., I ACa 622/18, LEX nr 2693417).

Jak wyjaśnił SN w wyroku z 9.08.2019 r., II CSK 353/18, LEX nr 2727504, celem przepisów koncentracyjnych jest skłonienie stron do przedstawienia na możliwe wczesnym etapie postępowania koniecznych twierdzeń i dowodów po to, aby doprowadzić do możliwie najszybszego załatwienia sprawy, oraz po to, aby stworzyć sądowi – przez zapewnienie mu dostępu do kompletnego materiału procesowego – możliwość wydania prawidłowego rozstrzygnięcia. Ryzyko pominięcia przez sąd spóźnionych twierdzeń lub dowodów ma skłaniać strony do należytego wypełnienia ciężaru wspierania postępowania (art. 6 § 2) i w ten sposób przyczyniać się do realizacji wskazanych celów.

4. Artykuł 6 § 1 ma charakter normy ogólnej mającej zastosowanie we wszystkich sprawach. Właściwą koncentrację materiału procesowego umożliwiają natomiast uregulowania szczegółowe, dające przewodniczącemu możliwość wydania zarządzeń przygotowujących rozprawę. Przewodniczący może bowiem zobowiązać stronę, by w piśmie przygotowawczym podała wszystkie twierdzenia i dowody istotne dla rozstrzygnięcia sprawy pod rygorem utraty prawa do ich powoływania w toku dalszego postępowania (art. 205³ § 2). W ten sposób ustawodawca oddziałuje na strony, aby twierdzenia o faktach i dowody powoływały w sposób skoncentrowany, umożliwiający sądowi jak najwcześniejsze zapoznanie się z ogółem istotnego materiału procesowego, co pozwala zapewnić sprawną przebieg postępowania.

Z kolei na rozprawie prowadzonej bez planu rozprawy sąd przez zadawanie pytań stronom dąży do tego, aby strony przytoczyły lub uzupełniły twierdzenia lub dowody na ich poparcie oraz udzieliły wyjaśnień koniecznych do zgodnego z prawdą ustalenia podstawy faktycznej dochodzonych przez nie praw lub roszczeń. W ten sam sposób sąd dąży do wyjaśnienia istotnych okoliczności sprawy, które są sporne (art. 212 § 1).

Przepisy te ustanawiają – przez wprowadzenie nakazu pominięcia spóźnionych twierdzeń lub dowodów – ograniczenie czasowe w korzystaniu z tego prawa, które ma służyć zapewnieniu szybkości i sprawności postępowania, stanowiącej wartość o randze konstytucyjnej.

5. Szybkość postępowania zależy nie tylko od właściwego przygotowania rozprawy, ale także od sprawnego jej przeprowadzenia. Przede wszystkim rozprawa powinna się odbyć w wyznaczonym terminie, a odroczone może być tylko wtedy, gdy istnieją ważne

przyczyny (art. 156, 214 § 1, art. 215). Jednak nawet wtedy, gdy wystąpi konieczność odroczenia rozprawy z uwagi na niemożność przeprowadzenia jednego z dowodów, należy przeprowadzić inny dowód, którym sąd dysponuje, zwłaszcza dowód z przesłuchania świadka, który przybył na rozprawę. Przemawiają za tym społeczne koszty wymiaru sprawiedliwości związane z wezwaniem świadka w celu złożenia zeznań (zob. wyrok SN z 21.02.1974 r., I CR 716/73, OSNCP 1975/4, poz. 62).

6. Sprawność postępowania wymaga także – nawet w sytuacji, gdy strona nie dopełniła obowiązku zawiadomienia sądu o zmianie miejsca zamieszkania (art. 136 § 1 i 2), ale nowy adres jest sądowi znany – aby sąd wziął pod uwagę ekonomię postępowania i obowiązek przeciwdziałania przewlekaniu postępowania (art. 6) i skierował pisma procesowe na nowy adres. Takie działanie nie obciąża sądu żadnymi dodatkowymi obowiązkami, a eliminuje negatywne następstwa dla toku postępowania i obniża społeczne koszty wymiaru sprawiedliwości (zob. wyrok SN z 5.03.2002 r., I CKN 1079/00, LEX nr 55135).
7. Szybkość postępowania zależy również od sposobu przeprowadzenia samej rozprawy, jeżeli sporu nie udało się zakończyć na etapie posiedzenia przygotowawczego bądź posiedzenie takie nie zostało przeprowadzone. Ustawa w sposób racjonalny określa kolejność czynności procesowych sądu i stron (art. 210). Istotne znaczenie ma to, że na rozprawie prowadzonej bez planu rozprawy sąd przez zadawanie pytań stronom dąży do tego, aby strony przytoczyły lub uzupełniły twierdzenia lub dowody na ich poparcie oraz udzieliły wyjaśnień koniecznych do zgodnego z prawdą ustalenia podstawy faktycznej dochodzonych przez nie praw lub roszczeń. W ten sam sposób sąd dąży do wyjaśnienia istotnych okoliczności sprawy, które są sporne (art. 212 § 1).

Szybkości postępowania sprzyja również regulacja zawarta w art. 220, na podstawie którego sąd może ograniczyć rozprawę do poszczególnych zarzutów lub zagadnień wstępnych.

Postępowanie dowodowe powinno być celowe i sprawnie przeprowadzone. Dlatego spowolnienie złożenia opinii przez biegłego stanowi poważne uchybienie, które powoduje opóźnienie przebiegu procesu i stanowi jedną z często występujących przyczyn przewlekania postępowania. Zgodnie z art. 6 sądy powinny przeciwdziałać takim sytuacjom i korzystać z możliwości dyscyplinowania biegłego przez ukaranie go grzywną przewidzianą w art. 287 (zob. postanowienie SN z 22.12.1971 r., II CZ 169/71, LEX nr 7041).

Ustawa przewiduje również inne poza wyżej przywołanymi środki dyscyplinujące strony, uczestników postępowania oraz inne podmioty postępowania, m.in. w art. 103, 208 § 1, art. 214 § 2 i 3, art. 242 czy 381.

8. Sprawności postępowania służy także instytucja autoremedury, o której stanowi art. 395 § 2. Dlatego wykorzystanie możliwości uchylenia postanowienia lub zarządzenia przewodniczącego, od którego wniesione zostało oczywiście uzasadnione zażalenie pozwalające na rozpoznanie sprawy – w miarę potrzeby – na nowo (art. 395 § 2 i art. 398) należy traktować jako obowiązek sądu pierwszej instancji, ponieważ przeciwdziała skutecznie przewlekaniu postępowania – art. 6 (zob. postanowienie SN z 6.11.1987 r., IV CZ 158/87, LEX nr 5250).
9. W orzecznictwie Sądu Najwyższego trafnie podkreślono, iż złożoność funkcji wymiaru sprawiedliwości powoduje, że o efektywności pracy sądów nie tylko decydują wysiłki podejmowane przez same sądy, lecz także jest ona w poważnej mierze zależna od należytego wypełniania swych obowiązków przez inne organy – jak prokuratura, samorządy adwokacki oraz radcowski – które bezpośrednio współdziałają z sądami, oraz także przez te organy, których działanie przyczynia się pośrednio do prawidłowego przygotowania albo przebiegu określonych faz procesu – Policję, organy administracji państwowej, a także organizacje społeczne.

Efektywność zależy także od sumienności i rzetelności działania samych uczestników postępowania oraz od obywatelskiej postawy osób występujących w charakterze biegłych i świadków (zob. uchwała SN z 15.07.1974 r., KwPr 2/74, OSNCP 1974/12, poz. 203).
10. Przewlekłość postępowania daje podstawę do złożenia skargi na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki (zob. ustawa z 17.06.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki, Dz.U. z 2018 r. poz. 75 ze zm.).

Art. 7. [Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym]

Prokurator może żądać wszczęcia postępowania w każdej sprawie, jak również wziąć udział w każdym toczącym się już postępowaniu, jeżeli według jego oceny wymaga tego ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego. W sprawach niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego prokurator może wytaczać powództwa tylko w wypadkach wskazanych w ustawie.

1. Zasadą postępowania cywilnego, znajdującą oparcie w gwarantowanym konstytucyjnie prawie do sądu, jest przyjęcie, że jedynie podmiot uprawniony, wyłączny nosiciel danego prawa podmiotowego (prawnie chronionego interesu) może poszukiwać ochrony sądowej, ilekroć uzna, że prawo to zostało zagrożone czy naruszone. Ustawodawca polski wzorem innych krajów dopuszcza jednak możliwość wytaczania

powództwa (poszukiwania ochrony prawnej) w imieniu innego podmiotu przez podmioty trzecie, w tym – prokuratora. W USA doktryna *parens patriae* usprawiedliwia wytaczanie spraw w ochronie interesu publicznego przez agendy rządowe (podobnie jak *relator action* w innych krajach *common law*, zob. M. Cappelletti, *The judicial process in comparative perspective*, Oxford 1989, s. 288 i n.; M. Cappelletti, J.A. Jolowicz, *Public interest parties and the active role of the judge in civil litigation*, Milano, New York 1975, s. 101 i n.).

Obowiązujący status prokuratora w postępowaniu cywilnym został wypracowany na tle poglądów na prokuraturę, proces cywilny i rolę państwa w ochronie praw obywateli lat 40. i 50. ubiegłego stulecia. Oparty został na modelu francuskim, następnie recypowanym w krajach socjalistycznych. Szerokie, blankietowe uprawnienie prokuratora do wszczynania postępowania cywilnego i uczestniczenia w nim zostało wprowadzone do Kodeksu postępowania cywilnego z 1930 r. na mocy, słynnej” noweli lipcowej z 1950 r. (model socjalistyczny procesu, ustawa z 20.07.1950 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych, Dz.U. Nr 38, poz. 349 ze zm.). Zasady te znalazły także odzwierciedlenie w przepisach obowiązującego kodeksu z 1964 r. (art. 7 oraz 55–60). W pewnym zakresie model ten koresponduje w wizję postępowania sądowego cywilnego, którą propagował Franz Klein.

Prokurator może działać, gdy wymaga tego ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego (art. 7), natomiast organizacja pozarządowa (społeczna) – tylko dla ochrony praw obywateli (art. 8), a więc bardziej w interesie prywatnym niż publicznym, choć obrona interesu prywatnego leży ostatecznie również w interesie publicznym. Inny jest też zakres przedmiotowy spraw z art. 7 i 8. Prokurator może – z zastrzeżeniem niemajątkowych spraw z zakresu prawa rodzinnego (art. 7 zdanie drugie) – żądać wszczęcia postępowania w każdej sprawie, zaś organizacja społeczna – w sytuacjach określonych w ustawie.

Należy zaznaczyć, że tak rozległe uprawnienie prokuratora – jako organu władzy publicznej – jest szeroko krytykowane jako nieprzystające do modelu procesu cywilnego demokratycznego państwa prawa, odzwierciedlającego zasady prawa cywilnego materialnego, w szczególności poprzez oparcie go na zasadach: sporności, dyspozycyjności i kontradiktoryjności. Sens idei dyspozycji procesowej zawartej w przepisach wszystkich klasycznych kodeksów postępowania cywilnego sprowadza się do uwzględnienia na łonie procesu (postępowania cywilnego) natury stosunków prawnych, które są chronione w drodze tej procedury. Jeżeli bowiem przyjmujemy, że w postępowaniu cywilnym realizowane są prawa prywatne, które definiujemy najczęściej poprzez cechy: autonomiczności i formalnej równości (niepodlegania wzajemnego) stron tych praw (stosunków), którymi one swobodnie dysponują, to musimy, jako logiczną konsekwencję tego stanu, także na gruncie postępowania cywilnego – w szczególności procesu – przyjąć auto-

mię zainteresowanych podmiotów – dysponentów poszczególnych praw w ich dochodzeniu bądź nie, na drodze tegoż postępowania. Podmiot, który twierdzi, iż dane prawo podmiotowe mu przysługuje w określonym kształcie, decyduje zatem, czy wszcząć postępowanie, czy je kontynuować (np. złożyć środek zaskarżenia), czy też tego nie robić. Jest to wizja indywidualistyczna, charakterystyczna dla kodyfikacji napoleońskiej. Inne założenia – dotyczące istoty, charakteru i roli sądu oraz organów państwa w procesie cywilnym – przyświecały ciągle żywej idei Franza Kleina (model socjalny).

Zadaniem prokuratury (Prokuratora Generalnego i podległych mu prokuratorów), zgodnie z art. 2 oraz 3 § 1 pkt 2 ustawy z 28.01.2016 r. – Prawo o prokuraturze (Dz.U. z 2021 r. poz. 66), jest strzeżenie praworządności oraz czuwanie nad ściganiem przestępstw, które to zadanie realizowane jest m.in. przez wytaczanie powództw w sprawach cywilnych oraz składanie wniosków i udział w postępowaniu sądowym w sprawach cywilnych, ze stosunku pracy i ubezpieczeń społecznych, jeżeli tego wymaga ochrona praworządności, interesu społecznego, własności lub praw obywateli. Zgodnie z art. 5 Prawa o prokuraturze prokurator może uczestniczyć na prawach strony lub uczestnika w każdym postępowaniu prowadzonym przez organy władzy i administracji publicznej, sądy i trybunały, chyba że ustawy stanowią inaczej. Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym określa Kodeks postępowania cywilnego (art. 67 Prawa o prokuraturze).

Prokurator może wystąpić w procesie w dwojakiej postaci:

- 1) wytaczając powództwo na rzecz oznaczonej osoby (prokurator posiada wówczas legitymację formalną) albo
- 2) wytaczając powództwo w interesie publicznym (prokurator posiada wówczas legitymację formalną i materialną).

Może on także wszcząć postępowanie, jak i przyłączyć się do niego w każdym stadium (art. 7 oraz 55–60 § 1; zob. W. Masewicz, *Prokurator w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1975; W. Broniewicz, *Prokurator w cywilnym postępowaniu kasacyjnym*, Prok. i Pr. 1997/9, s. 14 i n.; P. Wiśniewski, *Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym*, cz. 1, Prok. i Pr. 1997/10, s. 62 i n.; M. Stypułkowska, *Zakres uprawnień prokuratora w postępowaniu cywilnym*, NP 1957/12, s. 61 i n.; K. Stefko, *Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1956; A. Meszorer, *Stanowisko i czynności procesowe prokuratora w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1957; J. Jodłowski, *Z zagadnień polskiego procesu cywilnego*, Warszawa 1961, s. 47 i n.; P. Pogonowski, *Uprawnienia prokuratora w postępowaniu upadłościowym*, PPH 2006/10, s. 22 i n.; M. Kosek, *Powództwo prokuratora w sprawach niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego*, Warszawa 2016; M. Dziurda, *Szczególna zdolność sądowa*, Warszawa 2019).

Wytaczając powództwo na rzecz oznaczonej osoby, prokurator, zgodnie z art. 55, powinien ją wskazać w pozwie. Osobę taką sąd zawiadamia o tym fakcie, doręczając jej

odpis pozwu. Może ona wstąpić do sprawy w każdym jej stanie w charakterze powoda; w tym wypadku do udziału prokuratora w sprawie stosuje się odpowiednio przepisy o współuczestnictwie jednolitym (art. 56 § 1).

Jeżeli osoba zawiadomiona o wytoczonym w jej imieniu powództwie przez prokuratora nie wstąpi do sprawy w charakterze powoda, konieczne jest – jak się wydaje – rozróżnienie dwóch sytuacji:

- 1) gdy mamy do czynienia ze sprawą o roszczenia majątkowe;
- 2) gdy mamy do czynienia z pozostałymi sprawami.

W pierwszej sytuacji, zgodnie z art. 58 zdanie drugie, w sprawach o roszczenia majątkowe prawomocne rozstrzygnięcie sprawy nie pozbawia strony zainteresowanej, która nie brała udziału w sporze, możliwości dochodzenia swoich roszczeń w całości lub w tej części, w której nie zostały zasądzone. Wydaje się więc, że zawsze strona ta jest zabezpieczona przed niekorzystnym rozstrzygnięciem sądu i w tym zakresie wyrok zapadły w sprawie, w której występował prokurator, nie posiada powagi rzeczy osądzonej w stosunku do takiej osoby.

Jak wspomniano wyżej, prokurator może wystąpić w postępowaniu cywilnym jako strona o charakterze materialnym (posiadająca legitymację materialną), kiedy – zgodnie z art. 7 i 57 – wytaczając powództwo, nie działa na rzecz oznaczonej osoby, ale na rzecz ochrony praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego (w interesie publicznym). Prokuratora należy traktować w takim postępowaniu jak każdą stronę procesową.

Poza wymienionymi przypadkami występowania prokuratora w postępowaniu cywilnym kodeks (art. 7 i 60) przewiduje także możliwość wstąpienia prokuratora do postępowania w każdym jego stadium. Prokurator nie jest wówczas związany z żadną ze stron toczącego się postępowania. Ma on w takich sprawach prawo do składania oświadczeń i zgłaszania wniosków, jakie uzna za celowe, oraz przytaczania faktów i dowodów na ich potwierdzenie. Od chwili, kiedy prokurator zgłosi udział w postępowaniu, należy mu doręczać pisma procesowe, zawiadomienia o terminach i posiedzeniach oraz orzeczenia sądowe (art. 60 § 1).

Co więcej, prokurator może zaskarżyć każde orzeczenie sądowe, od którego służy środek odwoławczy, z tym że terminy do zaskarżenia orzeczeń sądowych, ustanowione dla stron (w znaczeniu podmiotów legitymowanych także materialnie), wiąże również prokuratora (art. 60 § 2).

Należy z mocą podkreślić, że takie uregulowanie statusu prokuratora w procesie jest sprzeczne z istotą postępowania cywilnego, w którym – w oparciu o kla-

syczną zasadę dyspozycyjności – rozpoznawane są spory prywatne. Wyposażenie prokuratora w prawo wytaczania powództwa czy zaskarżania orzeczenia sądu, mimo braku inicjatywy ze strony samych zainteresowanych „materialnie” rozstrzygnięciem podmiotów, jest niewłaściwe. Można także podnieść wątpliwość, czy regulacja taka nie narusza prawa do sądu rozumianego – w tym aspekcie – jako możliwość decydowania o tym, że sąd rozpoznaje sprawę, której rozstrzygnięcie wywołuje określone skutki prawne w sferze prawnej podmiotu. Możliwe jest bowiem skonstruowanie tezy, że elementem prawa do sądu jest nie tylko umożliwienie podmiotowi przedstawienia sprawy przed sądem, lecz także zakaz naruszania jego sfery prawnej przez podmioty trzecie poprzez np. wytoczenie powództwa (nikt nie powinien być zmuszony do obrony swych praw wbrew swej woli – *vigilantibus iura scripta sunt*). Tego niepożądanego stanu nie zmieniły także kolejne nowelizacje kodeksu, które odchodziły w innych istotnych elementach, np. tzw. aktywności sędziego w ustalaniu podstaw faktycznych rozstrzygnięcia, od kleinowskiego modelu procesu.

2. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 3.12.2014 r., IV CSK 365/14, LEX nr 1566730, za-
uważył m.in., iż uprawnienie prokuratora do samodzielnego pozywania podmiotów
konkretnego stosunku prawnego, stosownie do art. 7 i 56 k.p.c., będące jego legi-
tymacją publicznoprawną, związane jest z nałożonymi zadaniami, podlegającymi
ochronie praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego. Kwestia wytac-
zania powództw przez prokuratora i ich rodzajów nie stanowi nowego i nierozwią-
zanego do tej pory zagadnienia prawnego. Ukształtowane zostało w orzecznictwie
zapatrywanie, że dotyczy to również rodzaju powództwa, które w ocenie prokuratora
w miarodajny sposób realizuje cel w postaci eliminowania konkretnych stosunków
prawnych z obrotu prawnego.

Sąd Najwyższy w wyroku z 2.08.2007 r., V CSK 109/07, OSNC 2008/9, poz. 107, przy-
jął, że uprawnienie prokuratora do wszczęcia postępowania cywilnego na podstawie
art. 7 legitymuje go również do zgłaszania na podstawie art. 57 powództwa o ustalenie
nieważności czynności prawnej (art. 189).

W wyroku z 10.10.2003 r., II CK 116/02, LEX nr 148626, Sąd Najwyższy przyjął tezę,
że art. 106 nie ma – zgodnie z jego treścią – zastosowania w razie wytoczenia powódz-
twa przez prokuratora na podstawie art. 7 i 57. Jednak we wcześniejszym postanowie-
niu z 11.02.1977 r., I CZ 8/77, LEX nr 7912, Sąd Najwyższy stwierdził, że do powódz-
twa wytoczonego przez prokuratora na podstawie art. 7 oraz 55 i n. ma zastosowanie
art. 106, w myśl którego udział prokuratora w sprawie nie uzasadnia zasądzenia zwro-
tu kosztów na rzecz Skarbu Państwa ani od Skarbu Państwa. Z wyraźnego brzmienia
tego przepisu wynika, że chodzi w nim jedynie o koszty – od Skarbu Państwa lub
na rzecz Skarbu Państwa – spowodowane udziałem prokuratora.

Przepis ten nie normuje natomiast kosztów procesu spowodowanych udziałem w sprawie strony, w interesie której prokurator wytoczył powództwo. Co do tych kosztów obowiązują więc zasady ogólne.

Podobnie w postanowieniu z 6.07.1966 r., I CZ 62/66, OSPiKA 1967/6, poz. 140, Sąd Najwyższy stwierdził, że norma art. 106 odnosi się jedynie do takiego udziału prokuratora w sprawie, którego podstawę stanowi art. 7, tj. do sytuacji, gdy udział prokuratora w sprawie, czy to jako inicjatora postępowania sądowego, czy to jako uczestnika już toczącego się postępowania, podyktowany jest względami ochrony praworządności, praw obywateli, interesu społecznego lub własności społecznej.

W żadnym natomiast razie użycie w art. 106 terminu „Skarb Państwa” nie daje podstaw do wniosku, by zasądzenie od Skarbu Państwa, ewentualnie na rzecz Skarbu Państwa kosztów procesu było wyłączone wówczas, gdy prokurator występuje w sprawie nie na podstawie art. 7, lecz na zasadach ogólnych, jako reprezentant interesów majątkowych Skarbu Państwa, związanych z działalnością jego urzędu, czyli jako tzw. *statio fisci*.

W uchwale z 27.03.1981 r., III CZP 14/81, OSNCP 1981/10, poz. 184, Sąd Najwyższy przyjął, że prokurator może wnieść rewizję (obecnie: apelację) od wyroku rozwiązującego małżeństwo przez rozwód.

W wyroku z 10.02.1972 r., II CR 663/71, OSNCP 1972/7–8, poz. 148, Sąd Najwyższy przyjął tezę, że prokurator nie może w sprawie o zaprzeczenie ojcostwa wstąpić do sprawy w charakterze powoda działającego na podstawie art. 86 k.r.o. – w miejsce powoda, który wytoczył powództwo o zaprzeczenie ojcostwa – po upływie terminu przewidzianego w art. 63 k.r.o. W takim wypadku wchodzi w grę możliwość wytoczenia odrębnego procesu przez prokuratora (art. 86 k.r.o.), jeżeli uzna on, że zachodzą przesłanki z art. 7.

W postanowieniu z 4.03.1969 r., II CR 20/69, OSNPG 1969/6, poz. 44, Sąd Najwyższy stwierdził, że samo tylko doręczenie prokuratorowi w sprawie o zaprzeczenie ojcostwa odpisu pozwu i zawiadamianie go o terminach rozpraw nie stanowi wzięcia przez niego udziału w sprawie i nie uzasadnia obowiązku doręczenia stronom z urzędu wyroku z uzasadnieniem.

W wyroku z 21.03.1968 r., II CR 39/68, LEX nr 6300, Sąd Najwyższy przyjął, że prokurator, który wniósł powództwo o zaprzeczenie ojcostwa, występuje w procesie zupełnie samodzielnie, ujawnienie swoje wywodzi on bezpośrednio z przepisów prawa materialnego (art. 86 k.r.o.) i brak wyraźnego ograniczenia jego czasowych uprawnień do wytoczenia powództwa. Nie ma przeto podstaw do wiązania uprawnień prokura-

tora z uprawnieniami osób biernie legitymowanych w procesie i do uzależnienia terminów do wytoczenia powództwa przez prokuratora od terminów określonych ojcu, matce lub dziecku. Prokurator nie jest tymi terminami związany.

W wyroku z 30.01.1967 r., II PR 284/66, OSNCP 1967/9, poz. 159, Sąd Najwyższy stwierdził, że niezawiadomienie prokuratora o terminach posiedzeń sądu – mimo zgłoszenia przez prokuratora udziału w sprawie – stanowi uchybienie procesowe, które może mieć wpływ na wynik sprawy, gdyż uczestnictwo prokuratora powinno się przyczynić do wyjaśnienia sprawy. Uchybienie to nie pozbawia strony możliwości obrony swych praw, nie wyczerpuje więc znamion nieważności postępowania.

Art. 8. [Udział organizacji pozarządowych w procesie cywilnym]

Organizacje pozarządowe, których zadanie statutowe nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej, mogą dla ochrony praw obywateli, w wypadkach przewidzianych w ustawie, wszcząć postępowanie oraz wziąć udział w toczącym się postępowaniu.

1. Organizowanie się obywateli w zrzeszenia, stowarzyszenia, związki itd., powodowane różnymi czynnikami, jest zjawiskiem o bogatej tradycji i jednym z podstawowych uprawnień wolnego człowieka w demokratycznym państwie prawa. Rolą takich organizacji jest m.in. samopomoc, reprezentowanie interesów członków czy zabezpieczenie realizacji innych ważnych dla organizacji (jej członków) czy ogółu społeczeństwa spraw. Zjawisko to odradza się od kilku dziesięcioleci także w Europie, gdzie powstają silne zrzeszenia pracowników, konsumentów, mające na celu ochronę konkurencji, środowiska naturalnego czy innych ważnych dla ich członków, czy też ogółu społeczności, spraw. Tradycyjnie zakłada się, że organizacje mogą dochodzić jedynie ochrony interesu kolektywnego – nie mogą, wbrew woli podmiotów będących gestorami ich praw podmiotowych – wytaczać w ich imieniu powództwa. Silną podbudowę aksjologiczną dla takiego założenia są poglądy oświeceniowe (kodyfikacja napoleońska), szkoły pandektystycznej (F.C. von Savigny), filozofia kantowska (wolna wola, indywidualizm) czy ujęcie prawa w myśli R. von Iheringa (prawo chroniące interes socjalny – ekonomiczny podmiotu), stanowiące o „liberalnym” modelu prawa i procesu cywilnego, i wynikające z nich: zasady autonomii podmiotów praw prywatnych czy zasada dyspozycyjności w procesie cywilnym. Znajduje to swoje odzwierciedlenie także w przypadku dopuszczalności wytaczania przez organizacje powództw grupowych (wszczynania postępowań grupowych, szczególnie w opcji *opt-out*). W doktrynie podnosi się problem, czy organizacja może reprezentować jedynie swoich członków, czy także niezrzeszone w niej podmioty, to znaczy – „prawa własne” – np. połączone drob-

ne roszczenia wielu podmiotów czy roszczenia „bez wyraźnego nosiciela”, w czym oponenci upatrują powrót do ustroju społeczeństwa wieków średnich. Jak zauważa M. Cappelletti, „związki zawodowe, partie polityczne, narodowe i międzynarodowe organizacje, organizacje zawodowe mogą stać się budzącymi strach źródłami opresji zarówno dla swoich członków, jak i podmiotów trzecich” (zob. M. Cappelletti, *The judicial process...*, s. 298).

2. Status prawnoprocesowy organizacji, nazywanych po wejściu w życie nowelizacji z 2011 r. organizacjami pozarządowymi, został ukształtowany nieco inaczej niż status prokuratora. Mimo odesłania do odpowiedniego stosowania przepisów o prokuratorze, ustawodawca wskazuje m.in. na zakres spraw, w których organizacje społeczne mogą wytaczać powództwo na rzecz obywateli, jak i do nich wstępować (sprawy o alimenty, ochronę środowiska, ochronę konsumentów, ochronę praw własności przemysłowej, ochronę równości oraz niedyskryminacji przez bezpodstawne bezpośrednie lub pośrednie zróżnicowanie praw i obowiązków obywateli – art. 61). Nie jest to bowiem upoważnienie blankietowe, jak w przypadku prokuratora (zob. T. Misiuk, *Udział organizacji społecznych w ochronie praw obywateli w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1972; T. Misiuk, *Udział organizacji społecznych w postępowaniu sądowym (uwagi de lege ferenda)*, St. Iur. 1994/21, s. 81 i n.). Nowelizacja z 2011 r. wzmocniła zasadę dyspozycji materialnej przez warunek uzyskania zgody na piśmie od zainteresowanego podmiotu, na rzecz którego organizacja pozarządowa chce podjąć przewidzianą ustawą aktywność procesową (zob. K. Gajda-Roszczyńska, *Sprawy o ochronę indywidualnych interesów konsumentów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012).
3. Zakres pojęcia organizacji pozarządowych obejmuje wszelkie podmioty zrzeszające członków lub mające na celu realizację celów społecznie doniosłych, spełniające ogólne wymogi określone w kodeksie. Pojęcie to zdefiniowano co do zakresu i cech jednostek organizacyjnych na potrzeby ustawy z 24.04.2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2020 r. poz. 1057). Zgodnie z jej art. 3 ust. 2 organizacjami pozarządowymi w rozumieniu tej ustawy są jednostki organizacyjne:
 - 1) niebędące jednostkami sektora finansów publicznych, w rozumieniu ustawy o finansach publicznych;
 - 2) niedziałające w celu osiągnięcia zysku, tzn. osoby prawne lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, w tym fundacje i stowarzyszenia, z wyłączeniem:
 - a) (europejskich) partii politycznych,
 - b) związków zawodowych i organizacji pracodawców,
 - c) samorządów zawodowych,
 - d) fundacji utworzonych przez partie polityczne,
 - e) europejskich fundacji politycznych.

Na gruncie Kodeksu postępowania cywilnego, biorąc pod uwagę cel i funkcje uczestniczenia organizacji w ochronie prawnej podmiotów realizowanej w postępowaniu cywilnym, należy zakres podmiotów spełniających warunki uznania za organizacje pozarządowe traktować szeroko, o ile tylko dana jednostka spełnia wymogi ogólnie określone w kodeksie (za organizacje takie uznane być powinny *ad casum* także np.: partie polityczne, związki zawodowe, organizacje pracodawców itp.). Zob. M. Maciejewska-Szałas, *Organizacje pozarządowe i formy ich uczestnictwa w postępowaniu cywilnym*, GSP 2017/2, s. 121 i n.

4. Zgodnie z art. 61 § 3 za zgodą przedsiębiorcy będącego osobą fizyczną, wyrażoną na piśmie, organizacja pozarządowa, której jest on członkiem (np. izba gospodarcza), może na jego rzecz wytoczyć powództwo lub przystąpić do niego w toczącym się postępowaniu w sporze z innym przedsiębiorcą o roszczenia wynikające z prowadzonej działalności gospodarczej.

Należy podkreślić, że na mocy nowelizacji z 2011 r. do przystąpienia organizacji pozarządowych do strony w toczącym się postępowaniu stosuje się odpowiednio przepisy o interwencji ubocznej, do której nie mają odpowiedniego zastosowania przepisy o współuczestnictwie jednolitym.

W postępowaniu egzekucyjnym organizacje pozarządowe mogą wystąpić z wnioskiem o wszczęcie postępowania lub wstąpić jedynie do tego toczącego się postępowania, które zostało wytoczone na rzecz osób, którym zasądzone zostały należności w sprawach, w których organizacje społeczne mogą powodować wszczęcie postępowania rozpoznawczego.

Przedstawiciele poszczególnych organizacji społecznych mogą być także pełnomocnikami strony w sprawach: o ustalenie ojcostwa i o roszczenia alimentacyjne (art. 87 § 3), związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego (art. 87 § 4), o ochronę praw konsumentów (art. 87 § 5), o roszczenia pracownika w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczonego – w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych (art. 462) oraz o przysposobienie (art. 585 § 3).

5. W wyroku z 16.11.1965 r., I PR 389/65, OSNCP 1966/6, poz. 100, Sąd Najwyższy przyjął, że związek zawodowy jest uprawniony do wytaczania powództw ze stosunku pracy, także w wypadku, gdy chodzi o członków spółdzielni.

W postanowieniu z 5.05.2011 r., II PZ 16/10, LEX nr 1396410, Sąd Najwyższy przyjął zaś, że w sprawach z zakresu prawa pracy związek zawodowy nie może wytoczyć powództwa na rzecz pracownika ani wstąpić do postępowania bez jego zgody (art. 462 w zw. z art. 61 k.p.c.).

Art. 9. [Zasada jawności]

§ 1. Rozpoznawanie spraw odbywa się jawnie, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Strony i uczestnicy postępowania mają prawo przeglądać akta sprawy i otrzymywać odpisy, kopie lub wyciągi z tych akt. Treść protokołów i pism może być także udostępniana w postaci elektronicznej za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe (system teleinformatyczny) albo innego systemu teleinformatycznego służącego udostępnianiu tych protokołów lub pism.

§ 2. Strony i uczestnicy postępowania mają prawo do otrzymania z akt sprawy zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku, chyba że protokół został sporządzony wyłącznie pisemnie. Przewodniczący wydaje z akt sprawy zapis dźwięku, jeżeli wydaniu zapisu obrazu i dźwięku sprzeciwia się ważny interes publiczny lub prywatny.

§ 3. Jeżeli posiedzenie odbyło się przy drzwiach zamkniętych strony i uczestnicy postępowania mają prawo do otrzymania z akt sprawy jedynie zapisu dźwięku.

1. Konstytucja RP przyznaje każdemu prawo do jawnego rozpatrzenia sprawy. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny (art. 45 ust. 2 Konstytucji RP).

Jawność postępowania sądowego gwarantuje także art. 6 ust. 1 zdanie drugie EKPC. Przepis ten stanowi, że postępowanie przed sądem jest jawne, jednak prasa i publiczność mogą być wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej ze względów obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, gdy wymaga tego dobro małoletnich lub gdy służy to ochronie życia prywatnego stron albo też w okolicznościach szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezwzględnie konieczne, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości.

Poza tym jawność postępowania przed sądem nakazuje art. 14 ust. 1 zdanie drugie MPPOiP.

Jawność postępowania jest także elementem ustroju sądownictwa powszechnego (art. 42 § 2 p.u.s.p.).

Naruszenie przepisów regulujących jawność postępowania przez rozpoznanie sprawy na posiedzeniu niejawnym może prowadzić do nieważności postępowania, jeżeli strona została przez to pozbawiona możliwości obrony swoich praw – art. 379 pkt 5 (zob. postanowienie SN z 23.10.2007 r., III CSK 126/07, LEX nr 484704; wyroki SN: z 7.11.2007 r., II CSK 339/07, LEX nr 485859; z 3.07.2007 r., I UK 40/07, OSNP 2008/15–16, poz. 236).

2. Artykuł 9 reguluje dwa aspekty jawności, a mianowicie jawność zewnętrzną dla publiczności (art. 148 § 1) oraz wewnętrzną dla stron i uczestników postępowania.
3. Jawność zewnętrzna jest zasadą i oznacza, że na jawne posiedzenia sądu wstęp na salę sądową mają, poza stronami i osobami wezwanymi, osoby pełnoletnie i nieuzbrojone, z wyjątkami wynikającymi z art. 152 § 2. Posiedzenia jawne to rozprawy i inne posiedzenia niebędące rozprawami.

Na posiedzenia niejawne, które sąd wyznacza wtedy, gdy ustawa przewiduje takie posiedzenie, wstęp mają tylko osoby wezwane (art. 152 § 3). Mogą więc być posiedzenia niejawne, w których strony i uczestnicy nie uczestniczą (np. sprawdzenie przez sąd wartości przedmiotu sporu – art. 25 § 1).

Jawność zewnętrzna może być w niektórych sytuacjach ograniczona. Ustawa nakazuje bowiem, by sąd, działając z urzędu, zarządził odbycie całego posiedzenia lub jego części przy drzwiach zamkniętych, jeżeli publiczne rozpoznanie sprawy zagraża porządkowi publicznemu lub moralności lub jeżeli mogą być ujawnione okoliczności objęte ochroną informacji niejawnych (art. 153 § 1). Natomiast na wniosek strony sąd zarządza odbycie posiedzenia lub jego części przy drzwiach zamkniętych, gdy mogą być ujawnione okoliczności stanowiące tajemnicę jej przedsiębiorstwa (art. 153 § 1¹). Sąd może ponadto zarządzić odbycie posiedzenia lub jego części przy drzwiach zamkniętych również na wniosek strony, jeżeli podane przez nią przyczyny uzna za uzasadnione lub jeżeli roztrząsane być mają szczegóły życia rodzinnego. Postępowanie dotyczące tego wniosku odbywa się przy drzwiach zamkniętych. Postanowienie w tym przedmiocie sąd ogłasza publicznie (art. 153 § 2).

Wyjątkowo ustawa przewiduje jako regułę rozpoznanie sprawy przy drzwiach zamkniętych. Jest tak w sprawach małżeńskich (art. 427), chyba że obie strony żądają publicznego rozpoznania sprawy, ale nawet sąd musi taki wniosek ocenić i uznać, że jawność nie zagraża moralności.

Z wyłączeniem jawności prowadzone jest również postępowanie mediacyjne (art. 183⁴ § 1).

4. Jawność wewnętrzna nie może być ograniczona. Strony i uczestnicy postępowania zawsze mają prawo przeglądać akta sprawy i otrzymywać odpisy, kopie lub wyciągi z tych akt. Dlatego strona na podstawie art. 9 ma prawo otrzymać w każdym czasie z akt sprawy odpis wyroku i jego uzasadnienia, jeżeli zostało sporządzone. Uprawnienie to jest niezależne od prawa otrzymania wyroku z uzasadnieniem, które sporządził sąd na wniosek strony zgłoszony w terminie, o którym mowa w art. 328 § 1 (zob. postanowienia SN: z 20.10.1987 r., IV CZ 147/87, LEX nr 8845; z 7.01.2003 r., I PZ 104/02,

OSNP 2004/13, poz. 231). Poza tym stronom i uczestnikom postępowania przysługuje prawo otrzymania z akt sprawy zapisu dźwięku, chyba że protokół został sporządzony wyłącznie pisemnie (art. 9 § 2).

5. Doręczenie odpisu wyroku z uzasadnieniem na podstawie art. 9 nie otwiera drogi do wniesienia apelacji lub skargi kasacyjnej (zob. postanowienia SN: z 25.11.1997 r., I CZ 142/97, LEX nr 50619; z 12.09.2001 r., I PZ 59/01, OSNP 2003/17, poz. 416; z 10.03.2000 r., IV CZ 18/00, OSNC 2000/10, poz. 181). Natomiast gdy profesjonalny pełnomocnik złoży w ustawowym terminie wnioszek o doręczenie wyroku z jednoznaczny wskazaniami jako podstawy art. 387 § 3, należy przyjąć, że jest to wniosek o doręczenie orzeczenia sądu drugiej instancji wraz z uzasadnieniem, a nie o doręczenie samej sentencji orzeczenia na podstawie art. 9 (zob. postanowienie SN z 17.01.2007 r., I PZ 25/06, OSNP 2008/5–6, poz. 72).
6. Prawo strony do przeglądania akt sprawy i otrzymywania odpisów, kopii lub wyciągów z akt musi być realizowane w granicach określonych przepisami prawa (§ 126 i n. r.u.s.p.), nie daje jednak stronie prawa do żądania przesłania na jej adres domowy całości akt sądowych. Odmowa przez sąd realizacji takiego żądania nie stanowi naruszenia art. 9 (zob. wyrok SN z 3.04.2001 r., I PKN 818/00, OSNP 2003/2, poz. 32).
7. Strony i uczestnicy postępowania mają prawo do otrzymania z akt sprawy zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku, chyba że protokół został sporządzony wyłącznie pisemnie. Przewodniczący wydaje z akt sprawy zapis dźwięku, jeżeli wydaniu zapisu obrazu i dźwięku sprzeciwia się ważny interes publiczny lub prywatny. Jeżeli posiedzenie odbyło się przy drzwiach zamkniętych, strony i uczestnicy postępowania mają prawo do otrzymania z akt sprawy jedynie zapisu dźwięku (art. 9 § 2 i 3). Zapoznanie się przez stronę lub uczestnika postępowania nieprocesowego z zapisem dźwięku albo obrazu i dźwięku z posiedzenia, rozprawy lub innej czynności procesowej może nastąpić w siedzibie sądu w przeznaczonym do tego pomieszczeniu po wykazaniu przez nich tożsamości, a co do innych osób – po wykazaniu ponadto istnienia uprawnienia wynikającego z przepisów prawa. Niedopuszczalne jest samodzielne kopiowanie tego zapisu. Na wniosek strony, uczestnika postępowania nieprocesowego lub ich przedstawiciela, pełnomocnika lub obrońcy sąd, przewodniczący lub kierownik sekretariatu wydaje, stosownie do przepisów postępowania sądowego, zapis bądź kopię zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku za pomocą systemu teleinformatycznego albo na nośniku danych, chyba że przepisy postępowania sądowego stanowią inaczej. Jeżeli zostały sporządzone adnotacje, zapis wydaje się wraz z adnotacjami (§ 130 r.u.s.p.).
8. Osoba będąca stroną, innym uczestnikiem postępowania, ich przedstawicielem, pełnomocnikiem albo obrońcą może uzyskiwać informacje o toku postępowania w sprawie, do których uzyskania uprawniona jest ta osoba, bez konieczności osobistego stawien-

nictwa w sądzie, gdy złoży do sądu zapytanie skierowane drogą elektroniczną, podpisane za pomocą kwalifikowanego podpisu elektronicznego, podpisu zaufanego albo podpisu osobistego. Uzyska je również, jeżeli prześle do sądu zapytanie z adresu poczty elektronicznej, który został uprzednio wskazany przez tę osobę osobiście przed sądem albo urzędnikiem sądowym jako adres służący do otrzymywania informacji jawnych o toczących się sprawach, bądź w piśmie procesowym jako adres służący do otrzymywania informacji jawnych o sprawie wskazanej w piśmie, a ponadto jeżeli w aparacie telefonicznym sądu wyświetla się numer telefonu, o którym pracownicy sądu mają wiedzę, że należy do oznaczonej osoby, oraz po potwierdzeniu jej tożsamości za pomocą danych takich jak numer PESEL, NIP, REGON, KRS oraz za pomocą innych danych z akt sprawy znanych osobie występującej o udzielenie informacji (§ 124 r.u.s.p.).

9. Co do udzielania informacji telefonicznych pozostałym osobom oraz zakresu tych informacji – por. § 123 r.u.s.p.
10. Orzeczenia sądów powszechnych są publikowane w Internecie przy wykorzystaniu Portalu Orzeczeń na stronie pod adresem www.orzeczenia.ms.gov.pl.

Art. 9¹. [Utrwalanie przebiegu posiedzenia]

§ 1. Nie jest wymagane zezwolenie sądu na utrwalanie przez strony lub uczestników postępowania przebiegu posiedzeń i innych czynności sądowych, przy których są obecni, za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk.

§ 2. Strony i uczestnicy postępowania uprzedzają sąd o zamiarze utrwalenia przebiegu posiedzenia lub innej czynności sądowej za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk.

§ 3. Sąd zakazuje stronie lub uczestnikowi postępowania utrwalenia przebiegu posiedzenia lub innej czynności sądowej za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk, jeżeli posiedzenie lub jego część odbywa się przy drzwiach zamkniętych lub sprzeciwia się temu względ na prawidłowość postępowania.

1. Komentowany przepis reguluje kwestie związane z rejestracją przez strony przebiegu postępowania i innych czynności sądowych za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk. Przepis art. 9¹ stanowi szczególny przepis względem art. 9, rozwijając tzw. zasadę jawności wewnętrznej.
2. Przepis art. 9¹ przyznaje stronom i uczestnikom postępowania, a także ich przedstawicielom ustawowym, pełnomocnikom procesowym czy interwenientom ubocznym, zarządcy, syndykowi, uprawnienie do rejestracji przebiegu posiedzeń i innych czynności sądowych, przy których są obecni. Uprawnienie to nie przysługuje jednak publiczności i nikt z tego kręgu nie może rejestrować przebiegu posiedzenia czy innych czynności sądu.

Uprawnienie do rejestrowania przebiegu posiedzenia jest niezależne od tego, czy przebieg posiedzenia jest utrwalany za pomocą urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk.

3. Podmioty uprawnione mogą rejestrować posiedzenia jawne (w tym rozprawy, oględziny) oraz posiedzenia niejawne, jeżeli strona została na nie wezwana, łącznie z posiedzeniami przygotowawczymi (art. 205⁴), z tym że z wyłączeniem tej części posiedzenia, która obejmuje próbę ugodowego rozwiązania sporu (por. art. 205⁸ § 1).
4. Komentowany przepis stanowi, że czynność rejestracji może zostać dokonana przy pomocy urządzenia rejestrującego dźwięk. Uzasadnione jest jednak stanowisko, że dopuszczalna jest rejestracja przebiegu posiedzenia lub innej czynności sądowej za pomocą urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk, ale w zakresie umożliwiającym utrwalenie wyłącznie dźwięku (np. smartfon).
5. Choć utrwalanie przebiegu posiedzenia przez osoby uprawnione nie wymaga uprzedniego zezwolenia sądu czy przewodniczącego, to spoczywa na nich obowiązek uprzedzenia sądu o zamiarze dokonania rejestracji posiedzenia. Taka informacja powinna zostać przekazana przed rozpoczęciem rejestracji posiedzenia, przy czym może to nastąpić zarówno na piśmie, jak i ustnie do protokołu.
6. Sąd bądź przewodniczący (w zależności od rodzaju posiedzenia) zobligowany jest zabronić stronom i uczestnikom postępowania rejestrowania przebiegu posiedzenia w następujących sytuacjach:
 - 1) gdy posiedzenie lub jego część prowadzone są przy drzwiach zamkniętych;
 - 2) gdy przemawia za tym wzgląd na prawidłowość postępowania.

Pierwsza z wymienionych przesłanek ma miejsce, gdy sąd zarządził odbycie posiedzenia lub jego części przy drzwiach zamkniętych bądź z mocy prawa posiedzenie prowadzone jest z ograniczeniem jawności (art. 153 i 427). Z kolei wystąpienie przeszkody do rejestracji posiedzenia przez strony ze względu na prawidłowość postępowania podlega swobodnej ocenie sądu orzekającego, przy czym ograniczenie tego uprawnienia stron i uczestników postępowania, jako stanowiące wyjątek od zasady jawności wewnętrznej, powinno mieć miejsce wyjątkowo, w szczególności gdyby mogło ucierpieć dobro małoletniego.

Postanowienie sądu oraz zarządzenie przewodniczącego w przedmiocie zakazu rejestracji przebiegu posiedzenia nie podlegają zaskarżeniu.

7. Naruszenie przez strony i uczestników postępowania, także ich przedstawicieli ustawowych, pełnomocników procesowych czy interwenientów ubocznych, zarządcę, syndyka, reguł rejestracji przebiegu posiedzenia i innych czynności sądowych, np. po-

przez utrwalanie obrazu czy niepoinformowania sądu o rejestracji, powinno prowadzić do zastosowania sankcji porządkowych, o których stanowią przepisy Prawa o ustroju sądów powszechnych (art. 48 i 49 p.u.s.p.).

Art. 10. [Ugoda sądowa]

W sprawach, w których zawarcie ugody jest dopuszczalne, sąd dąży w każdym stanie postępowania do ich ugodowego załatwienia, w szczególności przez nakłanianie stron do mediacji.

1. Ugoda sądowa jest czynnością procesową uprawnionych do tego podmiotów procesowych, dokonaną w formie przewidzianej w prawie procesowym, które wiąże z tą czynnością zamierzony przez te podmioty skutek w postaci wyłączenia dalszego postępowania sądowego co do istoty sprawy (uchwała SN z 20.12.1969 r., III PZP 43/69, OSNCP 1970, Nr 3, poz. 40).

Artykuł 10 jest wyrazem dążenia ustawodawcy do ugodowego załatwiania spraw cywilnych. Zgodnie z zasadą autonomii woli stron są one zdolne samodzielnie, drogą wzajemnych ustępstw, doprowadzić do zlikwidowania istniejącego między nimi konfliktu w sposób najbardziej dla siebie dogodny.

Przepis art. 10, wraz z art. 223 § 1, stanowi dyrektywę skierowaną do sądu, aby we właściwej chwili nakłaniał strony do pojednania, i to w każdym stanie postępowania, nie wyłączając postępowania odwoławczego. Chęć takiego pojednania musi wpływać od samych stron.

Reguła zakończenia sprawy w drodze ugody ma zastosowanie we wszystkich postępowaniach, z zastrzeżeniem, że przedmiot sprawy (dochodzone roszczenie) pozostaje w dyspozycji stron. Na ogół są to roszczenia o charakterze majątkowym i nie ma przepisu zakazującego zawarcie ugody.

2. Ugoda sądowa może być zawarta w sprawach cywilnych należących do drogi sądowej (art. 2).

Uzasadnione jest stanowisko, że ugoda sądowa ma dwoisty charakter, łączący elementy materialnoprawne i procesowe. Jest czynnością procesową uprawnionych podmiotów, umożliwiającą wyłączenie dalszego postępowania co do istoty sprawy i prowadzącą do umorzenia postępowania (art. 223 w zw. z art. 203 § 4 i art. 355) oraz – zgodnie z treścią art. 917 k.c. – ugoda jest czynnością prawną (umową cywilnoprawną – zob. wyrok SN z 13.10.1972 r., III PRN 66/72, LEX nr 602642), przez którą strony czynią sobie wzajemne ustępstwa w zakresie istniejącego między nimi stosunku praw-

nego w celu uchylenia niepewności co do roszczeń wynikających z tego stosunku lub zapewnienia ich wykonania, albo uchylenia sporu istniejącego lub mogącego powstać. Ugoda dotyczy stosunku prawnego łączącego strony, przy czym w ramach tego stosunku mogą zostać uregulowane kwestie odnoszące się do poszczególnych roszczeń objętych jego treścią. Należy przy tym założyć, że przedmiotem ugody stają się wszystkie roszczenia wynikające z danego stosunku prawnego – tego, który został ugodą objęty (tak wyrok SN z 12.04.2018 r., II CSK 375/17, LEX nr 2490618). Ze względu na swój materialnoprawny charakter ugoda podlega przepisom o wadach oświadczenia woli (art. 82–88 k.c.), przy uwzględnieniu przepisów szczególnych (art. 918 k.c.) umożliwiających uchylenie się od skutków złożonego oświadczenia (zob. uchwała SN z 20.12.1969 r., III PZP 43/69, OSNCP 1970/ 3, poz. 40).

3. Co do trybu zawarcia ugody sądowej zob. uwagi do art. 205⁶ § 2 oraz do art. 210 § 2².
4. Przedmiotem ugody są w zasadzie prawa majątkowe. W orzecznictwie przyjęto, że dopuszczalna jest ugoda co do sposobu zarządzania nieruchomością, jak również o podział *quoad usum*, ponieważ uprawnienia te mają charakter majątkowy i współwłaściciele mogą nimi swobodnie dysponować (zob. postanowienie SN z 20.02.1974 r., III CRN 361/73, LEX nr 7411).

Niemajątkowy charakter praw, zwłaszcza z zakresu prawa rodzinnego (praw stanu), w istocie wyklucza możliwość zawarcia ugody np. w sprawach o rozwiązanie przysposobienia, o zaprzeczenie macierzyństwa. O tych prawach sąd musi rozstrzygnąć orzeczeniem, z tym jednak, że w sytuacji, gdy w jednym postępowaniu dochodzone są jednocześnie prawa niemajątkowe i majątkowe, ugoda w zakresie praw majątkowych jest dopuszczalna.

5. Zakaz zawarcia ugody może wynikać nie tylko z charakteru dochodzonych w postępowaniu cywilnym praw, lecz także z treści ustawy, np. w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych (art. 477¹²).
6. Ogólna reguła wyrażona w art. 10 została rozwinięta w przepisach szczegółowych, które dają możliwość zawarcia ugody jeszcze przed wszczęciem postępowania, w postępowaniu pojednawczym (art. 184–186), jak i w jego toku, zwłaszcza na pierwszym posiedzeniu, po wstępnym wyjaśnieniu stanowiska stron (art. 223 § 1). Poza tym strony mogą zawrzeć ugodę przed mediatorem (art. 183¹–183¹⁵).
7. Sąd ma obowiązek dopilnowania należytej redakcji ugody, w razie potrzeby powinien wspierać strony w formułowaniu propozycji ugodowych (por. też art. 205⁶ § 2). Ugoda powinna zawierać sformułowania zrozumiałe, niebudzące wątpliwości i – jeżeli nadaje się do egzekucji – umożliwiające jej przeprowadzenie.

Należy przyjąć, że czynność, jaką jest zawarcie ugody przed sądem, w związku z wywołaniem przez nią skutków materialnych, nie może być jako czynność procesowa odwołana aż do chwili uprawomocnienia się postanowienia o umorzeniu postępowania. Jeżeli zatem nie wystąpią przeszkody, o których mowa w art. 203 § 4, to zawarcie ugody daje sądowi podstawę do umorzenia postępowania (art. 355 § 1). Jeżeli podstawa do umorzenia postępowania zaistniała w postępowaniu odwoławczym, sąd drugiej instancji uchyla wyrok i umarza postępowanie (art. 386 § 3).

Zawarcie ugody sądowej nie powoduje stanu powagi rzeczy osądzonej, ale ugoda sądowa jest skuteczna i wiąże strony, dopóki nie zostanie prawnie podważona (zob. wyrok SN z 13.10.1972 r., III PRN 66/72, LEX nr 602642). Koszty procesu, w którym zawarto ugodę, znosi się wzajemnie, chyba że strony postanowiły inaczej (art. 104).

8. Ugoda sądowa jest czynnością dyspozycyjną stron i stanowi przejaw ich woli, sąd może jednak uznać ugodę za niedopuszczalną, gdy okoliczności sprawy wskazują, że jest ona sprzeczna z prawem lub zasadami współżycia społecznego albo zmierza do obejścia prawa (art. 223 § 2 w zw. z art. 203 § 4).
9. Ugoda zawarta przed sądem jest tytułem egzekucyjnym (art. 777 § 1 pkt 1).
10. Ugoda może być zawarta również przed mediatorem. Instytucja mediacji (art. 183¹–183¹⁵) należy do tzw. alternatywnych form rozstrzygania sporów (ADR – *alternative dispute resolution*). Uregulowana została wprawdzie w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego, dotyczy jednak postępowania przed mediatorem, który nie jest organem sądowym. Mediacja prowadzona jest na podstawie umowy o mediację albo postanowienia sądu kierującego strony do mediacji, np. w sprawach małżeńskich (art. 436 § 1, art. 445²).

Mediacja jest niesformalizowana i dobrowolna, z tym jednak, że niezależnie od wyniku sprawy sąd może nałożyć na stronę obowiązek zwrotu kosztów nieusprawiedliwionej odmowy poddania się mediacji, na którą strona uprzednio wyraziła zgodę (art. 103 § 1).

Szczegółowo na temat mediacji – zob. uwagi do art. 183¹–183¹⁵.

Art. 11. [Wiążąca moc wyroku skazującego]

Ustalenia wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym. Jednakże osoba, która nie była oskarżona, może powoływać się w postępowaniu cywilnym na wszelkie okoliczności wyłączające lub ograniczające jej odpowiedzialność cywilną.

1. Komentowany przepis, regulujący kwestie mocy wiążącej wyroku karnego w postępowaniu cywilnym, określanej jako prejudycjalność, ma zastosowanie do wszystkich spraw cywilnych toczących się procesie i postępowaniu nieprocesowym (art. 13 § 2). Dotyczy sytuacji, gdy poszkodowany czynem niedozwolonym stanowiącym także przestępstwo dochodzi roszczeń odszkodowawczych w postępowaniu cywilnym po wydaniu w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego pozwanego sprawcę lub gdy chodzi o inne niż obowiązek odszkodowawczy skutki cywilne skazania, np. rozwiązanie stosunku pracy, rozwiązanie spółki, pozbawienie lub ograniczenie władzy rodzicielskiej, alimenty, orzeczenie o winie za rozkład pożycia małżeńskiego, ustalenie nieistnienia małżeństwa w przypadku skazania za bigamię.
2. W sytuacjach wyżej opisanych do rozstrzygnięcia sprawy cywilnej nie jest konieczne wydanie wyroku karnego skazującego za przestępstwo. Nie jest też zwykle konieczne prejudycjalne rozstrzygnięcie przez sąd cywilny, że zostało popełnione przestępstwo, jak np. w wypadkach wskazanych w art. 442¹ § 2 k.c., art. 928 § 1 pkt 1 k.c., art. 52 § 1 pkt 2 k.p. czy art. 403 § 1 pkt 2 i art. 404 k.p.c., w których, przy braku wyroku karnego wiążącego sąd cywilny, sąd ten samodzielnie rozstrzyga, czy popełnione zostało określone przestępstwo (por. wyroki SN: z 18.12.2008 r., III CSK 193/08, LEX nr 487538; z 21.11.2001 r., II UKN 633/00, OSNP 2003/17, poz. 422; z 18.11.1997 r., I CKN 308/97, LEX nr 50517; z 11.07.2014 r., III CSK 193/13, OSNC-ZD 2015/D, poz. 55; uchwała SN (7) z 29.10.2013 r., III CZP 50/13, OSNC 2014/4, poz. 35). Jeżeli jednak przed zakończeniem sprawy cywilnej zapadł wyrok skazujący pozwanego za czyn będący źródłem szkody dochodzonej w procesie cywilnym, sąd cywilny jest tym wyrokiem związany.

Przepis art. 11 reguluje zatem sytuacje, gdy przed zakończeniem postępowania cywilnego zapadł w sprawie karnej prawomocny wyrok skazujący za przestępstwo, które jako zdarzenie należy do stanu faktycznego wywołującego skutki w sprawie cywilnej. Wyrok karny ma wówczas moc wiążącą dla sądu w sprawie cywilnej w zakresie ustaleń faktycznych co do popełnienia przestępstwa (por. m.in. K. Piasecki, *Wpływ postępowania i wyroku karnego na postępowanie i wyrok cywilny*, Warszawa 1970, s. 55–57; J. Rodziewicz, *Prejudycjalność w postępowaniu cywilnym*, Gdańsk 2001, s. 41; T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 209).

3. Określona w art. 11 moc wiążąca wyroku karnego oznacza, że w sprawie cywilnej niedopuszczalne jest dokonywanie jakichkolwiek własnych ustaleń co do tych okoliczności, którymi, zgodnie z omawianym przepisem, sąd jest związany w postępowaniu cywilnym. W szczególności sąd w sprawie cywilnej nie może ustalić, że osoba skazana za określone przestępstwo nie popełniła przypisanego jej czynu (wyrok SN z 30.09.2020 r., IV CSK 664/18, LEX nr 3061045). Okoliczności te nie mogą być przedmiotem postępowania dowodowego ani oceny sądu, a więc nie ma do nich zastosowa-

nia zasada swobodnej oceny dowodów (art. 233), a sąd w sprawie cywilnej dokonuje tylko subsumcji pod odpowiedni przepis prawa materialnego cywilnego wiążących ustaleń wynikających z wyroku karnego oraz ewentualnych własnych ustaleń dotyczących pozostałych okoliczności istotnych w rozpoznawanej sprawie (por. wyrok SN z 16.12.1961 r., II CR 1229/60, OSNCP 1962/3, poz. 118). W konsekwencji wyłączona jest możliwość obrony pozwanego sprzecznej z ustaleniami wyroku karnego, a także podniesienia przez niego zarzutu pozbawienia możliwości obrony w tym zakresie (por. wyrok SN z 23.04.1968 r., II PR 399/67, LEX nr 6321).

W wyroku z 31.03.2020 r., II CSK 124/19, OSNC 2021/1, poz. 4, dotyczącym odpowiedzialności odszkodowawczej zgromadzenia zakonnego Kościoła Katolickiego za szkodę wyrządzoną przez duchownego skazanego prawomocnym wyrokiem karnym za określone przestępstwo, Sąd Najwyższy stwierdził, że związanie sądu cywilnego skazującym wyrokiem karnym wyraża się w tym, iż w skład podstawy faktycznej rozstrzygnięcia sądu cywilnego wchodzi czyn przypisany w sentencji karnego wyroku skazującego i sąd cywilny jest pozbawiony możliwości dokonywania odmiennych ustaleń w tym zakresie. W postępowaniu cywilnym możliwe jest dokonanie dodatkowych ustaleń istotnych z punktu widzenia przesłanek odpowiedzialności cywilnej sprawcy szkody, w tym także dotyczących okoliczności wyeliminowanych przez sąd karny z opisu zarzucanego czynu zabronionego. Sąd w sprawie cywilnej może samodzielnie badać, czy oskarżony w postępowaniu karnym dopuścił się czynu nieprzypisanego mu z powodu braku dowodów winy.

4. Jak stwierdza się w literaturze, moc wiążąca wyroków karnych w postępowaniu cywilnym nie jest wynikiem określonych skutków prawomocności ani powagi rzeczy osądzonej wyroków karnych, lecz jej podstawę stanowi specjalna norma prawna – art. 11 – mająca na celu głównie uniknięcie możliwości wydania na podstawie tych samych faktów różnych (sprzecznych) orzeczeń w sprawach cywilnych i karnych oraz konieczności prowadzenia postępowania dowodowego w dwóch odrębnych postępowaniach sądowych w celu ustalenia tych samych faktów. Przyznanie takiej mocy wyrokom karnym jest regulacją szczególną i stanowi odstępstwo od podstawowych zasad postępowania cywilnego, tj. bezpośrednio i swobodnej oceny dowodów, co w pewnym stopniu ogranicza też niezawisłość sędziego w sprawie cywilnej.

Z tych względów wykładnia art. 11 powinna być dokonywana w sposób ścisły, a nawet zawężający, i nie może prowadzić do poszerzenia zakresu związania przez wyłączenie spod ustaleń i oceny sądu cywilnego innych okoliczności niż tylko te, które wynikają z ustaleń prawomocnego wyroku skazującego i przesądzają o popełnieniu przestępstwa (por. K. Piasecki, *Wpływ postępowania i wyroku karnego...*, s. 55–71; W. Siedlecki, *Stosunek postępowania karnego do postępowania cywilnego w świetle przepisów nowego Kodeksu postępowania cywilnego*, „Palestra” 1966/9, s. 21; K. Chwalibogowski, *Ustale-*

nia faktyczne w procesie karnym i cywilnym i ich wzajemna moc wiążąca, NP 1965/9, s. 54; T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. T. Ereciński, s. 209; por. również orzeczenia SN m.in. z 8.01.2004 r., I CK 137/03, LEX nr 1615840, oraz z 20.07.2007 r., I CSK 105/07, LEX nr 287769).

5. Przy ocenie, czy ma zastosowanie art. 11, należy badać, czy występują łącznie wszystkie elementy wskazane w tym przepisie, a więc czy w postępowaniu karnym został wydany prawomocny wyrok skazujący za przestępstwo, którego popełnienie, jako okoliczność faktyczna, ma znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy cywilnej.
6. Wiążący jest zatem tylko wyrok prawomocny. Jeżeli postępowanie karne jeszcze się toczy, sąd powinien zawiesić postępowanie cywilne na podstawie art. 177 § 1 pkt 4 w tych wszystkich wskazanych wyżej wypadkach, gdy wyrok karny ma ściśle prejudycjalne znaczenie, zaś w sytuacji, gdy postępowanie karne nie zostało jeszcze wszczęte, powinien zastosować art. 177 § 2.

Natomiast we wszystkich innych wypadkach sąd w postępowaniu cywilnym powinien rozważyć celowość zawieszenia postępowania.

Jak stwierdził SN w postanowieniu z 5.11.1968 r., I PZ 60/68, OSNCP 1969/6, poz. 117, oraz w wyrokach: z 5.03.1999 r., I PKN 610/98, OSNP 2000/9, poz. 350; z 11.01.2005 r., I PK 94/04, OSNP 2005/15, poz. 229; z 2.02.2010 r., II PK 157/09, LEX nr 852250; z 2.07.2015 r. IV CSK 573/14, LEX nr 1778865; z 12.10.2016 r., II CSK 58/16, LEX nr 2147278, sąd powinien zawiesić postępowanie cywilne wówczas, gdy dojdzie do uzasadnionego wniosku, że dowody przeprowadzone w tym postępowaniu nie dają podstaw do uwzględnienia powództwa o odszkodowanie lub w sprawie o zwolnienie dyscyplinarne pracownika nie dają podstaw do uznania, że pracownik dopuścił się ciężkiego naruszenia podstawowych obowiązków pracowniczych. Natomiast jeżeli dowody przeprowadzone w postępowaniu cywilnym pozwalają na stwierdzenie, że został popełniony czyn stanowiący podstawę roszczeń cywilnych lub wynikających z prawa pracy, brak jest podstaw do zawieszenia postępowania.

7. Wiążący charakter ma wyrok wydany w postępowaniu karnym, a więc w każdym z postępowań unormowanych w Kodeksie postępowania karnego toczących się przed sądem powszechnym lub wojskowym.

Należy podzielić stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w wyroku z 27.03.2013 r., V CSK 185/12, OSP 2014/3, poz. 30, że od chwili przystąpienia Polski do Unii Europejskiej przepis art. 11 ma zastosowanie również do prawomocnego wyroku wydanego w postępowaniu karnym przez sąd państwa Unii Europejskiej. Odmienne zdanie w tej kwestii wyraził K. Piasecki w głosie do powyższego wyroku opublikowanej

w OSP 2014/3, poz. 30, oraz T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. T. Ereciński, s. 201, natomiast aprobowane – N. Rycko, *Znaczenie wyroku zagranicznego sądu karnego dla rozstrzygnięcia sprawy cywilnej w Polsce*, LEX 2018; O. Piaskowska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany*, red. O. Piaskowska, LEX 2020, nt 2; por. też P. Grzegorzczak, *Nowy fundament europejskiego prawa procesowego: jurysdykcja krajowa, zawisłość sprawy oraz uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych według rozporządzenia Rady i Parlamentu Europejskiego nr 1215/2012 (Bruksela Ia)*, cz. 1, PS 2014/6, s. 19–48, cz. 2, PS 2014/7–8, s. 7–43, nt 4).

Nie są wiążące orzeczenia wydane w postępowaniu przygotowawczym (por. wyrok SN z 6.05.2010 r., II CSK 636/09, LEX nr 852545, i z 2.02.2012 r., II CSK 330/11, LEX nr 1170224) czy karnoadministracyjnym (por. wyrok SN z 25.03.1970 r., II PR 192/69, OSNCP 1971/2, poz. 31), dyscyplinarnym (por. uchwały SN: (7) z 26.01.1979 r., V PZP 8/78, OSNCP 1979/4, poz. 63, oraz z 18.01.2001 r., III ZP 28/00, OSNAPiUS 2001/7, poz. 210), toczącym się przed organami rentowymi itp. (por. wyrok SN z 5.12.1967 r., II PR 438/67, OSNCP 1968/6, poz. 110, i uchwała SN z 10.07.1980 r., II UZP 10/80, OSNCP 1981/1, poz. 5).

8. Wiąże jedynie wyrok skazujący za przestępstwo, a więc za zbrodnię lub występki, zgodnie z art. 7 § 1 k.k. (por. wyrok SN z 10.10.2003 r., II CK 116/02, LEX nr 148626), nie wiąże natomiast wyrok skazujący za wykroczenie.

Również wyrok skazujący za popełnienie przestępstwa skarbowego ma moc wiążącą, w świetle bowiem uchwały pełnego składu Izby Karnej SN z 4.04.2005 r., I KZP 7/05, OSNKW 2005/5, poz. 44, pojęcie przestępstwa występujące w art. 258 § 1 k.k., w brzmieniu obowiązującym przed 17.10.1999 r. (dzień wejścia w życie Kodeksu karnego skarbowego), obejmowało też przestępstwo skarbowe. W literaturze stanowisko akceptujące zastosowanie art. 11 do przestępstw skarbowych zajmował R. Koper, *Granice mocy wiążącej wyroków karnych w postępowaniu cywilnym*, St. Praw. 2016/1, s. 138, oraz J. Jagieła [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–205*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019, s. 192), natomiast wątpliwość w tej kwestii wyraził T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. T. Ereciński, s. 211).

9. Zgodnie z art. 26 ustawy z 26.03.1982 r. o Trybunale Stanu (Dz.U. z 2019 r. poz. 2122) za czyny stanowiące przestępstwo lub przestępstwo skarbowe Trybunał Stanu orzeka kary lub środki karne przewidziane w ustawie, a zatem może wydawać wyroki skazujące za popełnienie tych przestępstw. Z tych względów należy uznać, że moc wiążąca przysługuje także wyrokom Trybunału Stanu (por. T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. T. Ereciński, s. 212).

10. Kwestią mocy wiążącej nakazu karnego przewidzianego w art. 500–507 k.p.k. przed nowelizacją dokonaną 1.07.2003 r. na podstawie ustawy z 10.01.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. Nr 17, poz. 155 ze zm.), zajmował się Sąd Najwyższy w orzeczeniach: z 7.06.1968 r., III PZP 25/68, OSNCP 1969/2, poz. 25, oraz z 11.01.1999 r., II CKN 130/98, LEX nr 1214375, w których stwierdził, że sąd cywilny nie jest związany wydanym w postępowaniu karnym nakazem karnym, nakaz karny nie jest bowiem wyrokiem, lecz jedynie podlega wykonaniu jak wyrok. Stanowisko takie przeważało również w piśmiennictwie (por. m.in. C.P. Kłak, *Wyrok nakazowy a postępowanie cywilne*, „Palestra” 2004/11–12, s. 41 i powołana tam literatura).

Od 1.07.2003 r. w postępowaniu karnym sąd wydaje wyrok nakazowy, który staje się prawomocny, jeżeli nie wniesiono sprzeciwu lub sprzeciw cofnięto (art. 507 k.p.k.). Rozstrzygnięcie o odpowiedzialności karnej w postępowaniu nakazowym następuje zatem w formie wyroku i w związku z tym w literaturze wyrażono pogląd, że wyrok nakazowy, który zawsze ma charakter skazujący, wiąże sąd w postępowaniu cywilnym zgodnie z art. 11 (C.P. Kłak, *Postępowanie nakazowe w sprawach karnych skarbowych*, „Palestra” 2008/9–10, s. 82, oraz R. Koper, *Granice...*, s. 130; podobnie T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. T. Ereciński, s. 212). Okoliczność, że w postępowaniu nakazowym sąd orzeka na posiedzeniu bez udziału stron (art. 500 § 4 k.p.k.), nie powinna stanowić przeszkody w uznaniu mocy wiążącej wydanego w taki sposób wyroku nakazowego, skoro w piśmiennictwie przyjmowano na gruncie nieobowiązujących już od 1.07.2015 r. przepisów działu X rozdziału 51 Kodeksu postępowania karnego o postępowaniu uproszczonym, że także wydany w tym postępowaniu na podstawie uchylonego art. 479 k.p.k. zaoczny wyrok skazujący wiąże w postępowaniu cywilnym (por. K. Piasecki, *Wpływ postępowania i wyroku karnego...*, s. 99).

11. Zmiany modelu prawa i procesu karnego dokonane w kolejnych ustawach nowelizujących Kodeks karny oraz Kodeks postępowania karnego, m.in. z 27.09.2013 r. (Dz.U. poz. 1247 ze zm.), z 20.02.2015 r. (Dz.U. poz. 396) i z 11.03.2016 r. (Dz.U. poz. 437 ze zm.), poszerzyły zakres stosowania w tym procesie regulacji o charakterze konsensualnym, opierających się na uzgodnieniu przez uczestników postępowania treści rozstrzygnięcia lub sposobu zakończenia postępowania. Jak stwierdził Sąd Najwyższy w wyrokach: z 5.03.2009 r., II CSK 484/08, OSNC-ZD 2009/D, poz. 104; z 21.04.2015 r., I UK 338/14, LEX nr 1755907; z 25.11.2015 r., II CSK 683/14, LEX nr 1962511, przepis art. 11 odnosi się także do prawomocnego wyroku skazującego wydanego w następstwie uwzględnienia wniosku oskarżonego o poddanie się karze (art. 387 k.p.k.) oraz do wyroku skazującego wydanego na podstawie art. 335 § 1 k.p.k. Okoliczność, że wyroki takie zapadają bez przeprowadzenia postępowania

dowodowego na zasadach ogólnych, nie może być argumentem na rzecz wykluczenia stosowania w takich wypadkach art. 11, niewątpliwie bowiem są to wyroki skazujące w rozumieniu tego przepisu i mogą być wydane tylko wtedy, gdy okoliczności popełnienia przestępstwa nie budzą wątpliwości, a prokurator i pokrzywdzony nie sprzeciwiają się temu. Podobne stanowisko wyraził w piśmiennictwie R. Koper, *Granice...*, s. 133–137.

12. W kwestii orzeczeń wydawanych w postępowaniu prowadzonym na podstawie ustawy z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r. poz. 969) wypowiedział się Sąd Najwyższy w uchwale z 15.09.1986 r., III CZP 44/86, OSPiKA 1987/11–12, poz. 219, z glosą aprobowaną T. Erecińskiego, stwierdzając, że postanowienie sądu rodzinnego wydane na podstawie przepisów tej ustawy, ustalające popełnienie czynu karalnego przez nieletniego i kwalifikację czynu, w którym zastosowano środki wychowawcze przewidziane w (nieobowiązującym już obecnie) art. 55 § 1 tej ustawy, nie wiąże sądu w postępowaniu cywilnym. W uzasadnieniu uchwały Sąd Najwyższy stwierdził, że ani umieszczenie nieletniego przez sąd rodzinny w zakładzie poprawczym, ani zastosowanie wobec niego innych środków nie jest skazaniem, a zatem nie wiąże sądu w postępowaniu cywilnym.

Także na gruncie obowiązujących wcześniej przepisów Sąd Najwyższy w uchwale połączonych Izb Karnej i Wojskowej z 22.12.1978 r., VII KZP 23/77, OSNKW 1979/1–2, poz. 1, stanowiącej wytyczne w sprawie stosowania przepisów dotyczących przestępstw popełnionych w warunkach recydywy, stwierdził, że zastosowanie wobec nieletniego środka wychowawczego lub poprawczego, warunkowe umorzenie postępowania, odstąpienie od wymierzenia kary nie są wyrokami ani orzeczeniami skazującymi. W tej sytuacji wątpliwości budzi stanowisko zajęte w uchwale SN z 17.03.1973 r., III CZP 6/73, OSNCP 1973/11, poz. 190, zgodnie z którym sąd cywilny jest związany ustaleniem w wyroku karnym, że małoletni pomiędzy 13. a 17. rokiem życia działał z rozeznaniem, i uznaniem go za winnego popełnienia przestępstwa także wówczas, gdy sąd karny zastosował wobec nieletniego środek wychowawczy.

13. Z uwagi na to, że moc wiążącą posiada jedynie wyrok skazujący, umorzenie postępowania karnego na podstawie przepisów o amnestii nie wiąże sądu w postępowaniu cywilnym (por. orzeczenia SN: z 20.11.1990 r., I PR 249/90, PS 1992/4, s. 92; z 20.01.1978 r., III CZP 98/77, OSNPG 1978/11, poz. 58; z 18.04.1978 r., IV PR 90/78, LEX nr 8096; z 4.07.1974 r., III CRN 109/74, LEX nr 7545; z 8.02.1972 r., I PR 162/71, LEX nr 1634431).

Jednakże zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego wyrażonym w wyroku z 13.01.1958 r., III CR 511/57, OSPiKA 1958/10, poz. 265, jeżeli został już wydany prawomocny wyrok skazujący, a następnie orzeczoną karę darowano na mocy amnestii,

wyrok skazujący wiąże sąd cywilny. Podobne stanowisko zajął K. Piasecki, *Wpływ postępowania i wyroku karnego...*, s. 106–107.

14. Sporne jest, czy skazujący wyrok karny zachowuje moc w postępowaniu cywilnym także po zatarciu skazania. Sąd Najwyższy w wyroku z 18.03.1961 r., 1 CR 244/60, OSNC 1962/4, poz. 135, stwierdził, że ani zatarcie skazania przez sąd karny, ani zatarcie z mocy ustawy nie uchyla mocy wiążącej wyroku skazującego, który nadal istnieje, mimo że w wyniku zatarcia skazanie uważa się za niebyłe. Podobne stanowisko na temat uznania skazania za niebyłe na podstawie art. 64 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 11.07.1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571 ze zm.; obecnie art. 76 k.k.) zajął Sąd Najwyższy w uchwale (7) z 26.02.1965 r., III PO 31/64, OSN 1966/2, poz. 13. Także w wyroku z 29.10.2015 r., I CSK 893/14, OSNC 2016/10, poz. 121, z aprobującą glosą P. Księżaka, OSP 2018/2, s. 14, i krytyczną M. Kowalskiego, OSP 2017/3, s. 27, Sąd Najwyższy uznał, że zatarcie skazania, choć niewątpliwie wywołuje skutki w sferze prawnej i tworzy fikcję niekaralności osoby skazanej, nie niweczy jednak obiektywnie istniejących faktów, takich jak popełnienie przestępstwa i wydanie wyroku skazującego i nie pozbawia tego wyroku przewidzianego w art. 11 znaczenia w postępowaniu cywilnym.

W literaturze zdania w tej kwestii są podzielone. B. Dobrzański w glosie do wskazanego na wstępie wyroku SN z 18.03.1961 r., 1 CR 244/60, OSPiKA 1962/7–8, poz. 196, oraz W. Siedlecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1969, s. 100; T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. T. Ereciński, s. 213, 214; D. Kwiatkowski, *Wpływ zatarcia skazania na fakt popełnienia przestępstwa oraz fakt skazania*, CPKiNP 2019/1, s. 107–124, oraz J. Jagieła [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. A. Marciniak, s. 196, podzielił pogląd o zachowaniu mocy wiążącej wyroku karnego także po zatarciu skazania.

Odmienne stanowisko zajęli natomiast S. Rejman, *Artykuł 7 § 1 k.p.c. a rehabilitacja skazanego*, „Palestra” 1961/12, s. 18; T. Rowiński w glosie do wskazanego wyżej orzeczenia, PiP 1963/8–9, s. 428; W. Zatorski, *Wpływ zatarcia skazania i zarządzenia wykonania kary na związanie sądu cywilnego wyrokiem skazującym z obowiązkiem naprawienia szkody oraz egzekucję tego obowiązku*, PPE 2015/1, s. 61, 64, 68, oraz R. Koper, *Granice...*, s. 132. Stanowisko to należy uznać za uzasadnione zarówno w świetle dyrektywy ścisłej wykładni art. 11, jak i zmian w ustawodawstwie karnym dotyczących tej instytucji oraz skutków zatarcia skazania, w wyniku którego skazanie uważa się za niebyłe, a wpis o skazaniu usuwa z rejestru skazanych.

15. W literaturze wyrażono pogląd, że ani ułaskawienie (art. 139 Konstytucji RP, art. 560–568 k.p.k.), ani odstępienie od wymierzenia kary (art. 59, 61 k.k.) nie niweczy mocy wiążącej wyroku skazującego (por. K. Piasecki, *Wpływ postępowania i wy-*

roku karnego..., s. 104), co w przypadku odstąpienia od wymierzenia kary nie może być uznane za trafne, skoro – jak wskazano wyżej w uwadze 12 – Sąd Najwyższy w uchwale połączonych Izb Karnej i Wojskowej z 22.12.1978 r., VII KZP 23/77, stwierdził, że odstąpienie od wymierzenia kary nie jest wyrokiem skazującym. Podobne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z 6.11.2001 r., III ZP 17/01, OSNP 2002/11, poz. 259, stwierdzającej, że uznanie nauczyciela mianowanego w postępowaniu karnym winnym popełnienia przestępstwa o charakterze umyślnym, ściśniętego z oskarżenia prywatnego, i odstąpienie od wymierzenia kary na podstawie art. 59 k.k., z nałożeniem środka karnego w postaci nawiązki, nie jest prawomocnym skazaniem za przestępstwo popełnione umyślnie w rozumieniu art. 26 ust. 1 pkt 3 ustawy z 26.01.1982 r. – Karta Nauczyciela (Dz.U. z 2019 r. poz. 2215 ze zm.). Sąd Najwyższy odwołał się do wskazanej wyżej uchwały z 22.12.1978 r., VII KZP 23/77, oraz do orzecznictwa dotyczącego wykładni art. 11 i stwierdził, że orzeczenia, w których sprawcę uznano za winnego, ale nie skazano (nie wymierzono mu kary), nie są uznawane za wyroki skazujące. Podobne stanowisko zajął T. Ereciński (*Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. T. Ereciński, s. 213), natomiast odmienne A. Bojańczyk w krytycznej glosie do powyższego orzeczenia, PS 2003/3, s. 166, a także J. Jagieła [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. A. Marciniak, s. 194, oraz R. Koper, *Granice...*, s. 130, przyjmujący, że wyrok karny stwierdzający winę sprawcy i zawierający rozstrzygnięcie co do kary jest wyrokiem skazującym w rozumieniu art. 11 także wówczas, gdy sąd odstąpił od wymierzenia kary lub środka karnego.

16. Konsekwentnie należy też uznać, że nie stanowi wyroku skazującego orzeczenie przez sąd karny, iż oskarżony dopuścił się czynu przestępnego, i ustalenie, że zachodzą okoliczności wyłączające karalność, takie jak np. niepoczytalność, obrona konieczna, stan wyższej konieczności, błąd (por. T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. T. Ereciński, s. 211, oraz R. Koper, *Granice...*, s. 143). W takiej sytuacji sąd w postępowaniu cywilnym samodzielnie ustala, czy doszło do popełnienia czynu niedozwolonego i czy sprawca ponosi odpowiedzialność odszkodowawczą. Stanowisko takie wyraził także Sąd Najwyższy w uchwale (7) z 25.05.2018 r., III CZP 108/17, LEX nr 2502046, oraz uchwale (7) z 25.05.2018 r., III CZP 116/17, OSNC 208/12, poz. 112, stwierdzając, że sąd cywilny nie jest związany umorzeniem postępowania karnego na podstawie art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k. z powodu niepoczytalności sprawcy, i w konsekwencji uznał, że art. 442¹ § 2 k.c. ma zastosowanie także wtedy, gdy wobec sprawcy czynu niedozwolonego, ponoszącego odpowiedzialność na podstawie art. 436 § 1 k.c., zachodzą okoliczności wskazane w art. 31 § 1 k.k., które stanowiły podstawę umorzenia postępowania karnego w oparciu o art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k.
17. Nie mają mocy wiążącej orzeczenia karne umarzające postępowanie (por. wyroki SN: z 17.02.2005 r., II PK 217/04, OSNP 2005/18, poz. 285, i z 20.02.2020 r., IV CSK 538/18, LEX nr 3028884) ani umarzające warunkowo postępowanie (art. 66–68 k.k.), nie są

to bowiem wyroki skazujące (por. wskazaną wyżej – w uwadze 12 – uchwałę połączonych Izb Karnej i Wojskowej z 22.12.1978 r., VII KZP 23/77; wyrok SN z 20.09.1973 r., II PR 223/73, NP 1974/6, s. 846, z głosą aprobowaną J. Tyszką; uchwałę SN (7) z 22.10.1974 r., III PZP 20/74, OSNCP 1975/2, poz. 17, oraz wyrok SN z 12.04.2019 r. I CSK 169/18, LEX nr 2647524). Podobne stanowisko wyraził także R. Koper, *Granicze...*, s. 130–131, oraz R. Sadlik, *Znaczenie wyroku skazującego w sprawach pracowniczych*, M. Praw. 2015/4, s. 2; odmiennie Z. Miczek, *Związanie sądu orzeczeniem wydanym w sprawach karnych oraz w sprawach o wykroczenia*, PS 2004/6, s. 57.

W świetle jednoznacznej treści art. 11 nie mają w postępowaniu cywilnym mocy wiążącej wyroki uniewinniające (por. wyrok SN z 6.03.2014 r., I PK 289/13, LEX nr 2551949, i postanowienie SN z 12.10.2017 r., IV CZ 62/17, LEX nr 2401078).

18. Sąd w postępowaniu cywilnym jest związany jedynie ustaleniami zawartymi w sentencji wyroku karnego, nie wiążą go ustalenia zawarte w uzasadnieniu (por. orzeczenia SN: z 13.09.1949 r., Kr. C 344/49, PiP 1950/5–6, s. 168, z głosą aprobowaną M. Waligórskiego; z 15.04.1954 r., II C 1316/53, niepubl.; z 6.03.1974 r., II CR 46/74, OSP 1975/3, poz. 63; z 24.06.2013 r., II PK 352/12, LEX nr 1350306; z 4.04.2014 r., II CSK 405/13, LEX nr 1480316).
19. Zgodnie z art. 413 § 1 pkt 4, 5 i 6 k.p.k. wyrok karny powinien zawierać przytoczenie opisu i kwalifikacji prawnej czynu, którego popełnienie oskarżyciel zarzucał oskarżonemu, rozstrzygnięcie sądu i wskazanie zastosowanych przepisów ustawy karnej. Jak przyjmuje się w literaturze (por. m.in. K. Piasecki, *Wpływ postępowania i wyroku karnego...*, s. 119, oraz G. Goss, *Glosa do wyroku SN z 5.12.2008 r.*, III CSK 191/08, OSP 2010/1, poz. 2 i przytoczona tam literatura), ustalenie czynu przypisanego oskarżonemu polega na przytoczeniu okoliczności faktycznych należących do istoty przestępstwa, przy czym uznaje się, że zakresy pojęć istoty przestępstwa oraz ustawowych znamion przestępstwa (art. 115 § 1 k.k.) nie pokrywają się. Szerszy zakres ma pojęcie istoty przestępstwa, obejmujące wszystkie okoliczności faktyczne i prawne, zarówno o charakterze ogólnym (dotyczące przestępstwa w ogóle), jak i szczególne, charakterystyczne dla danego rodzaju przestępstw.

Do istoty przestępstwa w tym znaczeniu należą: podmiot przestępstwa, jego działanie lub zaniechanie, czyn przypisany oskarżonemu i przedmiot przestępstwa, przedmiotowa bezprawność czynu i jego niezgodność z prawem oraz wina, skutek przestępny, w tym związek przyczynowy i kwalifikacja prawna. Te ustalenia zawiera sentencja wyroku karnego, w której powinien zostać wymieniony sprawca przestępstwa, czas i miejsce popełnienia czynu i jego opis zawierający wszystkie istotne elementy charakterystyczne dla danego przestępstwa, stwierdzenie winy sprawcy, a więc i jego poczytalności, określenie sposobu popełnienia przestępstwa i jego przedmiotu.

Natomiast „ustawowe znamiona przestępstwa” to ustawowy opis typu czynu zabronionego, zawierający cechy konstytutywne karalnego zachowania się określonego rodzaju.

20. Zakres związania sądu cywilnego wyrokiem karnym został w art. 11 określony tylko ogólnie, bez sprecyzowania ustaleń wiążących oraz tych, co do których związanie nie zachodzi. Stwierdzenie, że sąd w postępowaniu cywilnym jest związany „ustaleniami co do popełnienia przestępstwa”, nie precyzuje, czy chodzi o związanie okolicznościami należącymi do istoty przestępstwa w wyżej wskazanym rozumieniu (por. uwa- ga 19), czy tylko okolicznościami stanowiącymi ustawowe znamiona przestępstwa.

K. Piasecki wyraził pogląd, że na gruncie art. 11 nie ma podstaw do ograniczenia związania tylko do ustawowych znamion przestępstwa i należy uznać, że obejmuje ono wszystkie okoliczności stanowiące istotę przestępstwa (K. Piasecki, *Wpływ postępowania i wyroku karnego...*, s. 117). Podobne stanowisko prezentuje R. Koper, *Granice...*, s. 149. W. Siedlecki wskazał, że związanie dotyczy tylko ustalonych przez sąd karny w sentencji wyroku skazującego elementów podmiotowych i przedmiotowych stanowiących istotę przypisanego oskarżonemu przestępstwa (W. Siedlecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, s. 100). Podobne stanowisko zajął T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. T. Ereciński, s. 214, oraz Sąd Najwyższy w wyroku z 2.02.2011 r., I UK 300/10, OSNP 2012/7–8, poz. 96, stwierdzając, że sąd w sprawie cywilnej jest związany ustaleniami prawomocnego wyroku skazującego co do okoliczności opisanych w tym wyroku jako znamiona przestępstwa. Podobne stanowisko zajął Sąd Najwyższy także w wyroku z 9.04.2015 r., II CSK 363/14, LEX nr 1711685. Natomiast w wyrokach z 24.06.2013 r., II PK 352/12, LEX nr 1350306, i z 4.04.2014 r., II CSK 405/13, LEX nr 1480316, uznał, że związanie sądu w postępowaniu cywilnym obejmuje znamiona przestępstwa, a także okoliczności jego popełnienia dotyczące czasu, miejsca, poczytalności sprawcy itp. W wyroku z 29.06.2016 r., III CSK 267/15, LEX nr 2093031, Sąd Najwyższy podkreślił, że jeżeli sąd w postępowaniu karnym ustalił poczytalność sprawcy i wydał wyrok skazujący, sąd cywilny jest związany tymi ustaleniami i nie może badać, czy zachodzą przesłanki określone w art. 425 k.c., wyłączające odpowiedzialność odszkodowawczą.

21. Konieczność sprecyzowania zakresu związania szczególnie wyraźnie występuje w sprawach odszkodowawczych w związku ze szkodą wyrządzoną w wyniku zaboru mienia, niedoboru lub innych przestępstw wyrządzających szkodę.

W literaturze i orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się na gruncie takich spraw, że jeżeli do istoty przestępstwa nie należy skutek w postaci wyrządzenia szkody (np. przestępstwo niedopełnienia obowiązku nadzoru nad mieniem), sąd cywilny nie jest związany wskazaną w wyroku karnym wysokością szkody, jaka wystąpiła w wyniku niedopełnienia obowiązku nadzoru.

Natomiast jeżeli wystąpienie szkody należy do istoty przestępstwa (np. przestępstwa zaboru, przywłaszczenia, sprzeniewierzenia), sąd cywilny jest związany ustaloną w wyroku karnym szkodą w postaci wskazanej przywłaszczonej kwoty lub przywłaszczonej określonej rzeczy, choć w tym drugim przypadku z reguły sam może ustalić jej wartość (zob. m.in. wyrok SN z 26.05.2017 r., I CSK 571/16, LEX nr 2352157, dotyczący odszkodowania za szkodę wyrządzoną przestępstwem doprowadzenia osoby trzeciej do niekorzystnego rozporządzenia mieniem).

Jeżeli zaś do istoty przestępstwa należy wyrządzenie szkody o określonym rozmiarze, od której zależy byt przestępstwa albo wykroczenia (art. 119 i 122 k.w.) lub kwalifikacja prawna czynu, wysokość kary czy inne skutki, np. gdy popełnienie określonego przestępstwa uwarunkowane jest wyrządzeniem „znacznej szkody” lub „szkody w wielkich rozmiarach” (por. art. 292 § 2 k.k., art. 294 § 1 k.k., art. 296 § 3 k.k., art. 296a § 4 k.k., art. 303 § 2 k.k.), a pojęcia te zostały zdefiniowane w ustawie przez wskazanie miernika pozwalającego określić je kwotowo (por. art. 115 § 5, 6, 7 i 7a k.k.) – sąd cywilny jest związany rozmiarem szkody (jego wartością progową) określonym w wyroku karnym i nie może ustalić, że szkoda była mniejsza (por. m.in. K. Piasecki, *Wpływ postępowania i wyroku karnego...*, s. 125, 126; W Siedlecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, s. 99; T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. T. Ereciński, s. 216, 217; R. Koper, *Granice...*, s. 147, 148; H. Pietrzkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2014, s. 212).

Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 13.09.1957 r., II CR 711/57, OSPiKA 1958/9, poz. 23, stwierdził, że tylko w przypadku wyroku karnego skazującego za zabór lub przywłaszczenie konkretnej sumy pieniężnej sąd cywilny jest związany ustaloną sumą, natomiast w przypadku skazania za przestępstwo niedopełnienia obowiązku, które ułatwiło powstanie szkody, sąd w postępowaniu cywilnym samodzielnie ustala rozmiar szkody wyrządzonej tym przestępstwem.

W wyroku z 26.04.1962 r., IV CR 534/61, niepubl., SN uznał, że sąd w sprawie cywilnej jest związany określeniem przez sąd w wyroku karnym towarów lub pieniędzy, które sprawca zagarnął. Podobne stanowisko zajął w orzeczeniach: z 17.04.1961 r., IV CR 467/60, OSN 1963/1, poz. 13; z 11.06.1964 r., II PR 191/62, OSPiKA 1965/6, poz. 127, oraz z 18.08.2009 r., I PK 60/09, LEX nr 785128.

W wyroku z 5.01.1970 r., I PR 91/69, OSNCP 1970/11, poz. 197, Sąd Najwyższy stwierdził, że w przypadku skazania za przywłaszczenie towarów i gotówki sąd cywilny jest związany wysokością wskazanej w sentencji wyroku karnego przywłaszczonej kwoty, jeżeli do istoty czynu przestępnego przywłaszczenia należy wysokość szkody wyrządzonej tym czynem. Natomiast w orzeczeniu z 18.07.1972 r., I PR 346/71, OSNCP 1973/4, poz. 66, uznał, że związanie sądu cywilnego ustaleniem prawomoc-

nego wyroku skazującego dotyczy jedynie ustalonej w tym wyroku ilości zagarniętych lub przywłaszczonych dewiz, nie ma zaś charakteru wiążącego zawarta w wyroku karnym wzmianka określająca relację, według jakiej dewizy należy przeliczyć.

W wyroku z 10.07.2013 r., V CSK 393/12, LEX nr 1330594, Sąd Najwyższy uznał, że znamionami przestępstwa przywłaszczenia mienia znacznej wartości (art. 284 § 1 w zw. z art. 294 § 1 k.k.) nie jest objęcie wyrządzenie pokrzywdzonemu szkody, a tym samym określenie jej wysokości, a zatem wartość przywłaszczonego mienia wskazana w sentencji wyroku skazującego nie może być automatycznie utożsamiana z wysokością szkody wyrządzonej tym przestępstwem.

Jednolicie przyjmuje się w orzecznictwie, że w razie skazania za przestępstwo niedopełnienia obowiązku nadzoru nad mieniem, które doprowadziło do powstania szkody, sąd cywilny nie jest związany wyrokiem karnym co do zakresu naprawienia szkody wyrządzonej niedoborem (wyroki SN: z 15.04.1999 r., I PKN 10/99, OSNP 2000/12, poz. 465, oraz z 22.07.2009 r., I UK 52/09, LEX nr 529677). Podobnie w orzeczeniu z 12.01.1955 r., I C 1123/53, OSNCK 1957/3, poz. 67, Sąd Najwyższy stwierdził, że sąd cywilny związany jest wyłącznie ustaleniami wyroku karnego dotyczącego istoty przestępstwa nim objętego, a zatem nawet jeżeli w wyroku skazującym za niedobór jest określona suma manka, to nie wiąże to sądu cywilnego, który sam powinien szkodę tę ustalić.

W orzeczeniach z 17.02.1971 r., I PR 261/70, OSPiKA 1972/1, poz. 6; z 25.07.1973 r., III PZP 12/73, OSNCP 1974/3, poz. 44, i z 21.03.1975 r., II PR 309/74, OSNCP 1975/12, poz. 178, dotyczących niedoboru z art. 218 d.k.k., Sąd Najwyższy wskazał, że ustalenia wydanego w postępowaniu karnym wyroku skazującego za przestępstwo z art. 218 § 1 d.k.k. nie wiążą sądu cywilnego w zakresie wysokości szkody. Wprawdzie do istoty przestępstwa z art. 218 § 1 d.k.k. należało wystąpienie „istotnego” niedoboru w wyniku niedopełnienia obowiązku nadzoru nad mieniem, jednak pojęcie to nie zostało zdefiniowane w ówczynie obowiązującej ustawie. W. Siedlecki w głosie do wyroku z 25.07.1973 r., NP 1974/11, s. 1574, oraz K. Piasecki w głosie do wyroku z 21.03.1975 r., NP 1976/6, s. 968, zaaprobowali powyższe stanowisko Sądu Najwyższego, stwierdzając, że sąd cywilny związany jest w takiej sytuacji ustaleniami sądu karnego co do spowodowania niedoboru i nie może oddalić powództwa o odszkodowanie, przyjmując, że mimo tego ustalenia żadna szkoda nie powstała, natomiast może ustalić, że jej wysokość jest inna od określonej przez sąd karny.

Nie jest natomiast jednolite stanowisko Sądu Najwyższego w kwestii związania sądu w sprawie cywilnej wysokością ustaloną w wyroku karnym szkody poniesionej przez pokrzywdzonego przestępstwem oszustwa przewidzianym w art. 286 § 1 k.k. W wyrokach z 27.11.2013 r., V CSK 556/12, LEX nr 1413608, i z 29.06.2016 r., III CSK 267/15,

LEX nr 2093031, Sąd Najwyższy uznał, że ponieważ szkoda nie stanowi znamienia tego przestępstwa, sąd w sprawie cywilnej nie jest związany jej wysokością ustaloną w wyroku karnym. Odmienne stanowisko Sąd Najwyższy zajął w wyroku z 26.05.2017 r., I CSK 571/16, LEX nr 2352157, stwierdzając, że ponieważ ustalenie wysokości szkody należy do znamion przestępstwa przewidzianego w art. 286 § 1 k.k., sąd w sprawie cywilnej jest związany wysokością szkody określoną w wyroku skazującym za to przestępstwo. W świetle wskazanych wyżej poglądów doktryny i orzecznictwa w kwestii związania wysokością szkody określoną w wyroku karnym trafne wydaje się pierwsze stanowisko zajęte w wyrokach z 27.11.2013 r., V CSK 556/12, i 29.06.2016 r., III CSK 267/15.

W wyroku z 10.10.2003 r., II CK 116/02, LEX nr 148626, wydanym w sprawie o orzeczenie na podstawie art. 412 k.c. przepadku na rzecz Skarbu Państwa określonej kwoty pieniężnej jako świadczenia spełnionego w celu niegodziwym przez pozwanego skazanego za sutenerstwo, Sąd Najwyższy stwierdził, że ponieważ wysokość osiągniętych korzyści nie należy do znamion przestępstwa sutenerstwa, sąd cywilny nie jest związany określoną w wyroku karnym kwotą osiągniętych przez pozwanego korzyści z przestępstwa.

Mając na uwadze wskazaną wyżej wykładnię art. 11 co do zakresu związania wysokością szkody ustaloną w wyroku skazującym, za trafne należy uznać wyrażone w literaturze stanowisko, że wyrok taki może być podstawą wydania nakazu zapłaty zgodnie z art. 485 § 1 pkt 1 tylko wówczas, gdy dotyczy kradzieży określonej sumy pieniędzy, nie może natomiast być podstawą wydania nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym w procesie odszkodowawczym (P. Dutka, *Wyrok skazujący jako podstawa do wydania nakazu zapłaty*, Prok. i Pr. 2016/7–8, s. 168–183, nt 1 i 3).

22. Związanie sądu cywilnego ustaleniem winy sprawcy w wyroku karnym było przedmiotem analizy Sądu Najwyższego zarówno w aspekcie poczytalności, jak i rodzaju winy. W orzeczeniu z 8.10.1956 r., IV CR 520/56, OSNCK 1957/4, poz. 107, Sąd Najwyższy stwierdził, że prawomocne skazanie sprawcy, pomimo przyjęcia jego ograniczonej poczytalności (obecnie art. 31 § 2 k.k.), za popełnienie przestępstwa wyrządzającego szkodę wiąże sąd cywilny i wyłącza możliwość zastosowania art. 138 § 1 k.z. (obecnie art. 425 § 1 k.c.). W orzeczeniu z 30.08.1961 r., IV CR 950/60, OSPiKA 1962/3, poz. 81, z glosą A. Meszorera, Sąd Najwyższy uznał zaś, że fakt skazania pozwanego za spowodowanie manka przesądza wiążąco o jego winie i wyklucza przyjęcie przez sąd cywilny, że cały niedobór powstał wskutek jego stanu psychicznego (otępienia), a więc okoliczności, za które nie odpowiada. Jednakże w razie zastosowania przez sąd karny art. 18 Kodeksu karnego z 1932 r. (obecnie art. 31 § 2 k.k.) sąd cywilny ma możliwość przyjęcia, że szkoda częściowo powstała bez winy pozwanego, co jednak wymaga wykazania, iż pomiędzy stwierdzonym stanem umysłowym pozwanego a szkodą istnieje związek przyczynowy.

Związanie rodzajem winy sprawcy przyjętej w wyroku karnym było przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego w powołanym już wyroku z 21.03.1975 r., II PR 309/74 (zob. uwaga 21), w którym SN stwierdził, że skazanie z art. 218 § 1 d.k.k. nie przesądza o tym, iż szkoda została wyrządzona umyślnie, i sąd w sprawie cywilnej może to samodzielnie ustalić.

Stanowisko to łączy się ze stanowiskiem zajętym w uchwale SN (7) z 27.07.1972 r., VI KZP 80/71, OSNKW 1972/10, poz. 152, zgodnie z którym przewidziany w art. 218 § 1 d.k.k. skutek w postaci wystąpienia istotnego niedoboru musiał być objęty zawnieniem sprawcy co najmniej w postaci winy nieumyślnej. Jeżeli sąd karny stwierdził, że wprowadzie naruszenie obowiązku nadzoru nad mieniem było umyślne, lecz skutek w postaci niedoboru nieumyślny, sąd w sprawie cywilnej mógł mimo to ustalić, że pracownik wyrządził szkodę umyślnie. Jak bowiem wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z 30.12.1966 r., III PRN 66/66, OSNCP 1967/9, poz. 154, ustalenia sądu w wyroku cywilnym mogą iść dalej, niż to wynika z wyroku karnego, i w konsekwencji doprowadzić do ustaleń mniej korzystnych dla pozwanego. Nie mogą natomiast łągodzić odpowiedzialności sprawcy.

Te reguły miał na uwadze Sąd Najwyższy także w uchwale (7) z 28.04.1983 r., III CZP 14/83, OSNCP 1983/11, poz. 168 – mającej moc zasady prawnej – w której stwierdził, że prawomocny wyrok skazujący za przestępstwo nieumyślne nie wyłącza w świetle art. 11 możliwości ustalenia w postępowaniu cywilnym, że sprawca działał umyślnie. Skoro bowiem sąd nie jest związany wyrokiem uniewinniającym i może uznać, że osoba uniewinniona popełniła przestępstwo (czyn niedozwolony), to może też uznać, że działała umyślnie, choć skazana została za przestępstwo popełnione z winy nieumyślnej. Natomiast w uchwale z 20.01.1984 r., III CZP 71/83, OSNCP 1984/8, poz. 133, Sąd Najwyższy stwierdził, że prawomocne skazanie za przestępstwo umyślne wyłącza w świetle art. 11 możliwość ustalenia, iż sprawca działał nieumyślnie.

Powyższa linia orzecznictwa jest utrwalona i kontynuowana m.in. w wyrokach z 20.11.2013 r., II PK 54/13, OSNP 2014/10, poz. 144, z 29.06.2016 r., III CSK 267/15, LEX nr 2093031, z 23.01.2020 r., II PK 135/18, LEX nr 2805058; została także zaaprobowana w literaturze – por. m.in. T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. T. Ereciński, s. 214, 215; H. Pietrzkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2014, s. 112, 113; R. Koper, *Granice...*, s. 144, 145. R. Sadlik, *Znaczenie wyroku...*, s. 3, wskazał jednak, że nie zawsze skazanie pracownika za przestępstwo spowodowania wypadku komunikacyjnego, przewidziane w art. 177 k.k., będzie przesądzało o istnieniu rażącego niedbalstwa sprawcy w rozumieniu art. 21 ustawy z 30.10.2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1205 ze zm.), co pozbawiałoby pracownika prawa do świadczenia z ubezpieczenia wypadkowego.

23. Kwestii związania kwalifikacją prawną przyjętą w wyroku skazującym dotyczy uchwała SN z 7.03.1978 r., III CZP 14/78, OSNCP 1978/11, poz. 194, z glosą B. Lewaszkiewicz-Petrykowskiej, OSPiKA 1983/7–8, poz. 144. W uchwale przyjęto, że osoby skazane za udział w pobiciu, w wyniku którego doszło do uszkodzenia ciała, odpowiadają względem poszkodowanego solidarnie za doznaną szkodę także wtedy, gdy sąd karny przypisał w prawomocnym wyroku skazującym spowodowanie tego uszkodzenia tylko jednemu uczestnikowi pobicia. Jak stwierdziła glosatorka, sąd cywilny nie jest władny ustalić, jaki typ przestępstwa popełnili sprawcy: bójkę, pobicie czy inny. Skoro udział w pobiciu oznacza współsprawstwo, to taka kwalifikacja prawna wiąże sąd cywilny także co do tego, że pozwani są współsprawcami. Za związaniem kwalifikacją prawną czynu przyjętą w wyroku karnym opowiada się także R. Koper, *Granice...*, s. 144.
24. W przedmiocie związania sądu cywilnego osobą pokrzywdzonego ustaloną w wyroku karnym Sąd Najwyższy zajął jednolite stanowisko w trzech orzeczeniach. W wyroku z 18.05.1965 r., I PR 130/65, LEX nr 13878, stwierdził, że ustalenie w wyroku karnym osoby poszkodowanej w wyniku przestępstwa zagarnięcia mienia należy do istoty czynu przestępnego i jest wiążące w postępowaniu cywilnym. Roszczenie odszkodowawcze służy osobie poszkodowanej wymienionej w wyroku karnym. W wyroku z 8.01.2004 r., I CK 137/03, LEX nr 1615840, Sąd Najwyższy podzielił ten pogląd i uznał, że ustalenie w skazującym wyroku karnym osoby pokrzywdzonej przestępstwem oszustwa z art. 286 § 1 k.k. wiąże, na podstawie art. 11 k.p.c., sąd cywilny, gdyż ustalenie to należy do istoty czynu przestępnego. Takie samo stanowisko zajął w wyroku z 5.12.2008 r., III CSK 191/08, OSP 2010/1, poz. 2, przyjmując, że sąd w postępowaniu cywilnym związany jest ustaleniem co do osoby pokrzywdzonej zawartym w sentencji wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego za popełnienie przestępstwa oszustwa (art. 286 § 1 k.k.). W uzasadnieniu Sąd Najwyższy stwierdził, że sąd w postępowaniu cywilnym jest związany tymi ustaleniami zawartymi w sentencji prawomocnego wyroku skazującego, które należą do znamion przedmiotowych konkretnego przestępstwa, a w odniesieniu do przestępstwa oszustwa przewidzianego w art. 286 § 1 k.k. ustalenie osoby pokrzywdzonej należy do takich znamion, wynika bowiem bezpośrednio z ustalenia przedmiotu przestępstwa i stanowi jeden z elementów stanu faktycznego.

W literaturze wyrażono zarówno pogląd zbliżony do powyższej linii orzecznictwa (por. K. Piasecki, *Wpływ postępowania i wyroku karnego...*, s. 117–119, oraz R. Koper, *Granice...*, s. 142, 143), jak i przeciwny, wskazujący, że takie stanowisko przeczy zasadzie ścisłej wykładni zdania pierwszego art. 11, ogranicza zastosowanie zdania drugiego i może być niekorzystne dla poszkodowanego (por. T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. T. Ereciński, s. 214, oraz G. Goss, *Glosa do wyroku SN z 5.12.2008 r., III CSK 191/08, OSP 2010/1, poz. 2*). Stanowisko o braku związania sądu co do osoby poszkodowanej przestępstwem stwierdzonym prawomocnym wyrokiem skazującym wyraził też Sąd Najwyższy w wyroku z 9.05.2019 r., III PK 47/18, LEX nr 2678274.

W wyroku z 2.02.2010 r., II PK 157/09, OSNP 2011/13–14, poz. 179, Sąd Najwyższy stwierdził, że prawomocny wyrok skazujący za przestępstwo przewidziane w art. 220 k.k. wiąże sąd w postępowaniu cywilnym co do tego, że pokrzywdzony był pracownikiem w rozumieniu art. 2 i 22 k.p., do znamion tego przestępstwa należy bowiem narażenie pracownika na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia lub zdrowia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, a zatem pokrzywdzonym może być tylko pracownik (por. też S. Kowalski, *Glosa do wyroku SA w Poznaniu z 26.09.2012 r., I ACa 553/12*, OSP 2013/7–8, poz. 78, oraz R. Sadlik, *Znaczenie wyroku...*, s. 2–3). Podobne stanowisko wyraził Sąd Najwyższy w wyroku z 14.07.2015 r., II PK 86/14, LEX nr 1770912, stwierdzając ponadto, że w sprawie o odszkodowanie na podstawie art. 435 k.c. za śmierć pracownika w wypadku przy pracy sąd jest związany wyrokiem skazującym innego pracownika za czyn przewidziany w art. 220 k.k. polegający na niezapewnieniu pracownikowi poszkodowanemu w wypadku wymaganego szkolenia BHP, wobec czego nie może w takiej sytuacji przyjąć, że śmierć pracownika nastąpiła wyłącznie z jego winy (stanowisko to zaakceptował R. Stefanicki, *Moc wiążąca wyroku skazującego w postępowaniu cywilnym (na tle wyroku Sądu Najwyższego z 14.07.2015 r., II PK 86/14)*, PPC 2016/14, s. 623–637).

25. W wyroku z 28.04.1961 r., 1 CR 285/60, OSPiKA 1962/3, poz. 76, Sąd Najwyższy uznał, że w procesie o ustalenie, iż małżeństwo nie zostało zawarte, sąd cywilny jest związany wyrokiem karnym skazującym powoda za przestępstwo bigamii. Skoro bowiem konieczną przesłanką uznania powoda za winnego tego przestępstwa było ustalenie przez sąd karny, że pierwsze małżeństwo zostało skutecznie zawarte, sąd cywilny pozbawiony jest możliwości ustalenia, iż małżeństwo to nie zostało zawarte.

Należy wskazać, że procedura karna nie zawiera odpowiednika art. 11 k.p.c., a zgodnie z art. 8 k.p.k. sąd karny rozstrzyga samodzielnie zagadnienia faktyczne i prawne oraz nie jest związany rozstrzygnięciem innego sądu lub organu, jednakże wiąza go prawomocne rozstrzygnięcia sądu kształtujące prawo lub stosunek prawny. Gdyby zatem przed wydaniem orzeczenia przez sąd karny sąd w sprawie cywilnej ustalił, że małżeństwo nie zostało zawarte, byłoby to wiążące dla sądu karnego w sprawie o bigamię. Jeżeli jednak orzeczenie takie nie zostało wydane, sąd w sprawie karnej samodzielnie ustalał, czy pierwsze małżeństwo zostało zawarte, i skoro jedynie ustalenie pozytywne pozwalało na skazanie za przestępstwo bigamii, to ustaleniem tym, jako przesłanką skazania, sąd cywilny był związany w późniejszej sprawie o ustalenie, że małżeństwo nie zostało zawarte (w kwestii samodzielności judykacyjnej sądu karnego i prejudykatów cywilnych w postępowaniu karnym por. A. Zbiciak, *Prejudykat cywilny i cywilna kwestia prejudykalna w postępowaniu karnym*, Warszawa 2020, s. 15–34, 72–82, 85–100 i 228–263).

26. W orzeczeniu z 21.11.1997 r., II CKN 464/97, LEX nr 1227419, oraz w wyroku z 26.03.2003 r., II CK 91/02, LEX nr 78825, Sąd Najwyższy stwierdził, że wiążące

sądu cywilnego wyrokiem skazującym nie rozciąga się na inne niż wskazane w art. 11 okoliczności, co oznacza, że w sprawie o rozwód sąd ma obowiązek samodzielnie badać i ocenić, czy popełnione na szkodę współmałżonka przestępstwo miało wpływ na rozkład pożycia małżeńskiego, a w konsekwencji czy uzasadnia ustalenie winy tego małżonka za rozkład pożycia w myśl art. 57 § 1 k.r.o. Związanie to obejmuje tylko osobę skazanego i przypisany jej czyn.

W wyroku z 29.03.2012 r. I CSK 370/11, LEX nr 1227720, Sąd Najwyższy wskazał, że skazanie dziennikarza w procesie karnym za przestępstwo zniesławienia przewidziane w art. 212 § 2 k.k. nie przesądza automatycznie o bezprawności działania podmiotów odpowiedzialnych za naruszenie dóbr osobistych powoda na podstawie art. 38 pr. pras., tj. wydawcy i redaktora naczelnego gazety. Podobnie w wyrokach z 23.11.2011 r., IV CSK 142/11, LEX nr 1111011, i z 2.02.2012 r., II CSK 330/11, LEX nr 1170224, stwierdził, że w sytuacji gdy zdaniem powoda dwie osoby ponoszą odpowiedzialność deliktową za jedną szkodę, prawomocne skazanie za ten czyn jednego sprawcy nie wyklucza możliwości ustalenia przez sąd w postępowaniu cywilnym, że również drugi popełnił czyn niedozwolony, niezależnie od tego, czy nie był on w ogóle objęty postępowaniem karnym, czy umorzono wobec niego to postępowanie.

Por. także w tej kwestii wyrok SN z 31.03.2020 r., II CSK 124/19, przedstawiony w tezie 3.

27. Z uwagi na to, że związanie sądu cywilnego obejmuje jedynie ustalenia wyroku karnego co do popełnienia przestępstwa, pozwany skazany takim wyrokiem może w postępowaniu cywilnym powoływać się na wszystkie inne okoliczności mogące mieć wpływ na jego odpowiedzialność cywilną (wyrok SN z 18.08.2009 r., I PK 60/09, OSNP 2011/7–8, poz. 101), w tym na przyczynienie się pokrzywdzonego do szkody (por. orzeczenia SN: z 17.05.1955 r., II CR 117/54, OSN 1956, poz. 97; z 21.02.1959 r., IV CR 465/58, NP 1959/11, s. 1386; z 19.08.1960 r., III CR 998/59, OSPiKA 1961/4, poz. 131; z 22.11.1966 r., I PR 487/66, NP 1967/7–8, poz. 1006), przedawnienie roszczenia odszkodowawczego, potrącenie, spełnienie świadczenia itp. (por. orzeczenie SN z 4.05.1965 r., I PR 116/65, OSPiKA 1966/12, poz. 280).

W uchwale z 11.01.1983 r., III CZP 56/83, OSNCP 1983/8, poz. 108, Sąd Najwyższy uznał, że ustalenie prawomocnego wyroku skazującego, iż sprawca przestępstwa działał w obronie koniecznej, której granice przekroczył (obecnie art. 25 § 2 i 2a k.k.), nie wyłącza możliwości ustalenia w postępowaniu cywilnym, że poszkodowany nie przyczynił się do powstania szkody. Z tezą tą należy się zgodzić, choć trzeba przede wszystkim stwierdzić, że ponieważ w sprawie karnej sąd odstąpił od wymierzenia kary, wyrok karny, jak wskazano wyżej (por. uwaga 15), nie był wyrokiem skazującym i nie wiązał sądu cywilnego.

28. Związanie prawomocnym wyrokiem skazującym za popełnienie przestępstwa obejmuje również następców prawnych skazanego po jego śmierci (por. orzeczenie SN z 27.11.1961 r., II CR 1043/60, OSNCP 1963/2, poz. 35, z głosem aprobującą K. Lipińskiego, OSPiKA 1962/11, poz. 292). Stanowisko takie zajął również na gruncie art. 11 K. Piasecki, *Wpływ postępowania i wyroku karnego...*, s. 163, oraz W. Siedlecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, s. 103).
29. Zgodnie z art. 11 zdanie drugie osoba, która nie była oskarżona w procesie karnym, może powoływać się na wszelkie okoliczności ograniczające lub wyłączające jej odpowiedzialność cywilną. Chodzi tu o podmioty odpowiadające na zasadzie ryzyka (art. 435 i 436 k.c.) oraz odpowiadające za cudze czyny (np. art. 427, 429, 430 k.c.).

Na tle tej regulacji doszło w literaturze i orzecznictwie do kontrowersji, czy osoba, która nie była oskarżona w procesie karnym, może powoływać się także na okoliczności wyłączające winę lub odpowiedzialność karną osoby skazanej i tym samym obalać ustalenia wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa przez skazanego. Na gruncie art. 7 § 2 d.k.p.c. taka możliwość była niemal jednolicie przyjmowana. Przepis ten jednak miał inne brzmienie, stanowił bowiem, że wiążące sąd cywilny ustalenia sądu karnego co do popełnienia przestępstwa mogą być obalone przed sądem cywilnym, gdy sprawa dotyczy odpowiedzialności cywilnej osoby, przeciwko której oskarżenie nie było skierowane, bądź osoby, która nie broniła się w postępowaniu karnym.

Po wejściu w życie Kodeksu postępowania cywilnego z 1964 r. Sąd Najwyższy w wyroku z 6.03.1967 r., II CR 410/66, OSNCP 1967/10, poz. 178, stwierdził, że zmiana art. 11 zdanie drugie jest tylko zmianą redakcyjną i także na jego gruncie osoba trzecia nie jest związana ustaleniami prawomocnego wyroku karnego co do popełnienia przestępstwa przez skazanego, za którego ponosi odpowiedzialność cywilną, i może ustalenia te obalić w postępowaniu cywilnym. W literaturze stanowisko takie prezentują J. Klich-Bartoszko i A. Kubas, glosy do wyroku SN z 16.06.1967 r., III PRN 9/67, OSPiKA 1968/12, poz. 263, oraz W. Siedlecki, *Stosunek postępowania karnego...*, s. 26, a także P. Ryłski, *Moc wiążąca wyroku karnego skazującego a sytuacja procesowa osoby trzeciej (art. 11 zd. 2 k.p.c.)*, PPC 2010/1, s. 97–103. Również w wyroku z 23.11.2011 r., IV CSK 142/11, LEX nr 1111011, Sąd Najwyższy uznał, że ustalenia prawomocnego wyroku skazującego nie wiążą w postępowaniu cywilnym tego pozwanego, który nie był oskarżonym w procesie karnym.

Jednakże w judykaturze przeważa odmienne stanowisko, zajęte przez Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 16.06.1967 r., III PRN 9/67, OSPiKA 1968/12, poz. 263, stwierdzającym, że art. 11, odmiennie niż art. 7 § 2 d.k.p.c., nie przewiduje możliwości obalenia ustaleń prawomocnego wyroku skazującego także przez osobę trzecią, która nie była oskarżona

w procesie karnym, a ponosi odpowiedzialność cywilną. Takie stanowisko w literaturze prezentują K. Piasecki, *Glosa do wyroku SN z 6.03.1967 r., II CR 410/66*, PiP 1969/1, s. 207, oraz K. Piasecki, *Wpływ postępowania i wyroku karnego...*, s. 154; J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1987, s. 154; T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. T. Ereciński, s. 219; R. Koper, *Granice...*, s. 150, 151, oraz J. Jagieła [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. 1, red. A. Marciniak, s. 208.

Wyraził je także Sąd Najwyższy w powołanym już wyroku z 5.03.2009 r., II CSK 484/08, OSNC-ZD 2009/D, poz. 104, stwierdzając, że na podstawie art. 11 zdanie drugie nie jest możliwe obalenie w postępowaniu cywilnym ustaleń prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa. Uznał, że ze względu na odmienne brzmienie art. 11 zdanie drugie nie jest możliwe podtrzymanie stanowiska, które wyrażał art. 7 § 2 d.k.p.c. Za drugim poglądem przemawia również *ratio legis* art. 11. Dążenie do przeciwdziałania rozbieżnościom między wyrokami karnymi a orzeczeniami cywilnymi, którego wyrazem jest ten przepis, przemawia przeciwko dopuszczeniu możliwości obalania w postępowaniu cywilnym ustaleń prawomocnego wyroku karnego co do popełnienia przestępstwa zarówno przez osobę skazaną, jak i przez osobę, która nie była oskarżona. Do obalenia tych ustaleń może dojść tylko przez wzruszenie prawomocnego wyroku karnego za pomocą nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Także w wyrokach z 2.02.2012 r., II CSK 330/11, LEX nr 1170224; z 29.06.2012 r., I CSK 545/11, LEX nr 1228768, i z 21.02.2013 r., I CSK 373/12, OSNC 2013/11, poz. 126, Sąd Najwyższy stwierdził, że art. 11 ma zastosowanie *erga omnes* i także osoba trzecia, o której mowa w zdaniu drugim, nie może kwestionować ustaleń prawomocnego wyroku skazującego sprawcę przestępstwa.

Stanowisko to należy podzielić, choć, co podkreślają zwolennicy pierwszego poglądu, przy takiej wykładni zdanie drugie art. 11 jest w istocie zbędne, a literalne brzmienie całego przepisu może prowadzić do odmiennych wniosków. Wydaje się jednak, że u podłoża zmiany regulacji, jaka zawarta była w art. 7 § 2 d.k.p.c., i wprowadzenia rozwiązania przyjętego w art. 11 zdanie drugie k.p.c. leżał zamiar doprowadzenia do osiągnięcia w pełni celu przyświecającego normie art. 11, tj. całkowitego wyeliminowania możliwości podważenia w postępowaniu cywilnym ustaleń prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa, także przez osobę trzecią. Niezbyt precyzyjne sformułowanie zdania drugiego nie powinno niweczyć tego celu dokonanej zmiany.

30. Gdy po uprawomocnieniu się wyroku w sprawie cywilnej, opartego na ustaleniach prawomocnego wyroku karnego, wyrok karny został uchylony, okoliczność ta stanowi podstawę do żądania wznowienia postępowania cywilnego na podstawie art. 403 § 1 pkt 1.
31. Ze stosowaniem art. 11 wiąże się kwestia możliwości wykorzystania w postępowaniu cywilnym materiału dowodowego zebranego w sprawie karnej, stanowiąca fragment

szerszego zagadnienia wykorzystania materiału dowodowego zgromadzonego w innym postępowaniu (także cywilnym). Kwestii tej nie reguluje żaden przepis, a zatem należy stosować ogólne zasady procesu cywilnego oraz przepisy o postępowaniu dowodowym. Obecnie, po uchyleniu art. 3 § 2, w polskim procesie cywilnym nie obowiązuje już zasada prawdy obiektywnej, natomiast istotnie wzrosło znaczenie zasady kontradiktoryjności, a w konsekwencji, jak się wydaje, w znacznym stopniu straciły aktualność poglądy doktryny i orzecznictwa wywodzące przede wszystkim z zasady prawdy obiektywnej oraz z zasady bezpośredniości niedopuszczalność posłużenia się przez sąd w sprawie cywilnej materiałem dowodowym zgromadzonym w sprawie karnej, bez względu na stanowisko stron w tym przedmiocie (por. m.in. W. Siedlecki, *Glosa do orzeczenia SN z 7.05.1956 r., II CR 236/55, NP 1957/5*, s. 119; K. Piasecki, *Wykorzystanie w postępowaniu cywilnym materiału dowodowego zebranego w sprawie karnej*, „Palestra” 1971/12, s. 14).

W odniesieniu do dowodu z zeznań świadków oraz z oględzin rzeczy należy uznać, że ze względu na jego charakter przeprowadzenie go bezpośrednio przed sądem orzekającym ma decydujące znaczenie dla prawidłowości jego oceny, a zatem z reguły oparcie ustaleń na takim dowodzie przeprowadzonym w innej sprawie może naruszać zasadę bezpośredniości.

Inaczej przedstawia się sytuacja, gdy chodzi o dowody z dokumentów. Orzeczenia karne inne niż skazujące, które nie wiążą sądu w sprawie cywilnej, są dokumentami urzędowymi, podobnie jak protokoły posiedzeń w sprawie karnej, i zgodnie z art. 244 stanowią dowód tego, co zostało w nich urzędowo poświadczane. Inne dokumenty zgromadzone w sprawie karnej, mające charakter dokumentów prywatnych (art. 245) i ich moc dowodową, także mogą być wykorzystane przez sąd w sprawie cywilnej przy ustalaniu stanu faktycznego (por. wyroki SN: z 18.09.1969 r., II CR 308/69, OSNCP 1970/7–8, poz. 130; z 15.10.1997 r., III CKN 238/97, LEX nr 1632165).

Opinie biegłych, zarówno pisemne, jak i ustne, wydane w postępowaniu karnym mają taki sam charakter z punktu widzenia dowodowego jak przeprowadzone w postępowaniu cywilnym. Nie ma więc przeszkód, przy braku sprzeciwu stron, by opinie takie zostały wykorzystane w postępowaniu cywilnym (por. K. Piasecki, *Wykorzystanie w postępowaniu cywilnym materiału dowodowego...*, s. 15).

Materiał ze sprawy karnej jest tylko materiałem faktycznym, wobec czego chcąc uczynić go przedmiotem postępowania dowodowego w sprawie cywilnej, sąd powinien wydać odpowiednie postanowienie dowodowe, w którym określi dopuszczalne jako dowód dokumenty (opinie biegłych) i numery kart sprawy karnej, na których się one znajdują. Nieprawidłowe jest dopuszczanie dowodu z akt innej sprawy, nie tylko dlatego, że przepisy o postępowaniu dowodowym takiego dowodu nie przewidują, lecz

przede wszystkim dlatego, że uniemożliwia to stronom ustosunkowanie się do tych dowodów (por. orzeczenia SN: z 30.04.1956 r., II CR 885/55, OSN 57/2, poz. 48, oraz z 10.11.1966 r., II PR 269/66, NP 1967/6, s. 835).

Art. 12. [Roszczenie adhezyjne]

Roszczenia majątkowe wynikające z przestępstwa mogą być dochodzone w postępowaniu cywilnym albo w wypadkach w ustawie przewidzianych w postępowaniu karnym.

1. Przepis ten wskazuje na możliwość dochodzenia cywilnych roszczeń majątkowych wynikających z przestępstwa, według wyboru poszkodowanego, zarówno w postępowaniu cywilnym, jak i – w wypadkach w ustawie przewidzianych – w postępowaniu karnym przed sądem rozpoznającym sprawę o to przestępstwo.

Jednakże tylko przed sądem karnym można dochodzić roszczeń z tytułu odszkodowania za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie (art. 552–558 k.p.k.) oraz za niesłuszne ukaranie lub zatrzymanie (art. 115 k.p.w.). Por. orzeczenie SN z 3.11.1969 r., III CRN 329/69, OSNCP 1970/9, poz. 153, w przedmiocie rozróżnienia roszczeń odszkodowawczych za niesłuszne tymczasowe aresztowanie od roszczeń odszkodowawczych wynikających z bezpodstawnego umieszczenia w szpitalu psychiatrycznym.

2. Do 30.06.2015 r. poszkodowany przestępstwem mógł realizować przewidziany w art. 12 wybór drogi dochodzenia roszczeń odszkodowawczych przez wytoczenie powództwa cywilnego albo wniesienie w toczącym się postępowaniu karnym przeciwko oskarżonemu tzw. powództwa adhezyjnego przewidzianego w art. 62–70 k.p.k. Z dniem 1.07.2015 r., tj. od chwili wejścia w życie ustawy z 20.02.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 396 ze zm.) przepisy art. 62–70 k.p.k. zostały uchylone i obecnie nie istnieje możliwość wytoczenia powództwa adhezyjnego. W wyniku zmiany Kodeksu karnego, w szczególności zaliczenia do środków kompensacyjnych przewidzianego w art. 46 k.k. obowiązku naprawienia szkody, zadośćuczynienia za krzywdę i nawiązki orzekanych przez sąd karny, utraciły one charakter środków karnych, przestały pełnić jakiejkolwiek funkcje represyjne i stały się w istocie instytucjami cywilnoprawnymi spełniającymi funkcje uwzględnienia roszczenia cywilnego, a więc zastąpiły powództwo adhezyjne (por. uzasadnienie rządowego projektu noweli z 20.02.2015 r., VII kadencja, druk sejm. nr 2393; M. Iwański, M. Jakubowski, K. Pałka [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015, s. 180–181, oraz postanowienie SN z 19.01.2017 r., I KZP 15/16, OSNKW 2017/3, poz. 14).

Nawiązując do takiego charakteru środków określonych w art. 46 k.k., Sąd Najwyższy w wyroku z 10.08.2017 r., II CSK 844/16, LEX nr 2360531, stwierdził, że obowiązki ma-

jątkowe wynikające z art. 46 k.k. wchodzi w skład spadku, zgodnie z art. 922 § 1 k.c. (por. także glosa aprobowująca J. Trzewika, „Glosa” 2018/1, s. 95–102).

Zgodnie z art. 46 k.k. i art. 49a k.p.k. pokrzywdzony (a także prokurator i inne osoby uprawnione, np. w razie śmierci pokrzywdzonego osoby mu najbliższe) może aż do zakończenia przewodu sądowego przed sądem pierwszej instancji złożyć wnioski o orzeczenie przez sąd karny obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Wniosek taki nie musi spełniać żadnych szczególnych warunków formalnych, poza ogólnymi warunkami wymaganymi dla pisma procesowego zgodnie z art. 119 k.p.k. Sąd orzeka o odszkodowaniu i zadośćuczynieniu, stosując przepisy prawa cywilnego. Jeżeli wydanie orzeczenia w tym przedmiocie jest znacznie utrudnione, może orzec nawiązkę w wysokości 200 tys. zł na rzecz pokrzywdzonego, a w razie jego śmierci na rzecz osób najbliższych. Wszystkie te orzeczenia sąd może także wydać z urzędu. Rozstrzygnięcie sądu karnego w tym przedmiocie nie stoi na przeszkodzie dochodzeniu niezaspokojonej części roszczenia w drodze postępowania cywilnego.

Jak stwierdził SN w wyroku z 15.11.2017 r., II CSK 82/17, LEX nr 2426544, wydane przez sąd karny na podstawie art. 46 § 1 k.k. orzeczenie o obowiązku naprawienia szkody ma taki sam charakter i wywołuje takie same skutki jak orzeczenie sądu cywilnego, a wynikające z wyroku karnego zobowiązanie sprawcy do naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem wchodzi w skład spadku zgodnie z art. 922 § 1 k.c. (co do charakteru i skutków wyroku wydanego przez sąd karny na podstawie art. 46 § 1 k.k. por. też wyrok SN z 10.08.2017 r., II CSK 844/16, OSNC 2018/5, poz. 53, z aprobowującymi glosami J. Trzewika, *Cywilnoprawny charakter środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody*, „Glosa” 2018/1, s. 95–102, i P. Rafałowicza, „Forum Prawnicze” 2017/5, s. 92–101, oraz postanowienie SN z 22.02.2019 r. IV CSK 597/17, LEX nr 2623731).

W art. 46 § 1 k.k. wprost wyłączono możliwość orzeczenia przez sąd karny renty na rzecz pokrzywdzonego. Zachowało także aktualność wyrażone przez Sąd Najwyższy w wyroku z 2.02.1971 r., V KRN 7/71, OSNKW 2007/6, poz. 90, stanowisko, że przedmiotem orzeczenia w postępowaniu karnym mogą być tylko roszczenia majątkowe, a zatem wyłączone jest zaspokojenie w tym postępowaniu wynikających z przestępstwa roszczeń niemajątkowych określonych w art. 24 § 1 zdanie pierwsze i drugie k.c.

3. Podstawowym warunkiem zastosowania przez sąd środków kompensacyjnych przewidzianych w art. 46 § 1 k.k. jest wydanie wyroku skazującego, w którym stwierdza się winę oskarżonego (por. wyroki SN: z 16.04.2015 r., II KK 321/14, LEX nr 1710355, oraz z 15.03.2017 r., II KK 67/17, Prok. i Pr.-wkł. 2017/4, poz. 2). Środki kompensacyj-

ne sąd karny stosuje obligatoryjnie także w razie odstąpienia od wymierzenia kary (art. 59 k.k.), nadzwyczajnego złagodzenia kary (art. 60 § 7 k.k.) i warunkowego umorzenia postępowania (art. 67 § 3 k.k.), a w razie orzeczenia kary ograniczenia wolności lub warunkowego zawieszenia wykonania kary może zobowiązać sprawcę do naprawienia szkody (art. 46 § 1 i art. 72 § 2 k.k.).

We wszystkich powyższych przypadkach sąd karny orzeka jedynie pozytywnie o zasądzeniu odszkodowania, zadośćuczynienia czy nawiązki, nie wydaje natomiast rozstrzygnięcia negatywnego: nie oddała żadnych roszczeń ani nie pozostawia ich bez rozpoznania. Jeżeli zasądzone odszkodowanie, obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienie albo nawiązka orzeczona na rzecz pokrzywdzonego nie pokrywają całej szkody lub nie stanowią pełnego zadośćuczynienia, pokrzywdzony, zgodnie z art. 415 § 2 k.p.k., może dochodzić dodatkowych roszczeń w postępowaniu cywilnym (por. orzeczenia SN: z 28.02.1966 r., III CO 84/65, PiP 1967/2, s. 340, z glosami W. Daszkiewicza i J. Jodłowskiego, oraz z 22.07.2009 r., I UK 52/09, LEX nr 529677; zob. także M. Filar, *Pokrzywdzony (ofiara przestępstwa) w polskim prawie karnym materialnym*, CPKiNP 2002/2, s. 37, 38).

4. Do naprawienia szkody w postępowaniu karnym może dojść także w wyniku zawarcia ugody w postępowaniu mediacyjnym (art. 23a i art. 107 § 3 i 4 k.p.k.) lub na posiedzeniu pojednawczym w sprawach z oskarżenia prywatnego (art. 494 § 1 i art. 107 § 3 k.p.k.) oraz porozumienia się oskarżonego z pokrzywdzonym co do naprawienia szkody lub zadośćuczynienia (art. 341 § 3 i 4 k.p.k.).
5. Zarówno ugody zawarte w powyższym trybie, jak i orzeczenia sądu karnego orzekające o obowiązku naprawienia szkody lub zapłacenia nawiązki, wydane na podstawie art. 415 § 1 k.p.k. w zw. z art. 46 k.k., stanowią tytuły egzekucyjne, którym sąd karny nadaje klauzulę wykonalności (art. 107 k.p.k. i art. 25 k.k.w.).

Jak stwierdził Sąd Najwyższy w wyroku z 7.07.2000 r., I PKN 724/99, OSNP 2002/2, poz. 38, orzeczenie sądu karnego zobowiązujące skazanego do naprawienia w całości lub części szkody wyrządzonej przestępstwem, które nie nadaje się do egzekucji cywilnej, nie pozbawia pokrzywdzonego możliwości dochodzenia w postępowaniu cywilnym jego roszczeń odszkodowawczych wynikających z tego przestępstwa. Podobne stanowisko Sąd Najwyższy zajął w wyroku z 2.02.2011 r., I UK 300/10, OSNP 2012/7–8, poz. 96, w którym uznał, że skoro wykonanie obowiązku naprawienia szkody może być przez sąd karny stosujący środek probacyjny odroczone, to nie można odmówić wierzycielowi interesu prawnego we wcześniejszym uzyskaniu świadczenia odszkodowawczego, a ryzyko podwójnej egzekucji może być wyeliminowane przez uwzględnienie naprawienia szkody w postępowaniu cywilnym prowadzonym równoległe lub później, albo w drodze powództwa przewidzianego w art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c.

6. W świetle art. 12 k.p.c. dokonanie wyboru jednego postępowania (cywilnego albo karnego) do dochodzenia roszczenia odszkodowawczego nie uniemożliwia skorzystania z drugiego, jeżeli sprawa nie znajduje się w toku jednego postępowania lub nie została w całości w jednym postępowaniu prawomocnie rozstrzygnięta. Zgodnie z art. 415 § 1 zdanie drugie k.p.k. przewidziany w ustawie obowiązek orzeczenia przez sąd w postępowaniu karnym o odszkodowaniu, zadośćuczynieniu lub nawiązce nie istnieje, jeżeli roszczenia wynikające z przestępstwa są przedmiotem innego postępowania albo orzeczono już o nich prawomocnym wyrokiem. Nie jest zatem dopuszczalne jednoczesne dochodzenie tego samego roszczenia w obu postępowaniach ani dochodzenie roszczeń, co do których zapadło już prawomocne rozstrzygnięcie pozytywne albo negatywne w jednym postępowaniu, stan sprawy w toku w postępowaniu karnym stanowi bowiem bezwzględną przeszkodę procesową w postępowaniu cywilnym, podobnie jak prawomocne rozstrzygnięcie tego roszczenia w postępowaniu karnym, i prowadzi do odrzucenia pozwu na podstawie art. 199 § 1 pkt 2 (por. W. Siedlecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1969, s. 104).

Jak stwierdził Sąd Najwyższy, stosownie do art. 415 § 5 k.p.k. (obecnie art. 415 § 1 zdanie drugie k.p.k.) sąd w sprawie karnej nie orzeka nawiązki na rzecz pokrzywdzonego, obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia, jeżeli roszczenie wynikające z przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania albo o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono, a zakaz ten odnosi się do każdego określonego w ustawie przypadku karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody, a więc również do zobowiązania do naprawienia szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary (por. m.in. wyrok SN z 3.09.2009 r., V KK 149/09, Prok. i Pr.-wkł. 2010/9, s. 10; wyroki SN: z 18.06.2009 r., IV KK 145/09, OSNKW 2009/9, poz. 77; z 22.04.2009 r., III KK 68/09, LEX nr 503184; z 23.11.2006 r., IV KK 328/06, OSNKW 2007/2, poz. 14). Wprowadzenie w art. 415 § 1 zdanie drugie k.p.k. tzw. klauzuli antykumulacyjnej ma na celu zapobieżenie możliwości wystąpienia w obrocie prawnym dwóch tytułów wykonawczych znajdujących źródło w tym samym zdarzeniu faktycznym (por. wyroki SN: z 25.09.2014 r., III KK 255/14, OSNKW 2015/2, poz. 13; z 6.08.2015 r., II KK 218/1, LEX nr 1771077; z 26.01.2016 r., V KK 323/15, LEX nr 1970396). Także w wyrokach z 23.11.2016 r., III KK 405/16, LEX nr 2155184, i z 28.02.2017 r., III KK 14/17, LEX nr 2238689, Sąd Najwyższy wskazał na antykumulacyjną funkcję art. 415 § 1 zdanie drugie k.p.k. W wyroku z 17.07.2014 r., III KK 54/14, OSNKW 2015/1, poz. 4, Sąd Najwyższy podkreślił, że zakaz orzekania o odszkodowaniu w procesie karnym odnosi się do także do sytuacji, gdy roszczenie zasądzono w bankowym tytule egzekucyjnym, i nie ma znaczenia, czy zostało ono wyegzekwowane. Natomiast w postanowieniu z 19.01.2017 r., I KZP 15/16, OSNKW 2017/3, poz. 14, stwierdził, że klauzula antykumulacyjna przewidziana w tym przepisie nie ma zastosowania do należności publicznoprawnych, w tym do składek na ubezpieczenie społeczne uiszczanych na rzecz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

7. Wobec likwidacji powództwa adhezyjnego i zastąpienia go środkami przewidzianymi w art. 46 k.k. spełniającymi wyłącznie funkcje kompensacyjne i wszystkie cele powództwa cywilnego, straciło aktualność stanowisko Sądu Najwyższego zajęte w wyrokach z 11.03.2008 r., II CSK 456/07, OSNC 2009/5, poz. 74, oraz z 28.01.2009 r., IV CSK 386/08, LEX nr 527246, zgodnie z którym jedynie wytoczenie powództwa adhezyjnego przerywa bieg terminu przedawnienia roszczenia z tytułu odszkodowania za szkodę wyrządzoną przestępstwem, natomiast nie odnosi takiego skutku wniesienie aktu oskarżenia oraz wniosku o zastosowanie środka karnego przewidzianego w art. 46 § 1 k.k. Jak się wydaje, obecnie istnieją podstawy przewidziane w art. 123 § 1 pkt 1 k.c. do przyjęcia, że zgłoszenie przez pokrzywdzonego w postępowaniu karnym wniosku o zastosowanie środków przewidzianych w art. 46 § 1 k.k. przerywa bieg przedawnienia roszczenia zgłoszonego w takim wniosku (por. też stanowisko Sądu Najwyższego co do skutków w zakresie przerwy biegu terminu przedawnienia wniesienia aktu oskarżenia o czyn zagarnięcia mienia społecznego zajęte w wyroku z 11.08.1977 r., IV CR 344/77, LEX nr 7977).

Przerwanie biegu terminu przedawnienia (art. 123 § 1 pkt 1 k.c.) powodują także podjęte w postępowaniu karnym czynności dotyczące zabezpieczenia majątkowego roszczeń (art. 291–295 k.p.k.), a w świetle wyroku SN z 24.04.1984 r., IV PR 51/84, OSPiKA 1985/12, poz. 235, oraz uchwały (7) z 5.05.1988 r., III PZP 11/88, OSNCP 1989/1, poz. 3, mającej moc zasady prawnej, upadek zabezpieczenia dokonanego w postępowaniu karnym nie niweczy materialnoprawnych skutków przerwy biegu przedawnienia wywołanego zabezpieczeniem.

8. Aktualne pozostało stanowisko Sądu Najwyższego dotyczące zasądzenia przez sąd karny tzw. symbolicznej złotówki z tytułu zadośćuczynienia, zgodnie z którym takie orzeczenie nie stwarza przeszkody do dochodzenia przed sądem cywilnym dalszych roszczeń o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę, uznaje się bowiem, że jest ono równoznaczne z pozostawieniem przez sąd karny bez rozpoznania roszczeń majątkowych wynikających z przestępstwa, chyba że sąd w wyroku stwierdził, iż zasądzenie symbolicznej złotówki wyczerpuje w całości zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę (por. m.in. uchwały SN (7) z 17.03.1965 r., VI KO 14/64, OSNKG 1965/6, poz. 57, nt 2; uchwała SN z 24.11.1966 r., III CZP 91/66, OSNCP 1967/3, poz. 47, oraz wyrok SN z 23.11.1966 r., III CR 245/66, OSNCP 1967/5, poz. 94; zob. również glosy do uchwały z 17.03.1965 r. W. Daszkiewicza i S. Garlickiego, PiP 1965/8–9, s. 410 i n., a także A. Szpunar, *Powództwo o symboliczną złotówkę*, NP 1973/2, s. 192–204).
9. Prawomocne orzeczenia zagranicznych sądów karnych państw należących do Unii Europejskiej, w których rozpoznano powództwo cywilne, podlegają uznaniu i wykonaniu na terytorium Polski na podstawie przepisów rozporządzenia nr 1215/2012 (zob. P. Grzegorzczuk, *Nowy fundament europejskiego prawa procesowego: jurysdyk-*

cja krajowa, zawisłość sprawy oraz uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych według rozporządzenia Rady i Parlamentu Europejskiego nr 1215/2012 (Bruksela Ia), cz. 1, PS 2014/6, s. 19–48, cz. 2, PS 2014/7–8, s. 7–43, oraz N. Rycko, Znaczenie wyroku zagranicznego sądu karnego dla rozstrzygnięcia sprawy cywilnej w Polsce, LEX 2018).

Art. 13. [Tryby i rodzaje postępowania]

§ 1. Sąd rozpoznaje sprawy w procesie, chyba że ustawa stanowi inaczej. W wypadkach przewidzianych w ustawie sąd rozpoznaje sprawy według przepisów o postępowaniach odrębnych.

§ 2. Przepisy o procesie stosuje się odpowiednio do innych rodzajów postępowań unormowanych w niniejszym kodeksie, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej.

1. W kodeksie przyjęto regułę, że sprawy cywilne sąd rozpoznaje w procesie, o ile ustawa nie stanowi inaczej. Proces cywilny jest więc zasadniczym trybem postępowania rozpoznawczego, ponieważ w razie wątpliwości, w jakim trybie sprawa cywilna ma być rozpoznana, treść art. 13 § 1 nakazuje rozpoznać ją w procesie.
2. Proces cywilny charakteryzuje się tym, że działają w nim dwie przeciwstawne strony prowadzące spór o prawo. Może on być wszczęty tylko z inicjatywy pozasądowej. Proces cywilny nie jest jednolity, ponieważ obok podstawowego modelu procesu funkcjonują postępowania odrębne, charakteryzujące się odmiennymi rozwiązaniami proceduralnymi, przyjętymi przez ustawodawcę z uwagi na przedmiot.

Kodeks przewiduje następujące postępowania odrębne:

- w sprawach małżeńskich (art. 425–452),
- ze stosunków między rodzicami a dziećmi (art. 453–458),
- w sprawach gospodarczych (art. 458¹–458¹³),
- z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych (art. 459–477¹⁶),
- o naruszenie posiadania (art. 478–479),
- z zakresu ochrony konkurencji (art. 479²⁸–479³⁵),
- z zakresu regulacji energetyki (art. 479⁴⁶–479⁵⁶),
- sprawy z zakresu regulacji telekomunikacji i poczty (art. 479⁵⁷–479⁶⁷),
- z zakresu regulacji transportu kolejowego (art. 479⁶⁸–479⁷⁸),
- postępowanie w sprawach z zakresu regulacji rynku wodno-kanalizacyjnego (art. 479⁷⁹–479⁸⁸),
- postępowanie w sprawach własności intelektualnej (art. 479⁸⁹–479¹²⁹),
- postępowanie nakazowe i upominawcze (art. 484¹–505),
- postępowanie uproszczone (art. 505¹–505¹⁴),

- europejskie postępowania w sprawach transgranicznych (nakazowe – art. 505¹⁵–505²⁰, w sprawach drobnych roszczeń – art. 505²¹–505^{27a}),
- postępowania elektroniczne (art. 505²⁸–505³⁹).

Przepisy o postępowaniach odrębnych zawierają uregulowania szczegółowe, które sąd stosuje w pierwszej kolejności, a dopiero gdy brak norm szczegółowych, stosuje przepisy ogólne o procesie, o ile nie pozostają one w sprzeczności z istotą danego postępowania odrębnego. Relacje pomiędzy poszczególnymi postępowaniami odrębnymi są złożone, ponieważ niektóre z nich mogą być częściowo „łączone”, np. sprawy z zakresu prawa pracy z postępowaniem uproszczonym (art. 505¹⁴ § 1).

3. To, w jakim trybie sprawa powinna być rozpoznana oraz czy podlega rozpoznaniu według przepisów o postępowaniu odrębnym, jest badane, po wszczęciu postępowania, przez przewodniczącego, który wydaje odpowiednie zarządzenia (art. 201 § 1), decydując również o kolejności tych postępowań (zob. uchwała SN z 19.04.2007 r., III CZP 11/07, OSNC 2008/2, poz. 23, z głosem G. Matusika, PS 2008/7–8, s. 217).

Pojęcie trybu postępowania, zawarte w art. 201 i 202, odnosi się do procesu oraz drugiego trybu postępowania rozpoznawczego, a mianowicie do postępowania nieprocesowego (zob. uchwała SN z 22.07.1994 r., III CZP 87/94, OSNC 1995/1, poz. 5).

Postępowanie nieprocesowe charakteryzuje się brakiem przeciwnych stron. Występują w nim natomiast uczestnicy postępowania. W niektórych sprawach może występować tylko jeden uczestnik. Postępowanie nieprocesowe wszczynane jest na wniosek osób zainteresowanych, ale w sprawach, w których silnie akcentowana jest funkcja publiczna tego trybu rozpoznawczego, sąd może wszcząć postępowanie z urzędu, np. sąd opiekuńczy (art. 570).

Rozpoznawanie spraw w postępowaniu nieprocesowym odbywa się na podstawie przepisów kodeksu, w którym uregulowano sprawy:

- z zakresu prawa osobowego (art. 526–560¹),
- o zobowiązanie osoby stosującej przemoc w rodzinie do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazanie zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia (art. 560²–560¹²),
- prawa rodzinnego, opiekuńczego i kurateli (art. 561–605),
- prawa rzeczowego (art. 606–626¹³),
- prawa spadkowego (art. 627–691),
- przepisów o przedsiębiorstwach państwowych i samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (art. 691¹–691⁹),
- z zakresu prawa pracy (art. 691¹⁰–691¹¹),
- dotyczące złożenia przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego (art. 692–693²²) oraz postępowanie rejestrowe (art. 694¹–694⁸).

Oprócz przepisów kodeksowych postępowanie nieprocesowe regulują m.in. następujące przepisy:

- 1) art. 96 pr. weksl.;
- 2) art. 78 pr. czek.;
- 3) art. 5 dekretu z 7.07.1945 r. o odtworzeniu dyplomów i świadectw o ukończeniu nauki (Dz.U. Nr 27, poz. 164 ze zm.);
- 4) art. 3 dekretu z 10.12.1946 r. o umarzaniu utraconych dokumentów (Dz.U. z 1947 r. Nr 5, poz. 20);
- 5) art. 8 dekretu z 10.12.1946 r. o rejestracji i umarzaniu listów hipotecznych, listów długów gruntowych i rentowych, wydanych przed dniem 1.09.1939 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 5, poz. 19 ze zm.) – o umorzenie listów hipotecznych wydanych przed 1.09.1939 r.;
- 6) art. 11 dekretu z 3.02.1947 r. o rejestracji i umorzeniu niektórych dokumentów na okaziciela emitowanych przed dniem 1.09.1939 r. (Dz.U. z 1948 r. Nr 28, poz. 190 ze zm.) – o umorzenie dokumentów na okaziciela emitowanych przed 1.09.1939 r.;
- 7) art. 8 ust. 3 ustawy z 17.10.2008 r. o zmianie imienia i nazwiska (Dz.U. z 2020 r. poz. 707) – o zmianę nazwiska małoletniego dziecka w braku porozumienia między rodzicami;
- 8) art. 19 ust. 3, art. 32 ust. 2 i art. 47 ust. 3 ustawy z 2.04.2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. z 2020 r. poz. 347) – w przypadku braku porozumienia między przedstawicielami ustawowymi, sprawy o nadanie obywatelstwa małoletniemu, o uznanie małoletniego cudzoziemca za obywatela polskiego oraz o wyrażenie zgody na zrzeczenie się obywatelstwa przez małoletniego;
- 9) art. 5 ustawy z 26.03.1982 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz o uchyleniu ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych (Dz.U. Nr 11, poz. 81 ze zm.) – o nabycie własności nieruchomości przez posiadacza samoistnego oraz o odroczenie terminu zapłaty należności z tytułu nabycia własności nieruchomości;
- 10) art. 259a § 3 pr. spółdz. – o stwierdzenie zgodności z prawem statutu Krajowej Rady Spółdzielczej;
- 11) art. 20 u.p.n. – w sprawach nieletnich;
- 12) art. 26 ust. 2 ustawy z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2019 r. poz. 2277 ze zm.) – o zastosowaniu obowiązku poddania się leczeniu w zakładzie lecznictwa odwykowego;
- 13) art. 12 ust. 1 ustawy z 6.04.1984 r. o fundacjach (Dz.U. z 2018 r. poz. 1491 ze zm.) – o orzeczeniu zgodności działania fundacji z przepisami prawa i statutem oraz celem, w jakim fundacja została ustanowiona;
- 14) ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 463 ze zm.) – w sprawach o unieważnienie (art. 39 ust. 1 oraz art. 74 ust. 1), sprostowanie (art. 36) i ustalenie treści (art. 40) oraz uzupełnienie aktu sta-

- nu cywilnego (art. 38) oraz w sprawach o zwolnienie cudzoziemca od złożenia dokumentu stwierdzającego, że zgodnie z właściwym prawem może zawrzeć małżeństwo (art. 79 ust. 2);
- 15) art. 9 ust. 6 ustawy z 7.04.1989 r. o związkach zawodowych rolników indywidualnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 210) – o stwierdzenie, że organ związku zawodowego rolników indywidualnych prowadzi działalność sprzeczną z Konstytucją RP lub innymi ustawami;
- 16) art. 34 ustawy z 17.05.1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz.U. z 2020 r. poz. 2052 ze zm.) – o rozgraniczenie nieruchomości w razie przekazania sprawy sądowi;
- 17) art. 13 ustawy z 30.05.1989 r. o izbach gospodarczych (Dz.U. z 2019 r. poz. 579) – o udzieleniu upomnienia, uchyleniu uchwały organów izby, rozwiązaniu izby naruszającej prawo lub postanowienie statutu;
- 18) art. 20 § 5, art. 111 § 2, art. 145 § 3 i 5, art. 149 § 8, art. 205 § 2, art. 242 § 1, art. 250 § 2, art. 282 § 2, art. 300 § 2, art. 304 § 7, art. 323 § 1, art. 367 § 2, art. 393 § 1, art. 404 § 2 k.wyb., dotyczące wyboru Prezydenta RP oraz wyborów do Sejmu, Senatu oraz rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, a także Parlamentu Europejskiego, jak również dotyczące udziału w referendum, związane z nieprawidłowościami w rejestrach i spisach wyborców, zgłaszania i rejestracji kandydatów na Prezydenta, posłów i senatorów, protestów przeciwko ważności wyborów oraz wniosków kwestionujących prawidłowość prowadzenia kampanii wyborczej;
- 19) art. 35 ust. 2 i 3 ustawy z 15.09.2000 r. o referendum lokalnym (Dz.U. z 2019 r. poz. 741) – wniosek w związku z treścią plakatów, haseł, ulotek, wypowiedzi albo innych form propagandy;
- 20) art. 63 ust. 8 ustawy z 14.03.2003 r. o referendum ogólnokrajowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 851 ze zm.) w związku z odmową przez Marszałka Sejmu przyjęcia wniosku dotyczącego referendum;
- 21) art. 6 § 5, art. 110 § 2 pr. not. – o zwolnienie od kosztów strony czynności notarialnej i wyznaczenie notariusza oraz o wydanie wypisu aktu notarialnego innym osobom;
- 22) art. 22, 23 i 28 ustawy z 3.02.1993 r. o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. z 2018 r. poz. 1439) – z zakresu bankowego postępowania ugodowego;
- 23) art. 9 ust. 3 i art. 24 ustawy z 24.06.1994 r. o własności lokali (Dz.U. z 2020 r. poz. 1910 ze zm.) – o powierzenie dalszego wykonywania umowy o budowę lokali innemu wykonawcy, o rozstrzygnięcie w sprawach zarządu w razie braku zgody większości;
- 24) art. 42–49 ustawy z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2020 r. poz. 685 ze zm.) – o postępowaniu przed sądem opiekuńczym w sprawach ochrony zdrowia psychicznego;

- 25) art. 28 ust. 6 ustawy z 14.12.1995 r. o izbach rolniczych (Dz.U. z 2018 r. poz. 1027) – o rozpoznanie skargi dotyczącej spisu wyborców w wyborach do izb rolniczych;
- 26) art. 6 ust. 5 oraz art. 12 ust. 3 w zw. z art. 6 ust. 5 ustawy z 24.06.1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli (Dz.U. z 2018 r. poz. 2120) – o rozpatrzenie skargi na odmowę przyjęcia zawiadomienia o utworzeniu komitetu inicjatywy ustawodawczej oraz skargi na postanowienie Marszałka Sejmu w przedmiocie odmowy nadania projektowi ustawy dalszego biegu;
- 27) art. 15 ust. 2–4, art. 17⁹ i 52 u.s.m. – o rozstrzygnięcie między kilkoma uprawnionymi o zachowaniu roszczeń o zawarcie umowy o ustanowienie spółdzielczego lokatorskiego prawa do lokalu, o wyznaczenie przedstawiciela kilku spadkobierców spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu lub domu jednorodzinnego;
- 28) art. 18 ustawy z 14.02.2003 r. o przenoszeniu treści księgi wieczystej do struktury księgi wieczystej prowadzonej w systemie informatycznym (Dz.U. z 2003 r. Nr 42, poz. 363 ze zm.) – o sprostowanie błędów powstałych podczas migracji ksiąg wieczystych;
- 29) § 1 ust. 2 rozporządzenia Ministra Infrastruktury z 23.01.2003 r. w sprawie rejestru okrętowego i postępowania rejestrowego (Dz.U. Nr 47, poz. 400) – w sprawie prowadzenia rejestru okrętowego;
- 30) art. 373–377 ust. 1 p.u. – w sprawach orzekania zakazu prowadzenia działalności gospodarczej;
- 31) art. 57 ustawy z 4.03.2005 r. o europejskim zgrupowaniu interesów gospodarczych i spółce europejskiej (Dz.U. z 2018 r. poz. 2036 ze zm.) – o przywrócenie zgodności siedziby statutowej i głównego zarządu spółki europejskiej;
- 32) art. 15 ust. 7 ustawy z 15.04.2005 r. o pomocy publicznej i restrukturyzacji publicznych zakładów opieki zdrowotnej (Dz.U. z 2018 r. poz. 164) – o uchylenie ugody restrukturyzacyjnej;
- 33) art. 8 ust. 1 ustawy z 7.07.2005 r. o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych przestępstw (Dz.U. z 2016 r. poz. 325) – o przyznanie państwowej kompensaty;
- 34) art. 13 ust. 1 ustawy z 1.07.2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz.U. z 2020 r. poz. 2143) – o zezwolenie na pobranie komórek, tkanek lub narządu od żywego dawcy na rzecz osoby niebędącej krewnym;
- 35) art. 30 ust. 3 i 4 ustawy z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2020 r. poz. 2050 ze zm.) w zw. z art. 20 § 1 ustawy z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r. poz. 969) – o skierowanie osoby niepełnoletniej uzależnionej na leczenie przymusowe i rehabilitację;
- 36) art. 11a ust. 1 ustawy z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2020 r. poz. 218 ze zm.) – o nakazanie opuszczenia mieszkania członkowi rodziny wspólnie zajmującemu mieszkanie, który swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie;